Володимир Малик

СЛІД ВЕДЕ ДО МОРЯ

Частина перша

НОВАЧОК

НЕЗНАЙОМИЙ

Смеркалося.

Юрко Романюта стояв з порожніми відрами біля водогінної колонки на розі Підгірної і Степової й намагався впізнати чоловіка, який піднімався вулицею вгору, уважно розглядаючи будинки за дощаними парканами.

Хто б це міг бути? Дядько Федір?.. У нього такий самий сірий плащ... Але ж він, здається, нижчий і завжди носить капелюха. А цей — у картатому картузі, насунутому на лоба. Може, то новий квартирант бабусі Марфи? Котрий працює в геологорозвідувальній групі... Але ж ні! У того швидка рівна хода, а цей іде важко, перевалюючись з ноги на ногу і незграбно розмахуючи руками.

Та раптом Юрко здивувався: невідомий зупинився перед будинком Онуфрія Глечика, у якого вони з мамою наймали кімнату, заглянув через паркан на подвір'я, ще раз подивився на номер, поржавілий від негоди, і зник у хвіртці.

"Може, хтось до мами? — майнула у хлопця думка. — А мама на роботі, на нічному чергуванні в лікарні..."

Він не гаючись набрав води і попрямував додому.

Із-за яблуневих садів поволі сходив сріблястий молодик. Медвяно пахло буйне шумовиння весняного цвіту.

На подвір'ї не було нікого. Тітка Ганна ще не повернулася з магазину. Отже, гостя, мабуть, зустрів сам Онуфрій Іванович. Він, видно, поспішно кинувся йому назустріч, бо зім'яте ліжко на веранді не застелене, а ковдра сповзла на підлогу.

Ставлячи в кухні відро на ослін, Юрко ненавмисне брязнув дужкою. На той брязкіт відчинилися двері з кімнати, і на порозі виріс Онуфрій Іванович, немолодий, лисий, з обвислими щоками, зарослими сивуватою щетиною. Огрядний живіт, обтягнутий сірою сорочкою навипуск, перевисав через вузенький чорний ремінь.

Господар насторожено глянув на Юрка і щільно причинив за собою двері.

— Тьоті Ганни ще не було? — запитав, нишпорячи поглядом по кухні.

— Ні, не було, — відповів Юрко і додав: — Мені здалося, що на подвір'я до нас зайшов якийсь чоловік…

В маленьких очах Онуфрія Івановича, що сторожко виглядали з-під острішкуватих брів, майнув переляк. Але голос прозвучав твердо.

— Чоловік?.. То, мабуть, тобі здалося, бо ніякого чоловіка я не бачив. Може, до сусідів хто завітав, а ти здалеку не розгледів?..

"Дивно, — подумав хлопець. — Я не міг помилитись. Той незнайомець заходив саме до нас, а не до сусідів".

— Ти ось що, Юрко, — промовив перегодя Онуфрій Іванович, — збігай до ларка — купи мені цигарок… Усі якраз вийшли.

Він поспішно засунув товсту руку в кишеню пом'ятого галіфе і витягнув кілька монет.

Повернувшись з цигарками, хлопець застав Онуфрія Івановича на веранді схвильованого. Його сите обличчя стало брезклим і блідим. Він ходив з кутка в куток, потираючи важкі, набряклі кулаки. В блискучій лисині, як у дзеркалі, відбивалося світло електричної лампочки.

Помітивши здивований погляд хлопця, він вихопив у нього з рук цигарки і роздратовано кинув:

— Іди геть! Не крутись перед очима!

Юрко образився й пішов до своєї кімнати. Не вмикаючи світла, випив склянку холодного молока з хлібом, постелився, ліг спати.

Вранці його розбудила тітка Ганна. Вона своїх дітей не мала і за короткий час прив'язалась до Юрка і до його матері. Це вона і наполягла, щоб узяти квартирантів. Правда, у неї була на це ще й інша причина. Вона сподівалася, що чоловік-грубіян у присутності чужих людей стримуватиме себе і не підніматиме рук на неї, як це часто траплялося раніш.

— Вставай, Юрчику… Пора. Дядько Онуфрій уже давно підвівся і збирається на роботу. Та й сніданок на столі…

Юркові вставати не хотілось. Травнева ніч така коротка, що, здавалось, промайнула, як одна хвилина. Та він згадав, що сьогодні в школі — випробування ракети, яку майстрував кілька тижнів, і швидко підхопився з ліжка.

За вікном пропливла огрядна постать Онуфрія Івановича. Скрипнула хвіртка — і на подвір'ї знову стало тихо.

Поснідавши, Юрко схопив портфель і помчав до сарая, в свою майстерню, де Онуфрій Іванович після настирливих прохань матері відвів йому місце біля віконця.

Однак на дверях висів важкий замок. От тобі й маєш! Спізнився… Адже Онуфрій Іванович завжди тримає при собі всі ключі! Не довіряє навіть дружині…

Як же дістатися в майстерню? Ага! Треба тільки приставити драбину до віконця, що веде на горище, і лазівкою спуститися вниз.

За хвилину драбина зіп'ялася на стіну, вікно було відчинене, і Юрко перекинув ногу через підвіконня. Та раптом зупинився, вражений. Перед ним, на бантині, висів новий сірий плащ. Хлопець дивився на нього, не вірячи своїм очам.

Збоку почувся шурхіт сіна. Юрко миттю повернув голову — і здибався очима з учорашнім незнайомцем, який, здавалося, теж не менше за хлопця був вражений несподіваною зустріччю.

Незнайомець сидів на торішньому сіні, застеленому байковою ковдрою, і напружено, пронизливо вдивлявся в хлопця. Він був без сорочки. На м'язистих грудях витатуйовано фіолетового орла з широко розпластаними крилами, який тримає у пазурах змію. Густе розпатлане волосся спадає кошлатими пасмами на м'ясистий зморшкуватий лоб.

Якусь мить вони мовчки дивилися один на одного. Згодом незнайомець ворухнувся, приклав палець до рота.

— Тс-с-с! — А потім додав: — Як тебе звати?

— Юрком.

— Ну, от що, Юрку, я з міліції і виконую одне дуже важливе завдання, про яке, зрозуміло, не можу тобі нічого сказати!.. Нікому не кажи, що бачив мене тут! А якщо розпатякаєш, то матимеш справу зі мною! А я не люблю жартувати! Зрозумів?

— Зрозумів, — видихнув переляканий Юрко.

— Та, я думаю, до цього не дійде, — пом'якшив голос незнайомець. — Ти ж, мабуть, піонер і сам знаєш, які іноді секретні завдання одержують співробітники карного розшуку… Про них не повинна знати жодна людина в світі! А то все піде нанівець! Отже, домовились? Могила?

— Домовились, — сказав Юрко і швидко сковзнув по драбині вниз.

Він справді не сказав нікому ні слова і пішов зразу до школи, забувши навіть про ракету. На уроках був неуважний, відмовився грати в баскетбол, здивувавши цим товаришів, які знали його як запеклого баскетболіста. З голови не йшов незнайомець. Хто він? Що робив на чужому горищі? Чи знав про нього Онуфрій Іванович? А якщо знав, то чому вчора ввечері був такий схвильований?

Ледве дочекавшись останнього дзвінка, Юрко помчав додому. Онуфрія Івановича ще не було з роботи. Тітка Ганна поралася на кухні.

Драбина стояла на тому ж місці, біля віконця, де він залишив її вранці. Він швидко видерся нагору, заглянув на горище. Ані незнайомця, ані плаща. Лише прим'яте в кутку сіно свідчило, що тут недавно хтось ночував.

І чому він гадав, що незнайомець чекатиме на нього? Адже у міліції є свої справи, свої турботи, і йому нема чого сушити над ними голову!

Юрко пообідав, переодягнувся і сів за уроки. Мати після нічного чергування у лікарні спала.

Трохи згодом повернувся з роботи Онуфрій Іванович.

Як тільки він зайшов на подвір'я, Юрко відклав набік підручника, обережно виглянув з вікна.

Не заходячи до хати, Онуфрій Іванович рушив до сарая, вийняв з кишені в'язку ключів і відімкнув замок. Зайшовши всередину, квапливо причинив за собою двері.

Тепер Юрко не сумнівався, що господар знав про незнайомця. Але навіщо його було переховувати на горищі? І чому той незнайомець назвався міліціонером? Чи, може, він і справді міліціонер? Але щось не схожий. Дивно...

Тим часом Онуфрій Іванович вийшов на подвір'я, зупинився перед драбиною. Щось довго роздумував, потім гукнув:

— Юрку!

Юрко вибіг надвір.

— Скільки разів я казав тобі: щось береш — став на місце! Чому тут драбина стоїть? Ти лазив на горище?

— Ні, не лазив, — схитрував Юрко. — Вона стояла там ще вранці...

— Ти не брешеш? Дивись мені! А то вилетиш з матір'ю з квартири! Зрозумів?

Онуфрій Іванович часто лякав його цим.

— Зрозумів, — похнюпився хлопець, якому набридли повсякденні прискіпування господаря. — Я попрацюю трохи в майстерні.

— Про мене, — буркнув Онуфрій Іванович і пішов до хати.

Юрко шмигнув до сарая. На верстаті, виблискуючи гладенькими алюмінієвими боками, лежала срібляста ракета з червоною зіркою і написом: "Старт-1". Це була Юркова гордість. Він матиме що подати на шкільну виставку! А там, чого доброго, відберуть і на міську. Ракета — це не іграшка! Не якийсь там паровий котел чи електричний дзвінок!..

Ракета мала один ступінь і невеличку кабіну для мишей. Кабіна могла автоматично відокремлюватись від корпусу і спускатися на саморобному парашуті. Було Юркові мороки з тим парашутом! Ніяк не хотів розкриватись. Та все ж він домігся свого.

От тільки жаль, що сьогодні не взяв її в школу, — учитель так хотів випробувати!.. А втім, він і сам це може зробити. Зараз. У саду.

Юрко заклав вибухівку, припасував парашута і поніс ракету в сад.

ВИБУХ

По обіді Онуфрій Іванович, витерши рушником спітнілу лисину і червону товсту потилицю, приліг спочити. Худа, мовчазна, з примерхлими очима дружина тихо прибирала зі столу посуд і навшпиньки, щоб не потурбувати господаря, відносила в кухню.

Онуфрія Івановича зразу потягло на сон. По тілі розіллялася п'янка млість, склеплювала набряклі повіки. Непокоїла лише згадка про вчорашню зустріч. Але ситий обід і добра чарка горілки подіяли заспокійливо, і він одмахнувся від тривожних думок, як від настирливих мух. Засинаючи, слухав заколисливе гудіння бджіл, що вилися роєм у білому морі цвіту.

Та раптом здригнувся: в саду, мов грім, пролунав гучний вибух. На веранді, біля столу, злякано скрикнула дружина.

Ошелешений Онуфрій Іванович миттю схопився і помчав босоніж у сад, кинувши на ходу:

— Це знову прокляті витівки Юрка!

Перестрибнувши через грядку, схопив під сараєм суху хворостину і з нею влетів у вишняк, де вирували клубки чорно-бурого диму і тхнуло горілою целюлозою.

У диму над розірваним закіптюженим металевим циліндром приголомшено стояв Юрко. Обличчя замурзане, чуб розкуйовджений, на білій сорочці брунатні плями. Побачивши господаря дому з хворостиною, Юрко, однак, не кинувся тікати, а залишився стояти на місці, похмуро блимаючи спідлоба голубими очима.

Онуфрій Іванович не здержав руки: хворостина свиснула в повітрі і з тріском переломилася на хлопцевих плечах.

— Хуліган! Розбишака! Ти хочеш спалити мене! Хочеш загнати в могилу своїми дурними витівками! Я довго терпів твої вибрики, але більше не хочу! Забирайся з своєю мамцею під три чорти! Чуєш? А всі свої банки-бляшанки, молоточки і терпужки викинь зараз же ік лихій мамі з сарая! Винахідник нещасний!

Онуфрій Іванович, забувши, що босий, люто штурхонув металевий циліндр. І одразу ж засичав від болю, заскакав на одній нозі.

— Ой-ой-ой! Через тебе, негідника, ще й калікою стану! — він з жахом глянув на розбитого пальця, з якого текла кров, і вилаявся. — Ах ти, поганцю нещасний! Шибенику проклятий! То це ти так шануєш

мене? Старшого? Занапастити хочеш? Геть звідси! Щоб твоєї й ноги на моєму подвір'ї не було!

— І піду! Не велике щастя! — огризнувся Юрко, тручи плече. — А битися не смійте! Рукам волі не давайте!

— А то що?

— Побачите!

Онуфрій Іванович вирячив очі.

— То ти ще й погрожуватимеш? Тобі ще мало?

Він було погнався за хлопцем, але передумав, плюнув і уламок хворостини, що залишився в руці, спересердя пошпурив на червонястого сусідського півня, який злетів на тин і вибирав місце серед грядок, куди б зручніше спурхнути.

Того ж вечора Онуфрій Іванович сказав Юрковій матері, що він більше не бажає здавати їй кімнату, і запропонував негайно вибиратись.

Юрко сидів за столом похнюплений.

З несподіванки мати в першу хвилину розгубилася. Нервово підняла тонку білу руку до обличчя, ніби захищаючись від удару, але, замість енергійного протесту, втомлено зняла окуляри і здивовано глянула на господаря.

Вона давненько прибула в місто, і її записали в чергу на одержання квартири. За два-три місяці має одержати. Та тут ось — на тобі! Вибирайся!..

— Чому ж це, Онуфрію Івановичу? Досі ви не мали підстав скаржитись на мене...

Юрко почервонів. А Онуфрій Іванович, похмуро глянувши на нього, відповів:

— Через вашого сина... Та хай краще сам розповість...

І пішов, буркочучи щось собі під ніс.

Мати повернулась до Юрка. Нічого не запитала. Тільки мовчки сумно дивилась, — і це гнітило його більше, ніж найдошкульніші слова.

Юрко встав із-за столу, підійшов до неї. Мати була такого ж зросту, як і він, стомлена й рідна. Йому стало невимовно соромно. Але хіба він винен? Хіба він знав, що ракету розірве або що Онуфрій Іванович кинеться битися? Ні, дорога мамо, твій син не хотів завдавати тобі клопоту. Просто так сталося...

— Не журися, матусю! Все буде гаразд!

В її очах не зникав осуд.

— Ти так думаєш? Де ж воно те "гаразд", коли нас через тебе виганяють з квартири?

— Через мене? — вигукнув Юрко. — Через мене! Був би у мене батько, не виганяли б!.. Та й не шукали б ми кутків у чужих людей! Давно б мали свою хату або квартиру!

Мати враз стрепенулася, ніби від удару. На блідих щоках спалахнув рум'янець. В її голосі зазвучали металеві нотки.

— Юрію! Що ти говориш! Ти знову за своє! Я вже тобі не раз казала, що батька у тебе немає, — і забудь про нього думати! Нас двоє — і ніхто нам більше не потрібен! Ти зрозумів?

Юрко знав, що мати на всі його запитання про батька — хто він, який він, де він, що з ним? — завжди відповідала коротко: батька у тебе немає!

Така відповідь, звичайно, не задовольняла його, але, бачачи, що матері подібні запитання й розмови неприємні, він намагався уникати їх. Однак зараз не стримався — прохопився словом…

Зрозумівши, що завдав матері ще більшого болю, почав заспокоювати її.

— Зрозумів, мамочко. Я більше не буду. Не згадуватиму. Це так вирвалося — само собою… А про квартиру не думай. Знайдемо десь куток…

І він міцно обняв її і притулився щокою до теплого материного плеча.

ЦИГАНОЧКА

Опівдні до двору під'їхало таксі. Юрко виніс два чемодани, поклав у багажник.

Вони переїздили на протилежний край міста, на острів Довгий. Там жила материна подруга, колега по роботі, яка запропонувала їм кімнату в своєму будинку.

Юрко був дуже радий такій зміні. Тепер він житиме на самому березі Дніпровського моря! Дарма, що доведеться звикати до нової школи. Зате пляж під боком!

Машина рвонула з місця і помчала по Підгірній, лякаючи бородатих цапів і кіз, що паслися попідтинню, проторохтіла по брукові центральних вулиць і зупинилась біля вузенького провулка. Шофер дістав чемодани, сказав:

— На жаль, я не можу довезти вас до порома. Тут непроїжджа дорога. Але це недалеко — якихось двісті метрів…

Море виглянуло з-за останньої хати раптово. Юрко зійшов на горбок і поставив чемодан. У груди йому дихнула морська прохолода, що разом з вітром прилетіла з широких синіх просторів.

Як хороше! Це тобі не Підгірна і не Степова! Там що — криві вузенькі вулички, вигороджені почорнілими від негоди тинами, влітку поросліспоришем, а взимку занесені снігом. І сиротливі осокори біля воріт. А тут — безмежна водна гладінь, що вабить до себе і кличе в далекі й небезпечні походи…

Вони підійшли до берега. Внизу хлюпотіли хвилі в сірі, ще не розмиті прибоєм береги, біля яких у тихих заводях збилося всіляке сміття, принесене водою, — почорніла солома, жовті тріски, вирваний повінню з корінням верболіз, старі водорості.

На тому боці протоки сиділа на поромі дівчина і босими ногами бовтала у каламутній. воді. Вона не помічала пасажирів, схилившись над вишивкою.

Юрко набрав у легені повітря і, приставивши долоню до рота, гукнув:

— Агей, на тім боці! Перевозу!

Дівчина схопилась.

— Чого кричиш, як оглашенний? Зрадів, що маєш не, горло, а єрихонську трубу!

Юрко зашарівся, буркнув присоромлено:

— Просто людина має такий голос.

Мати приховала в очах усмішку і відвернулась од сконфуженого сина.

Пором пристав до причалу, і вони зійшли на нього. Дівчина взялася за трос, уперлася ногами в поміст, але пором не зрушив з місця. Дівчина сіпнула ще раз. І знов дарма.

Юрко безтурботно розсівся на лавочці, милуючись краєвидом.

— Може, ти б допоміг мені? — насмішкувато сказала дівчина. — Чи ти тільки кричати вмієш?

Юрко схопився, ніби йому хто дав ляпаса.

Люто глянувши на дівчину, що стояла позаду, так сильно потягнув за трос, ніби всю злість хотів зігнати саме на ньому. Пором швидко поплив до того берега.

— Візьми рукавиці, а то руки пораниш! — Дівчина подала брезентові рукавиці.

Вона була, може, його віку, а може, й молодша. Мала густо-кучеряве чорне волосся, що спадало за плечима на білу матроску з синім комірцем, і засмагле на весняному сонці обличчя. "Справжня циганка, — подумав Юрко. — Ні, циганочка… І така ж пащекувата, мабуть…"

Йому хотілося ще раз оглянутись і подивитися на неї, але не посмів. Боявся насмішкуватого погляду і гострого язика. Досить уже й того, що так присоромила перед матір'ю... Ну, це її щастя, що мати тут! А коли б сам на сам — він би їй відповів не так! Зразу б перестала пащекувати!

Черкнувши об причал, пором м'яко зупинився. Юрко схопив обидва чемодани, кинув через плече "спасибі!" і вибіг на крутий берег. Мати ледве встигала за ним.

На острові дорога спочатку звивалась між заростей глоду, ліщини і молодих берестків, а потім, спустившись з пагорба, пірнула в біле шумовиння квітучих садків, серед яких червоніли черепичні й бляшані дахи будівель.

Материна подруга, маленька, метка, чорноока жінка, вже чекала на них. Відчинила хвіртку, провела до кімнати.

— Ой, який у тебе великий син, Ніно, — вигукнула вона. — Та він вищий за мене! Справжній парубок!

— Здається, у тебе не менший, — усміхнулася мати. — Юрку, це тьотя Леся, Олександра Іванівна.

— Дуже приємно, — буркнув Юрко, якому не сподобалось, що його так безцеремонно розглядають.

Тьотя Леся вийшла. З ґанку почувся її голос.

— Сергійку! Сергійку! В місто збігати треба! Де ти там?

На її поклик ніхто не обізвався. Юрко вийшов на ґанок.

— Вам щось треба допомогти, Олександро Іванівно? Я залюбки...

— Та, може, ще Сергійко прибіжить. Такий вітряний хлопчисько! Аби тільки вирвався з дому — то вже й на цілий день! Хотіла по хліб послати, а його мов корова язиком злизала!.. — Тьотя Леся бігцем кинулась у кухню — там щось сичало й шипіло.

— Де тут у вас магазин? Я збігаю! — гукнув їй навздогін Юрко.

Тьотя Леся винесла кошик і гроші і пояснила, як добиратися до магазину.

Почувши, що треба переправлятись поромом, Юрко зразу ж пожалкував, що викликався піти по хліб. Йому не хотілося ще раз зустрічатися з поромницею. Та відмовлятися було вже пізно.

"Ех, коли б ще хто-небудь підійшов до порома, — думав Юрко, сходячи на горбок. — Тоді б не довелося звертатися до тої насмішниці!"

Він виглянув із-за кущів. Нікогісінько! Одна та циганка чорнокоса виспівує та бовтає ногами у воді! І, як на зло, ніхто не підходить!

"Е, хай буде, що буде! Піду! Не сидіти ж тут, у кущах, як зайцеві! Та й чого б я боявся якогось дівчиська? Чи вона мене з'їсть?.."

Піддавши собі хоробрості, хлопець швидко спустився з горба, зійшов на поміст і взявся за трос.

— Поїхали! Не затримуй! — сказав навмисне грубувато, бачачи, що дівчина сидить собі на лавочці і не думає відчалювати.

— Почекаєш! Не великий пан!

— Як-то — почекаєш? Я поспішаю! Мені тут ніколи витріщатися на тебе!

— Не дуже й треба! А все ж таки почекати доведеться. Он ще один пасажир іде!

Понад берегом до порома йшла маленька дівчинка років шести-семи.

— Швидше, Марійко! Швидше! — гукнула поромниця.

Вона насмішкувато оглянула Юрка. Хлопцеві здалося, що найдовше її погляд затримався на його рудому волоссі:— "І має ж отакі баньки! — подумав сердито. — Ніби самі тобі в душу залазять! Тьху! Нізащо не хотів би зустрічатись тут з нею щодня! Добре, що он дамбу насипають, яка з'єднає, острів з містом, і пором-знімуть..."

— А тепер — поїхали, — сказала дівчина, посадивши Марійку біля себе. — І не блискай на мене так люто. Не боюсь!

— Я тебе не лякаю, — сказав Юрко. — Проте раджу притримати свій язичок. Довгий маєш!

Він стрибнув з порома на причал і побіг на гору. Ззаду пролунав сміх. Юрко не втримався — обернувся назад і показав язика.

Дівчина раптово перестала сміятися, з подивом глянула на хлопця і сказала:

— А я думала, ти розумніший!..

Юрко спаленів. Справді, це вже зовсім по-дитячому. Тьху!.. Тепер хоч не вертайся цим шляхом!..

Він прожогом збіг з горба і подався до міста.

Вирішив, що, повертаючись назад, перепливе протоку.

Та через півгодини, замість дівчинки, побачив кремезного вусатого чоловіка на протезі і в чорному флотському картузі з "крабом". Він зрадів і сміливо попростував до порома.

СЕРГІЙ

Тим часом мати прибрала в кімнаті. Невелика, але затишна, вона зразу сподобалась Юркові. Під стінами — два ліжка, посередині — стіл, збоку — шафа для одягу, а біля вікна — письмовий столик і підвісна етажерка для книг та зошитів.

— Оце твоє робоче місце, — сказала мати, застилаючи письмовий столик новою пахучою клейонкою. — Розкладай свої речі, а я піду до тьоті Лесі.

Крізь розчинене вікно в кімнату заглядали усипані цвітом яблуневі віти, легенько хвилюючись під подувом вітру.

Столик стояв праворуч вікна. Над ним, на стіні, Юрко пришпилив розклад, а поруч — режим дня.

Ох, цей режим дня! Легко класному керівникові продиктувати його на виховній годині. А як важко дотримуватись режиму учневі! Спробуй щодня встати рівно о сьомій, особливо коли мами немає вдома, а лягти о пів на десяту! Вранці проспиш, а ввечері загуляєшся. Режим дня каже: пообідай — і йди годину-півтори погуляй на свіжому повітрі. Це — щоб голова відпочила. А як же ти потім сядеш за домашні завдання, коли домовився з товаришами рівно о четвертій зустрітися на баскетбольному майданчику! А там як заграліся — і пішов режим дня шкереберть!.. Аж до десятої години вечора, коли вже спати треба йти…

Юрко сумно похитав головою і знову, — мабуть, в сотий раз, — дав собі слово дотримуватись таки режиму. Виховує силу волі і час економить — це так каже учитель. Добре, звичайно, виховати в собі силу волі. Тільки забажай що зробити — і зробив, бо маєш силу волі! Щодо економії часу, то Юрко трохи не розуміє: навіщо його економити? Життя таке довге — вистачить на все! Попереду ж іще багато, багато років!..

Він заслав клейонку газетою, поставив глобус, чорнильницю, готовальню. У кутку, на стіні, пришпилив велику кольорову карту світу й оглянувся, відчуваючи, що за ним хтось пильно стежить.

Справді, у вікно заглядав хлопець. Чорне нечесане волосся стовбурчилося з-під картуза. На вилицюватому, обтягнутому матовою загорілою шкірою обличчі — хитрі карі очі. Широкий кирпатий ніс надавав йому задерикуватого виразу. Сорочка розхристана, рукава закасані до ліктів. Здавалося, хлопець щойно виплутався з бійки з такими ж, як і сам, шибайголовами.

— Ти Юрко Романюта? — запитав хлопець.

— Атож.

— Ну, а я Сергій Лісовий. Ти мене, звичайно, не знаєш, а я про тебе дещо чув — мама розповідала…

— Я теж про тебе дещо чув, — усміхнувся Юрко. — І не тільки чув, а замість тебе по хліб у місто бігав.

— О, це мені подобається! — вигукнув Сергій. — Я нічого не матиму проти того, щоб ти і надалі взяв цей обов'язок на себе!

— Ні, мабуть, ти сам надалі це робитимеш.

Сергій зареготав.

— А ти кусючий, я бачу! Знаєш, ти мені подобаєшся! В школу перейдеш до нас чи у своїй залишишся?

— До вас перейду. До моєї — неблизький шлях.

— От і добре. Ти, я чув, у сьомому класі?

— У сьомому.

— Тоді просись у сьомий "Б". Не прогадаєш.

— Це ж чому? Може, тому, що ти там?

— Я теж не якесь абищо, — сказав Сергій і надув круглі щоки. — Але не про мене мова. У нас керівником Степан Бенедиктович. Га-арний учитель! Справедливий і добрий. До того ж, музикант, мисливець, рибалка. Хоч сам математик, а не сухар… Розумієш?

— Що ж, вирішено!

— Ну, от і гаразд, — зрадів Сергій і таємниче прошепотів: — Ти знаєш, на Замковому острові появилась якась експедиція. Кілька років тому тут їх було багато, учених. Вишукували різні черепки та кістки. Всі горби перекопали в заплаві. А це, видно, знову приїхали. Вже другий день копають у старому замчищі. Там, де восени висадили в повітря вхід у підземелля. Щоб не привалило кого…

— Звідки ти знаєш? Ти був на острові?

Юрко знав про старовинний поміщицький замок, від якого тепер лишилися тільки руїни. Навіть весною збирався побувати там.

— Ні, не був, — відповів Сергій. — Мені й так видно.

— Брешеш! До замчища далеченько. Що там можна розгледіти?

— Не віриш? Виходь — сам переконаєшся!

Юрко подався до дверей, але Сергій нетерпляче стукнув кулаком по лутці.

— У вікно! Це ж швидше!

Юрко на мить завагався. Перший день у хаті — і стрибати крізь вікно? Що скаже тьотя Леся, коли побачить?

Сергій з хитрою усмішечкою слідкував за ним.

Е, що буде, те й буде!

Він узявся рукою за підвіконня і легко перескочив надвір. Сергій не здивувався і навіть не глянув на нього. Тільки кинув:

— Біжи за мною! — і подався по стежці в край саду.

Там, над схилом, стояв старий гіллястий явір, високо підносячись над низькорослими яблунями, вишнями й абрикосами. Пругке гілля лунко гуло під рвучкими подувами вітру.

Сергій скинув черевики, обхопив стовбур ногами й руками і, мов білка, подерся нагору. Юркові не первина було лазити на дерево, але, побачивши, на яку височінь потрібно здертися, відчув повагу до товариша.

Він теж скинув черевики. Поплював на долоні і взявся за стовбур, рівний і високий, мов телеграфний стовп.

"Невже не вилізу?"

Підібравшись до першої гілки, вхопився за неї руками і відчув себе впевненіше.

А Сергій уже сидів на невеликому дощаному помості, прив'язаному мотузками до розлогих гілляк, і підбадьорював:

— Хапайся тепер за оцей сучок! Та обережніше! Не опирайся на нього, бо не витримає! От так! Молодець!

Вилізши на поміст, Юрко глянув униз і відчув холодок у грудях: до землі було щонайменше десять метрів. Легкий внизу, вітер шугав тут, як навіжений, розгойдуючи скрипуче гілля. Міцний явір гнувся і бринів.

— На, дивись! — Сергій простягнув Юркові великий військовий бінокль. — Якщо не віриш...

— Оце машина! — захоплено вигукнув хлопець. — Де взяв?

— Батьків подарунок.

Юрко припав до окулярів. Усе раптом перемінилось: ті предмети, що ледь мріли вдалині, набрали певної форми і, здавалося, стояли перед самими очима.

Замковий острів наблизився настільки, що можна було помітити окремі камені в стінах замку. Похмурі руїни стояли на південно-східному мисі чималого довгастого острова. На ньому росли чагарники й дерева, присадкуваті, обгризені вітрами.

— Там нікого немає, серед руїн, — сказав Юрко, відриваючись від бінокля.

— Зараз немає. А може, їх просто не видно… Але коли б хто був, то ти зміг би помітити?

— Ще б пак! Все видно, як на долоні!

— То що? Я брехун?

— Ну що ти, Сергійку, — зніяковів Юрко. — Я такого не думав. Просто не вірилось.

— Не вірилось. Ти повинен знати, що "брешеш" і "я тобі не вірю" — це, врешті, однаково. Ну, та вже гаразд. Я не злопам'ятний.

Сергій раптом оглянувся, ніби їх тут міг хто-небудь підслухати, стиснув Юркові плече і таємниче прошепотів:

— Ти знаєш, Юрку, попливімо на острів! Познайомимося з тими двома ученими. Може, допоможемо їм чим-небудь…

— Це було б чудово! Я згоден. У тебе є човен?

— Човен дістанемо. Та ще, може, й вітрильник.

— Тоді, звичайно, поїдемо! — зрадів Юрко. — Хоч я ніколи, правда, не плавав на вітрильнику…

— Це дуже просто, — впевнено сказав Сергій. — Сидиш собі за кермом, а вітрильник мчить, мов чайка. Тільки вітер свище у снастях! А все навколо тебе мелькає, мелькає — і зникає позаду… Це так здорово, ти навіть не уявляєш собі!

— Ти, мабуть, часто плавав на вітрильнику?

— Та доводилось не раз, — не так уже впевнено відповів Сергій і почав злазити з дерева.

ЗА ОДНОЮ ПАРТОЮ

Вранці Юрко зібрався в школу. Йому трохи бентежно на серці: а що, як на поромі знову ота циганка? Ще чого доброго почне насміхатися при всіх. Але що робити? І він разом з Сергієм вливається в гурт школярів.

На щастя, на поромі хазяйнував вусатий перевізник.

Побачивши дітей, він надув засмаглі щоки, настовбурчив пишні вуса і стукнув дерев'яною ногою об поміст порома. Повівши носом, з шумом втягнув у себе повітря і сказав:

— Знову від когось двійкою пахне! Ану, признавайтесь, хто не виконав домашніх завдань? Зараз же такого лінивця в воду!

Діти зареготали.

— Сергій, напевно, знову не підготувався? — допитувавсь поромщик. — Чому червонієш і опускаєш очі? Признавайся!

— Не наврочуйте, Іване Івановичу, — огризнувся Сергій. — Завжди, як тільки ви пристанете, мені вліплять двійку. Мабуть, у вас очі такі...

— Які?

— Циганські.

— То я ж циган і є, хлопче, — блиснув білими зубами Іван Іванович. — Хіба ти цього не знав?

Він раптом приклав великий палець правої руки до Сергієвого носа, — і з нього враз на дошки посипалися з дзенькотом блискучі монети.

Сергій з несподіванки отетерів.

Навкруги лунав регіт.

Діти весело товпилися навколо Івана Івановича, чекаючи від нього ще якого-небудь фокуса.

Збентежений Сергій буркнув:

— Знаємо ці фокуси-покуси! Гроші були у вас у руці!

— Можливо, можливо, — погодився Іван Іванович. — А от, може, ти скажеш, навіщо в картуз напхав стружок? Невже гратимешся ними на уроці алгебри, якої ти сьогодні не вивчив?

З цими словами він зняв у хлопця з голови картуз і, на превеликий подив його власника і на втіху дітлахам, почав поволі витягати з нього різнобарвні стружки.

— От так історія! — вигукнув збитий з пантелику Сергій.

Витягши останню стружку, Іван Іванович повернув картуз хлопцеві, що, присоромлений, мовчав.

— А тепер — гайда в школу! Та швидше, а то запізнитесь!

Юрка в школі ждала несподіванка.

Коли він попрохав послати його у сьомий "Б", директор звернувся до худорлявого, з сивуватими скронями учителя.

— Степане Бенедиктовичу, візьмете до себе новенького? З математики у нього в табелі п'ятірки.

— А чому ти хочеш обов'язково у сьомий "Б"? — запитав Степан Бенедиктович.

Голос у нього був лагідний, тихий і приємний.

— Там мій товариш Сергій Лісовий, — відповів Юрко.

— Хороший товариш! — різко втрутилась немолода учителька з блискучими очима і жовтим обличчям. — Хуліган вищої марки!

Юрко знітився і почервонів. Йому здалося, що всі подивились на нього осудливо, як на злочинця.

Та за нього заступився Степан Бенедиктович.

— Гаразд, Романюто. Я візьму тебе в свій клас.

— Дякую, — тихо відповів Юрко... — Можна йти?

Пролунав дзвоник. Степан Бенедиктович притримав Юрка за рукав.

— Чекай. Зараз підемо вдвох: познайомлю тебе з класом.

Урок уже розпочався, коли вони зайшли в клас. За столом сиділа вчителька з блискучими очима. Черговий розвішував на дошці карти.

Побачивши класного керівника, всі встали. З цікавістю дивилися на новачка.

— Це ваш новий товариш Юрій Романюта, — сказав Степан Бенедиктович. — Він учився в четвертій школі, а тепер перейшов до нас. Ми з Сергієм Лісовим його трохи знаємо і можемо посвідчити, що це хороший хлопець.

Юрко розшукав очима Сергія. Той сидів на передостанній парті, щасливо усміхаючись. Видно було, що слова класного керівника сподобались йому, хоч Юркові вчулася в них тонка іронія.

— А сяде Романюта біля Марти Кравченко. На останній парті, — закінчив Степан Бенедиктович.

Юрко глянув на останню парту і раптом здибався поглядом з широко розплющеними від подиву чорними очима.

Як! Це вона — поромниця? Ота циганочка, що вчора так насміхалася з нього? От так дивина! І треба ж такому статися! Опинитися з нею в одному класі та ще й сидіти за одною партою!..

В першу мить Юрко хотів заявити класному керівникові, що не сяде туди. Адже в класі є ще вільні місця. От хоч би й на передній парті. Чому б не там?.. Але в горлі пересохло, а ноги, мов дерев'яні, самі понесли до вказаного місця.

Почував себе зле. І надав же йому чорт проситися в цей сьомий "Б"! Пішов би в сьомий "А" — не мав би такої халепи! А все через Сергія! Ну й знайшов друга! От підвів під дурного хату! Аякже — умовив: такий у них, бач, хороший класний керівник, такі хороші учні! От і напросився! Тепер сиди з тою… циганкою… Кліпай очима…

Поки йшов до останньої парти, тридцять пар очей невідривно стежили за ним. І хоч ніхто, крім Марти, мабуть, не здогадувався про його переживання, йому здавалося, що всі вже знають про їхню вчорашню зустріч на поромі й насміхаються з нього.

Степан Бенедиктович вийшов.

Юрко сів на краю парти. На Марту не дивився. Зате відчував на собі її погляд. Від цього кров ще дужче припливала до Щік, і це його злило. "Ну, й нехай дивиться! А ти не звертай уваги! — переконував сам себе. — Вона має баньки і вільна дивитися на кого хоче — хто їй заборонить? А для тебе вона — нуль без палички".

Згодом він краєм ока побачив, що дівчина відвернулась од нього і слухає вчительку.

Юркова рука машинально витягла з кишені олівець, розгорнула зошит — і на палітурці накидала дівчаче обличчя.

Малюнок був, безперечно, вдалий, Юрко розвеселився і вирішив домалювати ще висолопленого язика.

Але раптом отримав під бік міцного стусана. З несподіванки здригнувся і підвів очі.

Марта зосереджено дивилась на карту, що висіла на дошці. В класі панувала тиша.

Вчителька незадоволено подивилася на Юрка.

— Романюто, ти, здається, мене не слухаєш?

Юрко підвівся зніяковілий.

— Пробачте, будь ласка, я справді не чув ваших останніх слів, — щиро признався він. — Але цю тему я знаю. Ми в четвертій школі на урок чи на два йшли попереду.

— Це нічого не значить. Ти все одно повинен слухати!

По класу пролетів легенький шум. Усі поглянули на незвичайного дивака, який на першому в новій школі уроці дістав зауваження й одразу ж, без суперечок, визнав свою провину і попрохав пробачення. Такого ще не бувало!

Юрко не міг зрозуміти — підтримують його товариші чи осуджують.

Вчителька глянула на клас і махнула Юркові рукою щоб сідав. Юрко сів.

Ще як стояв, то помітив, що Марта побачила малюнок і, присунувши зошит до себе, почала з цікавістю розглядати його.

Юрко простягнув руку, щоб забрати зошит, але дівчина притримала, взяла олівець і щось написала під малюнком. Потім сама поклала зошит під парту.

Після дзвінка, коли клас сповнився тупотом і реготом, а Марта вибігла з-за парти.

Юрко розгорнув зошит і прочитав: "Пробач".

Юрко збентежено усміхнувся. Може, вона, ця Марта, не така вже й погана, як він думав? Та одразу ж згадалося вчорашнє. Ні, ні, він ніколи не пробачить їй того! Хай собі тепер лащиться і ходить навіть на задніх лапках — він не забуде свого приниження!

Минуло ще два уроки.

На великій перерві Юрко стояв з Сергієм біля баскетбольного майданчика. Йому дуже хотілося і собі поганятися за м'ячем, але гра вже розпочалася, і нікого більше не брали.

Раптом над головою прошумів м'яч і вдарився об тополю. Він був ще високо, але Юрко в чудовому стрибку перехопив його, добре завченим прийомом ударив об землю і кинув.

М'яч легко пішов у корзину. Галас на майданчику завмер. Хтось свиснув.

— Оце так! — вигукнув Сергій, захоплено дивлячись на товариша. — Б'юсь об заклад, що Владик Хвостенко з такої відстані навіть з десяти раз не влучить у корзину!

— Заткнись, Лісовий! — озвався з майданчика вродливий хлопець з блискучим чорним чубчиком.

Хвостенко презирливо глянув на Сергія і, поки подавали м'яч, пройшовся мимо гурту дівчат, серед яких стояла і Марта Кравченко.

Юрко відійшов назад, не бажаючи вступати в суперечку. Але його хтось міцно взяв за лікоть. То був молодий учитель фізвиховання.

— Е, друже, не ховайся! — сказав він. — Ти, мабуть, новачок у нашій школі? Авжеж? Зате видно, що неабиякий баскетболіст! Адже грав у баскетбол?

— Грав.

— А не міг би ти ще раз кинути?

Юрко здвигнув плечима.

— Хай спробує! Хай ще раз кине! — пролунали голоси.

Хтось подав Юркові м'яч. Усі розступилися. На майданчику залишився один Хвостенко. Закусивши губу, він пильно дивився на новачка. "Заздрить, — подумав Юрко. — Ну, й хай заздрить, якщо дурень!"

Дівчатка перестали щебетати. Юрко помітив, що Марта уважно слідкує за ним. В її очах причаїлася тривога. Невже вона переживає за нього?!

Він прицілився. Кинув і — знову влучив.

Навколо залунали схвальні вигуки й оплески. Тут з гурту виринула кудлата голова Сергія.

— Хай тепер Хвостенко спробує! — звернувся він до вчителя. — Напевно, і разу не влучить!

— Ну, це зайве, — сказав учитель. Але хлопці загаласували.

— Хвостенко, на поле!

— Утри новачку носа!

— Покажи клас!

— Куди йому клас показувати! Він уже без бою здається! — глузував Сергій.

Хвостенко зблід і виступив наперед.

— Дайте мені м'яч!

Йому подали м'яч. Запала тиша.

Хвостенко вибрав зручне місце. Ніздрі його красивого тонкого носа роздувалися від хвилювання. Він довго примірявся і нарешті кинув.

М'яч описав криву, ударився об щит і впав на землю.

Хтось свиснув. З дівчачого гурту почувся дзвінкий сміх.

Хвостенко прикусив губу. Чорні тонкі брови рвучко зійшлися над переніссям. Він стиснув кулаки.

— Подай сюди м'яч! — гукнув, ні до кого зокрема не звертаючись.

Сергій помчав за м'ячем. Він поспішав. Йому дуже хотілося принизити Хвостенка, для якого порятунком від подальшої ганьби був би дзвоник. Але Сергій надаремно поспішав, — дзвінка не було, і тому доводилось кидати вдруге.

Ще довше цього разу примірявся Хвостенко. Виважував у руці м'яч, вибирав зручніше місце... Але кинув — і знову невдача.

— Ще подати? — весело запитав Сергій.

— Не треба! Даремно стараєшся, кудлатий! — процідив крізь зуби розгніваний невдаха і швидко пішов з майданчика, розштовхуючи малюків.

Він ішов, похнюпивши голову, ніби чекав, що позаду пролунають зневажливі вигуки і принизливий свист товаришів. Та ніхто не кричав і не свистів. Лише з гурту гравців почулися голоси:

— Владику, чекай! Куди ж ти? Ми ж не закінчили партії!

Хвостенко не відповів, не зупинився і зник за рогом школи.

Юркові стало ніяково. Спочатку він навіть пишався своєю перемогою. Але тепер картав себе, що мимоволі завдав горя товаришеві, який, мабуть, був справді кращий гравець у школі.

ПОГРОЗА

Після уроків Юрко зайшов у бібліотеку — записатися і взяти книгу — і трохи затримався. Коли вийшов, шкільне подвір'я вже спорожніло і здавалося незвично широким, просторим. Сергія ніде не було: мабуть, пішов попереду з товаришами.

Повертаючи на вулицю Радянську, Юрко на розі зустрівся з Мартою. Вона виходила з гастроному. В одній руці у неї — портфель, в другій — важка сітка з хлібом, оселедцями, паперовими пакунками.

Вони разом повернули до порома.

— Давай допоможу, — сказав Юрко, сам дивуючись своїй сміливості.

Марта простягнула сітку. Вони йшли мовчки, не дивлячись одне на одного.

Біля порома дівчина гукнула поромникові:

— Тату, не барись! Через півгодини — обід!

Юрко вже знав, що поромник — Мартин батько.

— Гаразд! Я скоро буду! — обізвався той.

Марта простягнула руку, щоб узяти сітку, але Юрко сказав:

— Я не поспішаю. Піднесу ще…

Вузькою стежкою вони зійшли на горб, і звідти їм відкрилась широка панорама затоки і морського узбережжя, що тонуло в синюватій імлі. Праворуч, понад водою, жовтіли свіжотесаним деревом причали. Біля них гойдались на хвилях чорні насмолені рибальські човни.

Вище, по березі, простяглися в два ряди новенькі будинки під сірими шиферними покрівлями. Тут жили портові робітники і службовці.

Біля одного будиночка Марта зупинилась.

— Ну, от я й дома. Спасибі тобі, Юрку!

— Нема за що, — буркнув хлопець і віддав сітку. — Ти сама господарюєш? А де ж мама?

— На курсах у Харкові. А ми з батьком удвох. Я уже навчилася варити. Картоплю в мундирах, макарони, чай, — Марта засміялась. — А от борщ — ніяк! То дуже кислий, то дуже солодкий. Зате рибу смажити я мастак. Батько частенько привозить з моря…

— У вас є човен?

— Є. Двовесельний. Ходімо — покажу! Тут, край городу, він і стоїть біля причалу.

Вони пройшли стежкою до берега. На воді погойдувавсь невеликий, з гострим цяцькованим носом човен. На струнків щоглі біліло підв'язане вітрило.

Човен справді був чудовий. Пофарбований у біле, з голубою смугою над бортом, з наглухо зашитою кормою і носом.

Юрко аж заахкав, побачивши його.

— Тобі так хочеться поплавати? — запитала Марта.

— Ми хочемо з Сергієм на Замковий острів. Там якась експедиція…

— От що!.. Тоді й я з вами! Я попрошу батька — він дозволить взяти наш човен. Це ж недалеко…

— Я скажу Сергієві! Приготуємо уроки — і прийдемо. Чекай на нас!

Юрко швидко пішов до перевозу.

Він не розумів сам себе. І чого він так зненавидів Марту спочатку? Просто дивно. Подумаєш — посміялася з нього!.. І що ж? А може, вона мала рацію, що посміялась? Може, він і справді був смішний?

Перед очима знову зринула постать дівчинки, її кучеряве чорне волосся і пустотливі очі. І йому захотілося, щоб Марта думала про нього тільки хороше.

Він мовчки зійшов на пором, переправився на той бік і піднявся на горбок.

Утоптана до блиску стежка звивалась між зеленими кущами глоду і ліщини. Юрко закинув на плече портфель і підскоком припустив до висілка.

На повороті дорогу йому раптом перетнув Владислав Хвостенко. Він вискочив з придорожніх кущів і став на стежці, засунувши руки в

кишені. Юрко хотів мовчки обминути його, але той ступив крок назустріч і кинув погрозливо:

— Стій! Не поспішай!

Юрко зупинився.

— Слухай, ти, як тебе! Підійди ближче! Побачу, чи й тут ти такий герой, як там… у школі.

Юрко ступив крок назустріч Хвостенкові. Він починав злитися.

— Ну, що ти хочеш від мене? — спитав тихо, стримано.

— Хочу, щоб ти зрозумів, з ким маєш справу!

— Я знаю, що ти — Хвостенко.

— Ще не знаєш, але скоро дізнаєшся!

— Це що — погроза?

Хвостенко кинув портфель на траву, почав закачувати рукави.

— Зараз побачиш!

— Невже тебе так заїли оті м'ячі?

Хвостенко стиснув кулаки. Хижо блиснули його зеленкуваті очі.

— От що! — сказав тихо, але з притиском. — Забудь дорогу до порту! Тобі ясно?

"Ось воно що, — здогадався Юрко. — Він слідкував за мною й Мартою!.. Ну й дурень же! Адже кожен на моєму місці допоміг би дівчині..."

Але вголос сказав:

— Ні, не ясно! Я ходив і ходитиму куди захочу! І ти мені не указ! І можеш не погрожувати! Не на такого напав!

— Ось ти як заговорив! — вигукнув Хвостенко. — Начувайся ж! Я обскубу твої руді патли!

Він хотів було кинутись на Юрка, але в цю мить з-за кущів від порома виринула ватага старшокласників. Хвостенко оглянувся, схопив портфель і сказав поспіхом:

— Жаль — перебили. Зустрінемося в іншому місці! Хоча б на Замковому острові... Я візьму човен — там нам ніхто не перешкодить. Чи, може, злякався? Ну? Кажи зразу!..

Юрко спалахнув.

— Добре, зустрінемось на острові, якщо ти бажаєш...

— Пожалієш, рудий! — прошипів Хвостенко і зник у кущах.

ПОЄДИНОК

Ні в понеділок, ні у вівторок вони не змогли попливти до Замкового острова. У понеділок Юрко з матір'ю перевозили решту речей, а у вівторок, після четвертого уроку, до нього підійшов Хвостенко і тихо, по-змовницьки сказав:

— Я чекатиму тебе сьогодні о четвертій з човном край нашої левади. Знаєш, де це?

— Знайду, — коротко відповів Юрко.

О пів на четверту Юрко непомітно, щоб не зустрітися з Сергієм, вислизнув з дому і левадами, продираючись крізь зарості калини, вийшов до вузької довгої затоки, яка вганялась у берег гострим язиком.

Було тепло і тихо. Вода сонно плескалась у розмитому корені дерева, миготіла під яскравим весняним сонцем блискучими зайчиками. З тополі летів жовтавий пушок цвіту, падав на воду і гойдався на хвилях.

Минуло понад півгодини, а Хвостенка все не було.

Нарешті, він вибіг з кущів, спітнілий і сконфужений. Поспішно підійшов до Юрка.

— Не пощастило, — сказав він. — Наш човен забрав один знайомий. А іншого я ніде не міг дістати. Що ж нам робити?

Юркові стало смішно. Хоча Хвостенко був вищий за нього, однак він його чомусь не боявсь.

— Чи, може, передумав? — запитав Хвостенко, не дочекавшись відповіді.

— Ні, не передумав, — відповів Юрко. — Адже я тебе не чіпав! Ти сам нав'язався до мене!

— Не переходь мені дорогу! Не плутайся під ногами!

— Не погрожуй! Не боюсь!

— Побачимо! — скрикнув Хвостенко і, раптово, без попередження, кинувшись уперед, ударив Юрка кулаком в обличчя.

Юрко не чекав нападу і заточився. Кров спалахнула в ньому. Він схопив супротивника за руки, намагаючись використати один з прийомів самбо, вивчених у спортивній школі. Але Хвостенко спритно вивернувся.

Вони стали один проти одного, як молоді півники, важко дихаючи і не помічаючи, що з-поза прибережних кущів поволі виплив на плесо човен.

Хвостенко знову кинувся в напад. І знову кулаком цілився в обличчя. Але цього разу Юрко уважно слідкував за ним і встиг пригнутися. Не зустрівши ніякої опори, Хвостенко з розгону налетів на нього. В ту ж мить Юрко схопив його за руки і, падаючи на спину, перекинув через голову.

Ойкнувши, Хвостенко незграбно шубовснув у воду.

Юрко схопився на ноги і раптом побачив Онуфрія Івановича, який, стоячи у човні, веслував до берега. Онуфрій Іванович пізнав хлопця теж і був, видно, немало здивований цією зустріччю.

— Юрко? Ти як був розбишакою, так і залишився!.. Кого це ти так?

Юрко не встиг відповісти. З води виринув Хвостенко, пирхнув, як морж, і вхопився за чорне коріння тополі.

— Хлопче, ти зробив чудове сальто-мортале! — зареготав Онуфрій Іванович. Та нараз замовк, уважно глянув на Юрка і прискіпався до нього. — За віщо ви побилися? Ти ж міг утопити його! — Не почувши відповіді, звернувся знову до Хвостенка. — Ти вмієш плавати?

Хвостенко мовчки виліз на берег, помахав Юркові кулаком, завзято подерся на горбок.

Онуфрій Іванович тим часом причалив до берега, накинув ланцюг на гак, вбитий у тополю, взяв на плече вудочки і став перед Юрком.

"Хм, дивина, — подумав хлопець, — дядько Онуфрій став рибалкою. І що це йому забагнулося? Раніш у дворі, здається, і вудочки не було..."

— За віщо ви побилися? — знову пристав до хлопця Онуфрій Іванович.

— Ні за віщо!

— Як ти старшому відповідаєш?

— Це не ваша справа!

— Он як! Гаразд! Я розповім твоїй матері і директорові школи, який ти...

— Я теж розповім...

Юрко раптом осікся, побачивши, як враз змінилося обличчя Онуфрія Івановича. Старий ніби злякався чогось. Товста рука схопила хлопця за плече.

— Що ж ти розповіси, жовторотий? Ну?

— Нічого, — Юрко вирвався з цупких рук і побіг на гору.

Він не оглядався і не бачив, як Онуфрій Іванович примружив маленькі коричневі очиці і довго дивився йому вслід пронизливим поглядом.

І ЗНОВУ УРОК ГЕОГРАФІЇ

Другого дня, на великій перерві, всі в класі дізналися про бійку Юрка з Владиком Хвостенком і про його перемогу.

Юрко не підозрював про це. Сергія десь не було, і він тримався осторонь товаришів, з якими ще не встиг ближче познайомитися.

На безлюдній бузковій алеї, що вела від головного шкільного корпусу до майстерень, його перестріла Марта і якось по-особливому оглянула з ніг до голови.

— Вітаю!

— З чим?

— З перемогою над Хвостенком!

Юрко витріщив очі. Чого-чого, а цього він не сподівався. Виходить, їхня з Хвостенком таємниця розкрита?

— А ти звідки знаєш?

Марта хитрувато всміхнулась і відповіла ухильно:

— Та видно ж! Он під очима які ліхтарі висять… Хоч би був припудрив!

У голосі Марти Юркові вчулися глузи. Він спалахнув і грубувато відповів:

— Ну й що ж, хай висять. Не твоя турбота! Чи, може, тобі шкода Владика?

Марта вражено глянула на нього. З обличчя враз злетів усміх, мов його здуло крижаним вітром.

— Чому мені повинно бути жаль його?

— Аякже! То ж…

Йому хотілося сказати, що через неї Хвостенко затіяв бійку. Та, побачивши, як враз посерйознішало обличчя дівчинки, він прикусив язика.

Однак Марта не відстала від нього.

— Що — то ж?

Юрко почервонів. Брехати не хотілось. А сказати правду — що вона може подумати? Не міг же він переказати їй всю розмову з Хвостенком.

Не міг сказати, що Хвостенко стежив за ними, коли він допомагав їй нести сітку, а потім перестрів і намагався відлупцювати його.

Та Марта чекала відповіді, запитливо дивлячись на розгублене Юркове обличчя. Юрко розсердився.

— Ну, чого ти причепилася до мене з своїм Хвостенком? Що та що? Хвостенко та Хвостенко! Я знати його не хочу!

Марта знизала плечима, дивуючись, чого це він так враз спалахнув.

— Ну й чудний ти, Юрку. Я до тебе щиро, а ти кострубичишся. Не хочеш — не кажи. Про вашу бійку вся школа говорить...

— Невже?

— От тобі й невже. Один ти ходиш і нічого не знаєш! І всі на твоєму боці. Хвостенка ніхто у нас не любить.

— І ти теж? — вихопилось у Юрка.

— Владик пихатий, гоноровитий, мов справді якесь цабе! Занадто високої думки про себе.

В кінці алеї показався гурт хлопців. Марта обірвала мову, круто повернулась і пішла до школи.

Юрко радісно заморгав очима. От так штука! Невже Хвостенко даремно затівав бійку? Виявляється, так! От тобі й раз!

До нього підійшов Сергій з товаришами. Юрко зразу відчув, що хлопці хочуть щось сказати.

Почав Сергій:

— Юрку, здорово ти втер носа Хвостенкові. Збив пиху!

— Так йому й треба, Хвосту! — сказав маленький Славко Синиця і почервонів так, що його дрібненьке веснянкувате обличчя стало ніби мідне.

Всі знали, що найбільше від Хвостенка натерпівся Славко. Не було того дня, щоб над ним не познущався Хвостенко. То дасть щигля в лоба, то назве рябим, то зламає перо в ручці. Бідний хлопець спочатку скаржився учителям, але після того, як Хвостенко побив його і пригрозив одірвати голову, принишк і безмовно терпів усі насмішки й знущання.

— Тепер хай тільки займе кого! — сказав Сергій. — Зразу одержить одкоша!

Юрко зрозумів, що від сьогодні симпатії нових товаришів на його боці. Одного не міг узяти втямки, звідки в школі дізналися про бійку. Невже сам Хвостенко розповів? Чи, може, Онуфрій Іванович заходив до директора?

— А звідки про це всі знають? — спитав Сергія.

Сергій зніяковів. Пригладив рукою непокірного чуба і відповів недбало:

— Кинь думати про це! Хіба тобі не однаково, хто розповів? Важливо те, що Хвостенко опустив хвоста! Он гляньте, хлопці, на нього — ходить, мов скупаний!

Він навмисне сказав це голосно, щоб почув Хвостенко, який саме проходив мимо. І той справді почув, бо раптом зупинився, ніби хтось штовхнув його в груди, зблід, а потім хутко повернув убік і зник у натовпі.

Хлопці засміялись.

Юркові ж стало ніяково. Що подумав Хвостенко? Напевне, гадає, що це він, Юрко, хизуючись перед товаришами перемогою, розтеліпав про

вчорашню сутичку. Як це недобре сталось. Врешті, до Хвостенка він не відчував якоїсь особливої неприязні…

Пролунав дзвоник.

Хвостенко вже був у класі і настороженим поглядом зустрічав кожного, хто з'являвся у дверях. Побачивши Юрка, втягнув голову в плечі і опустив очі, але Юрко встиг прочитати в них таку ненависть, що йому стало моторошно. Не можна сказати, що він злякався його. Ні, йому було неприємно, що товариш, з яким, може, ще доведеться сидіти в одному класі не один рік, став твоїм ворогом.

У клас увійшов Степан Бенедиктович, окинув очима принишклих учнів. Довше зупинився поглядом на Юркові.

Учитель був середнього зросту, міцний, сухорлявий. Рум'янець на смаглявому обличчі свідчив про добре здоров'я, а густо посріблене волосся — про те, що йому вже за п'ятдесят. Красиві чорні вусики завжди акуратно підстрижені. Як це не дивно, вони молодили вчителя, хоч дехто подейкував, що там не обходиться без чорної фарби. Та учні одностайно прощали Степанові Бенедиктовичу цю слабість, бо любили його.

— Хто це тебе так розмалював? — звернувся вчитель до Юрка.

Хлопець підвівся. Всі глянули на нього. Один Хвостенко нагнувся над партою, ніби чекав удару.

"Невже й Степан Бенедиктович уже знає? — подумав Юрко. — Ні, мабуть, не знає, бо дивиться серйозно, співчутливо… Коли б знав про бійку, то погляд у нього був би інший — насмішкуватий. Це безперечно.

А Хвостенко налякався. Видно, боїться, що всі сміятимуться з нього…" Тому вголос відповів:

— Рубав дрова — поліно вдарило.

Котрась із дівчат пирхнула. Сергій, що сидів попереду, усміхнувся і хотів щось сказати. Але Юрко непомітно штурхонув його кулаком між лопатки, і той, подавившись, зойкнув.

— Ум-гу, — ворухнув вусиком Степан Бенедиктович і перевів погляд на Сергія. — Лісовий, здається, сьогодні хоче відповідати. Що ж, прошу. Надамо йому таку можливість.

— Та я... Чого ж саме мене? — почав було Сергій.

Але учитель був невмолимий.

— Прошу, прошу!

Сергій неохоче підвівся, з докором глянув на Юрка і, мов на тортури, поволі подибав до дошки.

Записавши умову задачі, він довго дивився на неї, червонів, сопів, кілька разів оглянувся на товаришів, сподіваючись допомоги, безпорадно глянув на Юрка, якому було боляче дивитись на переживання свого друга, а потім, бачачи, що нічого в нього не вийде, відчайдушно махнув рукою і сказав:

— Степане Бенедиктовичу, ставте, мабуть, двійку!

— Ех, соловію, соловію, — докірливо похитав головою учитель, — ти мене ріжеш без ножа! На минулому тижні я ж тобі цілу годину пояснював цей матеріал, а сьогодні ти ніби вперше стикаєшся з ним. І що мені з тобою робити?

Сергій розвів руками: він теж не знав, що з ним має робити вчитель. На його розгубленому спітнілому обличчі було написане найщиріше бажання — якомога швидше сісти на своє місце, щоб не стовбичити перед усім класом.

Степан Бенедиктович зітхнув, ніби це він собі ставив двійку, і сказав:

— Сідай, Лісовий. Задачу розв'яже Романюта.

Юрко швидко розв'язав задачу і приклад.

— Виявляється, ти не тільки вмієш добре дрова рубати, Романюто? Алгебра теж для тебе не терра інкогніта! Це приємно! — похвалив його вчитель. — Ти живеш, здається, у Лісового?

— Так.

— Ти б допоміг йому трохи.

— Чого ж. Можна.

— А ти як, Сергію, не перечиш, щоб Юрій взяв над тобою шефство?

— Ні, — не дуже весело відповів той.

Степан Бенедиктович поставив у щоденник Юркові п'ятірку, і хлопець сів на місце.

Але на останньому уроці сталася подія, яка надовго потьмарила його радість. Була географія.

Олена Калістратівна викликала до дошки Хвостенка. Не встиг той вийти з-за парти, як Сергій запустив у нього з намотаної на вказівний і

середній пальці гумової рогатки "квача". "Квач" пролетів вище і влучив учительці у високу зачіску. Олена Калістратівна гидливо здригнулась і змела нажовану з паперу кульку журналом додолу. Хвостенко зупинився на півдорозі до дошки. Клас принишк.

— Хто?

Всі мовчали.

— Хто, питаю? — підвищила голос Олена Калістратівна.

Тиша. Блідо-жовте обличчя вчительки взялося червоними плямами. Рука нервово м'яла цупку промокачку в класному журналі.

— Романюта!

Юрко встав.

— Ти?

Юрко здивувався і тихо відповів:

— Ні.

— А хто?

— А чому ви мене питаєте? — в свою чергу спитав хлопець.

— Тому, що ти сидиш позаду і мусив бачити!

На якусь мить Юрко розгубився. Справді, він бачив, що стріляв Сергій. Але ж сам Сергій мовчав. Чи пристало ж йому, Юркові, виказувати товариша? До того ж йому раптово спало на думку, що

Олена Калістратівна запитала його не тільки тому, що він сидить на останній парті. Адже останніх парт у класі аж три, і на кожній — по два учні. Чому ж не інших, а саме його вона запитала? Може, тому, що він новачок і не посміє сказати неправду?

Цей здогад неприємно вразив хлопця. Він нічого не мав проти Олени Калістратівни, хоч від Сергія знав, що останнім часом вона чомусь дуже змінилася, стала різкою, швидко сердилася і найменше порушення виводило її з рівноваги. Та коли він зрозумів, що викликала вона його як новачка навмисне, то відповів різко:

— Я бачив, хто стріляв, але не скажу.

Хтось ойкнув. По класу пролетів схвильований шелест. Олена Калістратівна відкинулась на спинку стільця. Вона була вражена Юрковою відповіддю і в першу мить не знайшла, що сказати.

Зате Юрко зразу зрозумів, що ляпнув дурницю.

Власне, він сказав те, що знав і вважав справедливим. Він бачив, як стріляв Сергій, і сказати, що не бачив, не міг. Це була б брехня. Зізнатися ж, сказати правду — незручно перед товаришами, які це розцінювали б як донос. Тоді ніхто в класі не подав би йому руки і передусім сам Сергій. Та все ж так відповідати учительці не треба було! Він бачив, що вивів її з рівноваги. Нерви в неї зараз — як перетягнуті струни: от-от обірвуться.

Та й Сергій добрий! Чому ж мовчить? А Олена Калістратівна тим часом сказала:

— Вийди сюди, Романюто!

Юрко вийшов.

— Ти зараз же скажеш мені, хто стріляв! Раз бачив, то повинен сказати — хто! Розумієш?

Хлопцеві стало жаль Олену Калістратівну. Її очі збуджено блищали, руки тремтіли. Він напружено думав, що відповісти, щоб заспокоїти її і водночас не принизити свою гідність.

— Це я стріляв, Олено Калістратівно, — сказав він тихо, опустивши очі, і ще раз додав: — Я стріляв…

Це було вже занадто. Багато хто бачив, що стріляв Сергій, і в класі знову зчинився шум.

— Замовкніть! — скрикнула Олена Калістратівна і схопилася з місця.

З гуркотом полетів додолу стілець. Ніхто не кинувся підіймати його. Юрко теж залишився стояти, схвильований і розгублений.

Що робити?

Тут він побачив, як з-за парти підвівся Сергій. Завжди смаглявий, тепер він посірів. Губи міцно стиснуті. Чорний чуб ще більше відтіняв блідість його вилицюватого широкого обличчя. Юрко з тривогою поглянув на товариша. Невже він хоче зізнатися?

— Олено Калістратівно, — промовив глухо Сергій, — це я стріляв! Романюта тут ні при чому. Він даремно взяв на себе мою провину.

Учителька рвучко зійшла з кафедри.

— Ти? Лісовий?

— Я, Олено Калістратівно, — промимрив Сергій.

Учителька довго мовчала, величезним зусиллям волі стримуючи гнів, що ось-ось мав вибухнути, а потім тихо, але твердо сказала:

— Ну, знаєте, це ні на що не схоже! Ви просто вирішили познущатися з мене! Я не можу залишити вас у класі!.. Йдіть до директора — і розкажіть йому, за віщо я позбавила вас права слухати далі мій урок! Ідіть!

Хлопці вийшли, але, опинившись у коридорі, відразу ж зупинились і мовчки глянули один на одного.

— Ну? — сказав Сергій похмуро і опустив очі додолу: йому було соромно.

— От тобі й ну! Ось витурять нас обох зі школи через тебе, дурня, — тоді понукаєш! Зробив капость, то хоч май же сміливість чесно зізнатися. А то...

Сергій хотів щось відповісти, але з класу визирнула Олена Каліcтратівна, — видно, почула їхню розмову під дверима.

— Ви ще тут!.. Я ж вам сказала — йдіть до директора! Чи, може, забули, де його кабінет?

— Ні, не забули, — буркнув Сергій. — Тільки навіщо ж отак відразу — до директора? Хіба ми такі злочинці?

— Ось там усе і поясниш! Ходімо!

В учительській сиділо кілька вчителів. Побачивши своїх вихованців, Степан Бенедиктович глянув поверх окулярів і, як завжди, трохи іронічно спитав:

— А це що за депутація?

Олена Калістратівна, видно, віднесла ці слова на свій рахунок.

— Не депутація, а ваші вихованці, шановний Степане Бенедиктовичу! Один з них трохи не вибив мені ока, а другий став на його захист, — з притиском сказала вона і шарпнула двері директорського кабінету. Двері не відчинилися. — Де ж директор?

— Його викликали в міськраду, — пояснив хтось. — Обіцяв скоро бути.

— Може, ми розберемося самі, без директора? — спитав Степан Бенедиктович. — А тим часом і він надійде...

Олена Калістратівна усміхнулась.

— Знаємо ми, як ви розмовляєте зі своїми мазунчиками! Погладите по голівках — і край!

Степан Бенедиктович ворухнув чорними вусиками.

— А може, все-таки спробуємо?

— Гаразд. Говоріть, — а в мене урок! — і вона вийшла.

Юрко і Сергій стояли обабіч дверей і почували себе дуже зле. Обидва спідлоба глипали на класного керівника, який тихо похитував головою. Інші учителі теж мовчали, але осудливо дивилися на хлопців.

— Розповідайте, — нарешті сказав Степан Бенедиктович. — Ну, хоча б ти, Романюто!

Юрко розповів усе, як було, і наприкінці додав:

— Ми з Лісовим винні. Він у тому, що стріляв… і не признався. А я — що не виказав товариша…

— Он як! І тільки?

— Іншої вини за собою не почуваю, — вже невпевнено сказав Юрко, але з викликом запитав: — А хіба ви на моєму місці інакше вчинили б, Степане Бенедиктовичу?

Класний керівник відкинувся на спинку дивана.

— Гм-гм… Ти цікавий хлопець, Романюто. І запитання твоє цікаве. Бачиш, коли йдеться про те, щоб не виказати товариша ворогові, то я цілком підтримую тебе. Ось подивись на мої пальці.

Він простягнув уперед руки. Хлопці побачили вузлуваті, ніби поперебивані пальці.

На кількох були зірвані нігті. Але, незважаючи на каліцтво, вони здавалися досить міцними.

Хлопці мовчки перевели погляди на вчителя.

— Я коли-небудь розповім вам докладніше про те, чому в мене такі пальці. Це давня історія… Я рятував своїх товаришів. Цілий загін… Але ж переді мною були найлютіші наші вороги — фашисти! А перед тобою, Романюто, — твоя вчителька, яка віддає тобі свої знання, вкладає в тебе свою душу. І коли вона на якусь хвилину зірвалась, сказала не те і не так, як це тобі хотілося б, ти вже в ній побачив свого ворога і вирішив швидше вмерти, а товариша не виказати. Це, звичайно, теж героїзм. Але героїзм копійчаний. Непотрібний героїзм. Я не кажу, що ти мав виказати Сергія. Це справді було б не по-товариському. Можна сказати, це було б

навіть підло... Але ти міг зробити інакше. Ти сам розумієш, що товариш учинив погано, що вчителька ображена, схвильована. До речі, їй і дома зараз нелегко. Що я на твоєму місці зробив би, коли б мене запитали так, як тебе сьогодні? Я встав би і сказав: "Дорогий мій друже, ми всі бачили, як ти стріляв у товариша, а влучив у вчительку. Я не хочу називати твоє прізвище, але вірю, що ти — справжня людина і справжній товариш, а тому сам встанеш і скажеш: "Це зробив я!" Повір мені, Сергій встав би й признався... А ти почав гратися в героя! От і догрався!.. Я вже не кажу, що мені хочеться по-батьківському нам'яти Сергієві вуха. Він проявив непробачну слабкодухість, безхарактерність. Підвів свого товариша. Чи як ти гадаєш, Лісовий?

— Краще б мені провалитись крізь землю, — похнюпив голову Сергій. — Це ж через мене і Юркові влетить. Степане Бенедиктовичу, відпустіть Юрія! Я сам відповідатиму, адже я винен! Нехай мене директор з Оленою Калістратівною допитують!..

— Не допитувати, а розмовляти з вами будуть! — суворо вставив учитель.

— Пробачте.

— Отже, зрозуміли свою провину?

— Зрозуміли.

— Тоді йдіть — погуляйте до кінця уроку надворі! Та думайте!

Хлопці вийшли на подвір'я.

Хоч була весела весняна днина, на душі у них було зовсім невесело. Вони сіли проти сонця на лавці і довго мовчали, кожен думав про своє.

— Звідки ти дізнався про нашу бійку з Хвостенком? — раптом Юрко запитав Сергія.

— Чому ти думаєш, що то я розповів? — здивувався той.

— Більше нікому. Сам Хвостенко не розповість. Не така він людина, щоб розпатякати всім про свою поразку. Залишаєшся ти!..

Сергій хвилину подумав — потім сказав:

— Це справді я. Все бачив із свого спостережного пункту.

— З явора?

— Атож. Я зразу запримітив, що ти кудись поспішаєш, але мені ані слова. Думаю: що б це означало? Невже у Юрка є від мене якась таємниця? Ну, думаю, якщо так, я ж тебе вистежу. І на явір! Взяв бінокль — а ти саме левадою пробирався. Ото я й побачив… Тільки не розумію, за що це у вас зайшло… Невже за баскет?

— Умгу, — промимрив Юрко і відвів очі вбік.

— Ну й дурень же той Хвостенко, — сказав Сергій. — Жаль, що то не я був на твоєму місці… Він у мене ще й другий раз полетів би сторчака у воду!..

— Оввa, який ти зараз хоробрий!.. Ти мав можливість не раз до цього надухопелити Хвостенка. А мені перебили. Ти ж сам бачив…

— Бачив… То один з тих двох, що копають на острові.

— Один з тих двох? — скрикнув вражений Юрко. — Не може бути! То ж Онуфрій Іванович Глечик!.. Я тобі розповідав про нього…

Тепер здивувався Сергій.

— Невже? А я думав — то учений…

— Знайшов ученого! — пхекнув Юрко. — Спекулянт — та й годі! Колись напідпитку сам хвалився мамі, що хоча він звичайнісінький сторож на якійсь базі, а живе краще, ніж вона, дарма що працює медсестрою. А все — з базару. Каже — тільки й почуваю себе людиною на базарі.

— Жаль…

— Що — жаль?

— Я думав, що то експедиція…

— Не знаю, що ти там бачив, але ми обов'язково повинні побувати на замчищі. Марта Кравченко пропонує свій човен.

— Невже? Тоді сьогодні ж пливімо до острова! — вигукнув Сергій, забувши на хвилину про неприємності, які чекали на нього в директорському кабінеті.

Пролунав останній дзвінок.

Директор не прийшов, і хлопці вирішили, що вони мають право йти додому. Перечекавши, поки перша хвиля учнів вихлюпне з дверей, вони зайшли в клас.

— Ну, що? — зустріли їх запитанням.

— Нічого, — відмахнувся Сергій, — все гаразд. Тобто все ще попереду. Директора, на наше щастя, немає. Розмова буде завтра…

— А завтра вам намилять шию, будьте певні! — вставив Хвостенко, не приховуючи своєї зловтіхи.

— Як намилять, то й помиємо! Тебе не проситимемо! — відрубав Сергій.

Раніш він побоювався Хвостенка, його кулаків. Але тепер, маючи такого друга, як Юрко… Ні, тепер він не дивитиметься в зуби цьому хвалькові!

Юрко усміхнувся. Який задерикуватий зараз Сергій! А який нещасний і пригнічений був він півгодини тому в учительській.

А Сергій щось шепнув Марті, вихопив з-під парти портфель і оголосив велично:

— Розходьтесь, друзі! Інтерв'ю даватиму завтра…

НА ОСТРОВІ

Хоч було вже шість годин вечора, сонце стояло по-весняному високо.

Човен черкнув днищем об мул і зупинився. Сергій плигнув у воду, відтягнув його у вузьку мілку затоку, що ховалася від стороннього ока серед кучерявих заростей калини, бузини і сухої торішньої богили. Накинувши цеп на слизький корч, махнув рукою і приглушено сказав:

— Вилазьте!

Марта подала йому руку і з борту плигнула на берег. Юрко кинув на траву кирку, лопату і тонку, але міцну мотузку, став ногою на корч і перестрибнув слідом за нею.

Назустріч їм війнув терпкий запах молодих трав і ніжно-фіолетового зілля, що буйно росло між кущами квітучої калини і жалкої кропиви. Вся ця зелень переплелася з сірим паліччям засохлих кущів і утворила непролазні хащі. В них вирувало невидиме життя: цвірінчали і тьохкали пташки, тонко тінькали в траві коники, гули над квітами попелясті і червоногузі, з білими смужечками на животиках джмелі.

Сергій попереду прокладав стежку: лопатою розгортав зарості, приминав кропиву. Юрко і Марта йшли слідом за ним.

Ось і замчище. Зарості підходять впритул до нього. Всередині, між стінами, на кучугурах старої цегли, перемішаної з глиною, теж почали розростатися кущі бур'яну, глоду і бузини. Однак руїни ще мали досить величний вигляд. Особливо добре збереглися товсті зовнішні стіни і вежі, вимурувані з дикого каменю.

Раптом Сергій присів і приклав палець до рота. Юрко і Марта навпригинці наблизились до нього, прилягли за брилами каміння.

Юрко обережно виглянув з-за муру, але нікого не побачив.

Тоді він дав знак друзям, щоб пробиралися за ним, і поплазував вузьким проломом у стіні в захаращене різними уламками ліве крило замку. Вилізши по напівзруйнованих сходах на майданчик біля центральної вежі, визирнув з-за рогу.

Сергій і Марта прилягли поруч нього.

Внизу, серед безладно нагромадженого каміння і куп глини, сиділо двоє. Юрко пізнав їх одразу: то були Глечик і незнайомець, що ночував на горищі сарая.

Онуфрій Іванович прихилився до стіни і витирав брудною хустиною спітнілу лисину. Невідомий, голий до пояса, обмахувався сорочкою і роздратовано говорив:

— Чорт знає що! Я тут працюю, мов катюга, а ти прохолоджуєшся! Приходиш о п'ятій вечора і в десять тікаєш до біса! Такий помічник мені не потрібний. Якщо вже в супрязі, то тягни на повну силу!

— Без мене ти не прожив би тут і двох днів, — заперечив Онуфрій Іванович. — Хто тобі постачає їжу? Струмент? Я. А воду? Куриво? Знову ж таки я. То чого ж ти від мене ще хочеш?

— Сам я копатимусь тут бозна-скільки. Бачиш — який завал? Ти повинен узяти відпустку і працювати разом зі мною цілий день. Інакше я засиплюсь...

— Не засиплешся, Стасюню... Ти не з таких!

— Не втішай мене, Глечику, сам знаю, що Стась Дзвонар не з таких! Але з цим пора кінчати! Чим швидше доберемось ми до тайника, тим краще!

— На день раніше чи на день пізніше — хіба не однаково?

— Мені буде краще, якщо я змиюся звідси якнайшвидше... Поки не заштопорили... Для тебе — теж. Думаю, ти розумієш?

— Розумію, але не можу ж я кинути роботу, дідько його забирай!

— О, чорт! — вилаявся Дзвонар. — Зв'язала мене з тобою лиха година! То хоч зараз працюй як слід! Не сачкуй! А то тільки охкаєш — і тут болить, і там болить! Ходімо!

Він пихнув цигаркою, востаннє затягнувся, кинув її і втоптав у глину товстою, мов у ведмедя, ступнею. На вигляд йому було років тридцять. На противагу крихкотілому, хоч і натоптаному Глечикові, він мав м'язисті руки, дебелу загорілу шию, на якій сиділа стесана клином угору голова з кучмою чуба. Він був водночас і дужий, і незграбний, — і йому ніяк не пасувало пестливе ім'я — Стасюньо, як його назвав Глечик.

Вони плигнули у яму — і звідти почулося гупання лопат, нагору полетіли уламки старої випаленої цегли, кім'яхи рудої глини вперемішз усіляким сміттям.

Юрко глянув на друзів.

— Тепер вам зрозуміло, що це не вчені? Б'юсь об заклад, що тут пахне якимось злочином!..

Сергій був іншої думки.

— Так уже й злочином... Ми ще нічого певного не знаємо. Ось прослідкуємо за ними, тоді дізнаємось...

— А може, сповістити міліцію? — спитала Марта.

— Ти що? Жартуєш? — прошипів Сергій. — Зіпсуєш нам усю справу! Ми й самі, без будь-чиєї допомоги зуміємо розібратися — що і як! А міліцію тільки вплутай — тоді сам і носа не зможеш показати сюди! Правда, Юрку?

Хоча Юрко і не був такий гарячкуватий, як Сергій, але і його захопила думка самотужки виявити небезпечних злочинців. Він ще не знав, що вони шукають і хто такий Стась Дзвонар, однак із почутої розмови вирішив, що чесній людині нема чого боятись і тікати звідси якнайшвидше. Тому він підтримав Сергія.

— Атож! Ми й самі справимось! — Та йому не хотілося ображати Марту, і він примирливо додав: — А як буде щось дуже небезпечне, тоді підемо в міліцію!

Вони причаїлись у руїнах і почали спостерігати.

Спочатку, години до восьмої вечора, їх немилосердно смажило в кам'яному закутку сонце. Надвечір раптом похолодало. З заходу насунула важка чорна хмара і запнула півнеба. Рвучкий вітер підняв на морі хвильовицю. Вода стала враз чорною. Над островом залягли густі сутінки. В заростях замовк пташиний щебет.

Потім упали перші краплини дощу.

Копачі вистрибнули з ями.

— Буде гроза, — сказав Глечик. — А може, й шторм. Я пливу до берега…

Дзвонар чортихнувся, зауваживши, що ще б можна було попрацювати годину або й дві до заходу сонця. Але Глечик і слухати про те не хотів.

Дзвонар склав інструмент, заховав його під каміння і зник у руїнах, де, напевне, мав тимчасовий притулок.

В цю мить уперіщив дощ. Сліпуча блискавка розпанахала хмару.

— Сюди, друзі! За мною! — І Юрко перший кинувся в глибоку нішу під вежею.

Тут було сухо. Зате холодний вітер продував наскрізь їхнє благеньке вбрання. Вони почали мерзнути.

Юрко оглянувся навкруги: треба знайти надійніший, затишніший куточок. Хто знає, скільки доведеться їм сидіти тут? Може, цілу ніч?

— Сергію, складімо з цегли стінку, яка б захищала нас од вітру. Відгородимо оцей куточок!

Хлопці заходилися збирати цеглу. Марта допомагала їм. Юрко киркою відколупав од муру кілька цеглин. Сергій укладав їх навхрест, щоб не розвалилися під подувом вітру.

Зненацька від удару Юркової кирки стіна провалилася, і шматок цеглини з гуркотом полетів кудись у яму. Лише через кілька секунд до слуху долинув глухий стук. Це здивувало Юрка: невже там так глибоко? Він кинув ще одну цеглину. І та з гуркотом, б'ючись об стінки, довго летіла, аж поки досягла дна.

— Сергію, тут якийсь хід! — Юрко заглянув униз. — Дуже глибокий!

Сергій витягнув з кишені електричний ліхтарик — посвітив.

— Справді якийсь хід! Дивись — тут і щаблі вмуровані збоку! — він простягнув руку, але від одного дотику щабель розсипався на порох. — Залізо перержавіло. Жаль… А то б ми спустились на дно…

— У нас є вірьовка…

— Ай справді! Давай її сюди!

Хлопці виламали більшу дірку, прив'язали один кінець вірьовки за гострий виступ стіни, а другий кинули в яму. Сергій прикріпив ліхтарик на грудях і поліз у отвір.

Перегодя знизу долинув його глухий голос. Юрко заглянув у яму. Глибоко на дні мерехтіло жовтаве світло.

— Ну, що там?

— Це вхід до печери, — сповістив Сергій. — Спускайся сюди, роздивимось, бо самому тут… бр-р-р… моторошно!

Юрко міцніше взявся за вірьовку, перекинув ногу через виступ, що відділяв майданчик від ями, але його раптом зупинила Марта.

— Не лізь, — тихо попросила вона. — Я боюсь лишатись одна.

Над островом шаленіла гроза. Дощ лив ливцем. Блискавки раз по раз осявали все навколо синюватим світлом. Море аж кипіло од вітру та дощових струменів.

Юрко завагався. Хотілося побувати в печері, але ж незручно залишати дівчину саму серед цієї розбурханої стихії.

— Сергію, вилазь! Я не буду спускатись! — гукнув униз. — Ми припливемо сюди іншим разом!

Марта дрібно здригалась від холоду.

— Одягни мою куртку, — сказав Юрко, — а то зовсім замерзнеш!

— Ні, ні, — запротестувала дівчина.

Та хлопець роздягнувся і накинув їй на плечі свій піджачок, хоч відчув, що сам почав тремтіти. Марта вдячно кивнула йому головою.

Сергій виліз весь у сажі і павутинні.

— А-апчхи-и! — чхнув він голосно.

Юрко швидко затулив йому картузом обличчя.

— Тихше! Тебе почує Стась Дзвонар!

— Хай чує, — усміхнувся замурзаний Сергій. — Подумає, що то пророк Ілля на небі чхає!

— Ну, що ти бачив унизу?

— Це, здається, хід у печеру. Ті двоє не здогадуються про нього, і ми будемо там раніш, ніж вони.

— А що це нам дасть?

— Як — що? Ми можемо знайти те, що вони шукають…

— Ми навіть не знаємо, що вони шукають, а ти вже — знайти. Печера ж велика, — всієї не перекопаєш!

— Завтра спустимось — побачимо…

Гроза тим часом посилювалась. Блискавки били в море, розтинали хмари. Троє друзів прищулились під вежею, що тремтіла і, здавалось, от-от впаде їм на голови. Над ними безперервно грюкотів грім. Потоки води, зеленуваті під час спалахів блискавиць, з шумом і шкварчанням лилися в море і на темний розпластаний острів.

Минуло кілька годин.

Тільки десь опівночі гроза поволі почала вщухати. На заході прояснилося небо. Зате стало холодніше.

Грім все глухіше і глухіше гримкотів на південному сході, аж поки, нарешті, зовсім затих.

Тільки багряні спалахи заграв ще довго закривавлювали темне громаддя хмар, що облягали небосхил.

Юрко підвівся.

— Може, попливемо додому?

— Попливемо, б-бо т-тут задубіти м-мож-на, — не попадаючи зуб на зуб, сказав Сергій.

Обережно, тримаючись одне за одного, щоб не впасти в яке-небудь провалля, вони вийшли з замчища і попростували до затоки, де був захований човен.

В морі, побачивши сиротливі вогники у вікнах своєї хати, Сергій сказав:

— П-перепаде н-нам на г-горіхи д-дома.

Через годину вони причалили до берега.

Мартин батько з веслами в руках стояв на горбку, — видно, збирався пливти на розшуки дочки. Побачивши мокрих, перемерзлих мандрівників, мовчки похитав головою і запросив хлопців до хати погрітися. Але ті відмовилися.

— Ні, ми вже погріємося дома, — відповів Юрко. — Там турбуються...

Іван Іванович переправив їх через протоку, і хлопці бігцем подалися до висілка.

В хаті світилося. Видно, ніхто не спав.

Хлопці довго не наважувалися заходити. Нарешті, Юрко прочинив двері і зайшов у кухню. За ним несміливо прослизнув і Сергій. В ту ж мить відчинилися двері з кімнати, і на порозі появилися батьки Сергія і Юркова мати. Вони мовчки і з острахом дивилися на мокрих, замурзаних хлопців, з яких патьоками збігала на підлогу вода.

Сергій до того ж був весь вимазаний у сажу. У нього блищали тільки очі й зуби.

Сергіїв батько, побачивши сина в такому вигляді, не зміг приховати усмішки, хоча намагався бути суворим, а мати кинулась до хлопця з сльозами на очах.

— Ой, горенько ти моє! Шалапуте нещасний! І де тебе носило?

Хлопці винувато блимали очима.

Юрко з жалем дивився на схвильовану матір. "Який я дурень! — думав він. — Он які темні смуги лягли у неї під очима! Тільки уявити, що вона, бідна, пережила за ці години!"

А Сергій намагався вирватись із материних теплих обіймів, бо йому здавалось, що вони принижують його чоловічу гідність.

НІЖ

Коли Юрко йшов уранці до школи, то ніяк не сподівався, що це буде його найчорніший день.

Поїздка на острів якось затушувала неприємну сутичку з Оленою Калістратівною. Тепер усі думки хлопців крутилися навколо питання: хто ж такі насправді Глечик і Дзвонар?

— Звісно хто, — гарячкував Сергій. — Шпигуни!

— Не мели дурниць, — заперечував Юрко. — Хто шпигун — Онуфрій Іванович?

— А чому й ні?

— Ну, знаєш… Якось не віриться.

— Хто ж вони тоді такі?

Юрко здвигав плечима.

— Не знаю.

Однак хлопці не забували і про вчорашню сутичку з учителькою. Коли почалися уроки, їхні серця сповнилися тривогою і хвилюванням. Вони чекали, що їх от-от викличе на розмову директор. Сергій зовсім занепав духом. Він готувався всю вину за образу вчительки взяти на себе. І чим більше думав про це, тим глибше розумів, що покарання буде важке. "Дивись, ще з школи поженуть, — міркував він. — Було б добре, коли б тільки прочитали мораль або яку-небудь догану всукали! Та де там! Виженуть! Аж захурчиш!"

Проте ні на першій, ні на другій, ні на третій перерві директор їх не викликав. Вони не знали, що думати. На краще це чи на гірше? Може, розмова буде така довга, що її відклали на післяурочний час?

Та гроза надійшла не звідти, звідки чекали хлопці.

На початку останнього уроку в клас зайшов Степан Бенедиктович і, вибачившись перед учителем, уважно оглянув учнів. Помовчавши трохи, вийняв з бокової кишені піджака складаний ножик, підняв його над головою, щоб усі бачили, і запитав:

— Чий це ніж?

По класу прошелестіло: чий, чий? Хлопці полізли до кишень.

Та Юркові досить було одного погляду, щоб гукнути:

— То мій ніж!

А потім тихо додав:

— Якщо на ньому є видряпані ініціали: Ю. Р.

Степан Бенедиктович опустив руку.

— На ньому є ініціали Ю. Р. Це, безперечно, твій ніж, Романюто. Йди сюди — подивись!

Юрко підійшов — і підтвердив, що ніж справді його. Він був збентежений. Що це ще за халепа?

Він простягнув руку, щоб узяти ножа, але Степан Бенедиктович сказав:

— Ходімо зі мною! Треба поговорити…

В учительській, крім кількох учителів, був і директор. Чорні широкі брови туго зійшлися у нього над переніссям. Юрко відчув на собі його суворий погляд.

— Ну? — коротко запитав він класного керівника.

— Це ніж Юрія Романюти, як ми і думали, — відповів Степан Бенедиктович і поклав ножа на стіл.

Юрко не розумів, у чому справа. Швидкі погляди, якими перекинулись учителі, насторожили його. Він відчув, як нове лихо накочується на нього, мов холодний осінній туман.

— Та-ак, — промовив директор. — Скажи, Романюто, де ти був учора ввечері або вночі?

Юрко здивувався, бо ніяк не сподівавсь на таке запитання. До того ж не розумів, при чому тут його складаний ножик.

А може, директор уже знає про їхнє перебування на острові? Але звідки? Від кого? Здається, їх ніхто не бачив — і раптом маєш! Невже Сергій або Марта прохопилися?

— Чому ж ти мовчиш?

Юрко опустив голову. Він не міг, не мав права розкрити спільну таємницю! Що ж робити?

— Я не можу цього сказати, — відповів тихо.

Олена Калістратівна сумно похитала головою.

— Чуєте? Ось так зарозуміло відповідав він мені вчора! І звідки такий гонор?

Директор підійшов ближче, пильно глянув на хлопця.

— Чому ж ти не можеш нам цього сказати?

— Не маю права, бо це не тільки моя таємниця…

— Але все одно ти мусиш сказати — хочеш цього чи ні! Даремно упираєшся — ми все знаємо!

Юрко сторопів. Благальним поглядом обвів учителів. У серце раптом закрався страх, що з його ножиком зв'язана якась історія, про яку він не має ні найменшого уявлення.

— У чому ви мене обвинувачуєте? Я не розумію.

— Як? Ти й досі не розумієш, чому твій ніж опинився в нашій фізичній лабораторії?

— В лабораторії? Мій ніж? Не розумію… Я в лабораторії ще жодного разу не був.

Тут у розмову втрутився Степан Бенедиктович, який досі мовчав і лише уважно приглядався до Юрка. Тепер він поклав руку хлопцеві на плече і, дивлячись в очі, сказав:

— Ти розумний хлопець, Юрію, і, напевне, догадався, що з твоїм ножем пов'язана якась неприємна історія. Я чомусь вірю тобі. Вірю, що ти непричетний до неї. Але ж усі докази проти тебе! Розумієш? По-перше, на місці злочину знайдено твій ніж. По-друге, ти сам признався, що вчора ввечері чи вночі, коли була гроза, десь був, а де — не кажеш. Зіставивши їх, ми доходимо висновку, що це був ти…

Кілька пар очей уважно, допитливо стежили за Юрком. Вони щось знали. Здогадувались про щось і вимагали, щоб він підтвердив їхні здогади.

Але Юрко нічого не розумів. При чому тут ніж і гроза? Яких зізнань вимагають від нього вчителі?

Він знизав плечима і відповів:

— Я нічого не розумію.

— І все ж ми хочемо, щоб ти сам щиро у всьому зізнався, — втрутилась Олена Калістратівна. — Мова йде не про урок географії, а про твій ніж, залишений у лабораторії.

— Але ж я не був у лабораторії! Тим паче я не знаю, як мій ніж потрапив туди! — вигукнув Юрко. — Невже ви не вірите мені? Я не втямлю, в чому ви мене звинувачуєте? В чому ж мені зізнаватись?

На хвилину в учительській запанувала тиша. Директор сів за стіл, вже без суворості глянув на учня. Навіть в очах Олени Калістратівни почали танути крижинки. Степан Бенедиктович пройшовся, нахмуривши чоло, по м'якій зеленастій килимовій доріжці і зупинився перед директором.

— Будемо говорити відверто, Іване Петровичу. Романюта справді має знати, в чому його звинувачують.

Директор на знак згоди кивнув головою, і класний керівник, повернувшись до хлопця, сказав:

— Юрію, вчора ввечері чи вночі, перед грозою чи в грозу в нашу фізичну лабораторію проник злодій і викрав плівку фільму, який мав сьогодні демонструватися в школі. Гадаю, ти розумієш, наскільки неприємна для всіх нас ця подія. Серед нашого колективу завівся злодій. Домашній злодій. Через нього ми не побачимо сьогодні шолоховську "Долю людини" і змушені будемо відшкодувати збитки. А фільм коштує багато. Школа таких грошей не має. До того ж у

кінопрокаті нам надалі не даватимуть картин. Тепер поміркуй сам — кому потрібен фільм? Може, хтось має дома кіноапарат і хоче, лежачи на печі, дивитись кіно? Малоймовірно. Напевне, плівка комусь знадобилася на щось інше. А навіщо? Мабуть, щоб використати її як пальне. Хоч злодій не знає, що та плівка вогнетривка… І ось, щоб ти знав, на місці злочину, в лабораторії, ми знаходимо сліди злочинця — ніж з ініціалами Ю. Р. Це твої ініціали. Ми дізналися, що ти робиш ракету… Тебе вчора вечором не було вдома. Розумієш?

Юрко зблід ще дужче. Так ось у чім справа! Його звинувачують як злодія! І всі докази справді проти нього!

Ну, ні, він боротиметься за себе, і його підтримають Сергій і Марта, які знають, де він був учора!

Він стояв, як на вогні. Очі його палали. Пальці нервово м'яли полу піджака.

— Тепер мені все ясно, — тихо промовив Юрко. — Ви вважаєте, що то я вкрав плівку…

— Отже, — заохотив його Степан Бенедиктович до дальшої мови.

— Ніж, знайдений у лабораторії, мій. Але як він туди потрапив, я не знаю… Я вчора вночі справді не був дома. Повернувся лише о першій ночі. Та повернувся я не зі школи, а з Замкового острова, де був разом з Сергієм Лісовим і Мартою Кравченко. Там нас застала гроза, — ось чому ми так пізно повернулися додому. Коли ви їх запитаєте про це, то переконаєтесь, що я там був з ними з п'ятої чи шостої години вечора і до ночі. Отже, одночасно я не міг бути в лабораторії.

В учительській залягла тиша.

— Якщо це так, то він має серйозне алібі, — сказав Степан Бенедиктович, звертаючись до директора.

Той на знак згоди ствердно кивнув головою.

— От-от, — зрадів Юрко, пригадавши, що означає слово "алібі". — Можете перевірити. Запитайте товаришів…

— Ти міг це зробити після уроків, від другої до п'ятої, коли в школі теж майже нікого немає, — сказала Олена Калістратівна.

— Ні, в цей час він не міг проникнути в лабораторію, бо я там був до пів на шосту, — сказав учитель фізики, що досі слухав мовчки.

— Що ви робили на острові? — запитав директор.

Юрко завагався.

— Це наша таємниця, Іване Петровичу… Без згоди товаришів я не можу сказати…

— Крутійство! — вигукнула Олена Калістратівна. — Він водить нас за ніс! Чому ми повинні вірити на слово хуліганові Лісовому? Може, вони разом були в лабораторії?

— А Марта Кравченко? Вона теж була разом з нами? А батько Марти? Він зустрічав нас на березі, коли ми підпливали на човні.

Олена Калістратівна відповіла не зразу. Та крижинка, що знову заблищала в її очах, раптом зовсім розтала. З нею розтала і суворість на обличчі. Воно зразу подобрішало і мовби покращало.

Вчителька якось зовсім по-новому глянула на Юрка, здвигнула плечима.

— Не знаю… Не можу пояснити собі, як і чому все це сплелося в такий тугий вузол навколо Романюти. Якщо він каже правду, то тут все-таки багато загадок, багато таємниць… Романюто, чому ти не хочеш сказати, — що ви робили на острові?

— Я ж сказав, що це наша таємниця, — відповів Юрко.

— Гаразд, — підвівся директор. — Степане Бенедиктовичу, поговоріть, будь ласка, з Лісовим і Кравченко сьогодні, не відкладаючи! І з Романютою теж…

РОЗМОВА В САДКУ

За рогом школи Степан Бенедиктович повернув у малопримітну незабруковану вуличку.

Друзі переглянулись і мовчки попрямували за ним. Сергій штовхнув Юрка під бік, шепнув:

— Веде додому! От щоб я впав на цьому місці! Ти ж гляди не розпатякай про копачів на острові. Скажемо — працює експедиція. Бо інакше нам буде заказана дорога до замчища, от побачиш!

Незабаром вони зупинились перед невеликою чепурною хатою під червоною черепицею. Степан Бенедиктович відчинив хвіртку і пропустив їх попереду.

— Приймай гостей, Докіє Іванівно! — гукнув він дружині, яка працювала в саду на грядках. — Чаю нам та ще й з варенням! А ми тим часом побесідуємо під яблунею.

Степан Бенедиктович запросив учнів у садок, де під розлогою яблунею стояв на товстій дубовій ніжці круглий дощаний стіл. Коли всі посідали, він звернувся до Юрка.

— А тепер розповідай усе як було, нічого не приховуючи!

Юрко почав розказувати.

Степан Бенедиктович не перебивав, не перепитував. Його темно-сірі задумливі очі уважно дивилися на хлопця, ніби вивіряли, чи правду він каже. Юрко відчував це, і йому хотілося кожним словом, кожним своїм рухом переконати класного керівника, що говорить від щирого серця. Та хіба він міг, бачачи повне довір'я до себе, обманювати?

— ... Гроза вщухла, і ми, задубівши від холоду, вирішили пливти до берега. Коли підпливали до причалу, на пристані пробило дванадцять годин. А в годину ночі ми вже були з Сергієм дома. От і все.

Він замовк і полегшено зітхнув, його не дуже турбувало те, що він не сказав про копачів. Врешті, хіба це так важливо? У Степана Бенедиктовича досить турбот...

— Як пояснити, що твій ножик опинився у лабораторії саме тієї ночі, коли там зникла плівка? Ти нікому його не давав? — спитав Степан Бенедиктович.

— Ні, не давав...

— А може, хтось сам узяв? Або Юрко загубив? — втрутився Сергій і звернувся до товариша: — Де ти його тримав?

— Він завжди був у мене в кишені піджака. Останні дні в класі жарко, і, приходячи в школу, я вішаю піджак на вішалку.

— Ну, от і розгадка! — вигукнув Сергій. — Хтось поцупив ножа, а потім загубив. Може, й навмисне, щоб відвернути од себе підозру! Хотів би я тільки знати — хто це? Невже Хвостенко?

— Чому саме Хвостенко? — запитав Степан Бенедиктович.

Сергій насмішкувато глянув з-під чорної чуприни на Юрка, але промовчав, пам'ятаючи, як розгнівався на нього товариш за те, що він розповів про той випадок хлопцям. Юрко теж не поспішав відповідати.

Учитель перевів погляд на Марту.

Дівчина зашарілася. Вона вже напевне знала, через що хлопці побилися, і їй здавалось, що всі про це здогадуються. Та бачачи, що мовчанка неприємно затягується, раптом підвела очі на Юрка і сказала:

— Мені здається, треба розповісти Степанові Бенедиктовичу всю правду, Юрію. Нема чого приховувати.

— Ну й розповідай, — буркнув Юрко, опускаючи очі. — Тобі зручніше...

— Якщо ти вважаєш, що мені зручніше, то будь ласка. Вони побилися з Хвостенком, Степане Бенедиктовичу. Хвостенко насадив Юркові ліхтарів під очима, а Юрко кинув його з берега в море. Скупав...

— Через що ж це вони так?..

Марта раптом почервоніла і тихо відповіла:

— Через баскетбол не помирилися...

Сергій гмукнув собі під ніс і, мабуть, хотів щось додати, але зненацька відчув, як Юрко штурхонув його боляче черевиком по кісточках. Хлопець зойкнув від болю і підскочив на лавці.

— Що там, Сергію? — запитав учитель занепокоєно.

У Сергія на губах з'явилась кисла посмішка.

— Мабуть, оса… Ужалила, клята!

— Гм-гм… Оса боляче кусається, — підтримав його Степан Бенедиктович. — Особливо весняна зла. Укус її, однак, не такий дошкульний і небезпечний, як удар рубанця під око. Правда, Романюто?

Юрко зніяковів і потер рукою синець.

— Пробачте, Степане Бенедиктовичу… Я тоді вигадав, що рубав дрова. Я думав…

Ніби не помічаючи його зніяковілості, Степан Бенедиктович сказав:

— Гаразд. Я вірю, що ти, Романюто, зовсім непричетний до крадіжки в лабораторії. Та, одверто кажучи, і досі вірив. Крім того, всі сумніви розвіюються свідченнями Марти і Сергія. Проте питання залишається відкрите: хто ж побував у лабораторії? Як знайти кінофільм? Треба виявити справжнього злодія!

— Безперечно, треба! — загарячкував Сергій. — І ми його виявимо, будьте певні! Якщо вже ми візьмемось за це діло…

— От тоді я цілком спокійний, — в тон йому зауважив Степан Бенедиктович.

— Ви не вірите в наші здібності? — образився Сергій.

— Ну, що ти, Сергійку, я давно повірив у твої здібності, і ти це краще знаєш, ніж будь-хто інший. Але без мене нічого, будь ласка, не затівайте.

Тут розмова згасла, бо Докія Іванівна принесла обід, а потім чай з малиновим варенням.

По обіді Степан Бенедиктович запросив усіх до хати.

— Сідайте, де кому зручніше. А ти, соловію, на своє місце. Та відчини вікно, щоб не тісно було для твого голосу під цією низькою стелею.

Юрко, не розуміючи, що буде далі, сів біля письмового стола в лозове крісло. Марта примостилася на кушетці.

Степан Бенедиктович підняв кришку піаніно і вдарив по клавішах. Перед ним стояли розгорнуті ноти, але він дивився не в них, а в розчинене вікно, на верховіття дерев, позолочені сонячним промінням. Його сивувате волосся здригалося від різких рухів.

Музика заповнила всю хату і крізь вікно вилетіла на широкий простір.

Учитель хитнув головою — і Сергій, що стояв збоку, біля піаніно, заспівав.

Для Юрка це була величезна несподіванка. Він і не підозрював, що Сергій уміє так гарно співати. Його чистий голос то дзвенів, як струна, то гомонів, мов веселий весняний струмок, то завмирав, ніби шум вітру, що заплутався у кучерявій гущавині бору.

Так ось чому Степан Бенедиктович називає Сергія солов'єм!

Раптом піаніно замовкло.

— Тут до-дієз! Не забувай! — суворо сказав учитель — зовсім не тим тоном, що в школі, коли журив Лісового за нерозв'язану задачу. Тепер у його голосі відчувалась і повага до співака, і холодна вимогливість.

Сергій не розгубився, не зніяковів, а незалежно кивнув головою: зрозумів, мовляв.

І знову залунала пісня. А за нею — ще і ще…

ГРА В ГИЛКИ

Сьогодні не варто було й думати про поїздку на острів. Додому хлопці повернулися вже пізно.

На порозі їх зустріла Сергієва мати. Стояла з рушником у руці і суворо дивилася на них.

— Де це ви знову блукали до самого вечора? Вже й домашні завдання ніколи готувати.

— А ми не блукали, — сміливо заперечив Сергій. — Затримались у Степана Бенедиктовича. Було заняття з співів. І так… трохи побалакали…

Мати відчула, що син не доказує.

— Мабуть, накоїв чогось? Та ще й Юрка підбиваєш! Був хлопець як хлопець, а як подружив з тобою, так і виросли на вербі груші! Оце прибігала Хвостенчиха… "Де той хуліган? — кричала. — Мало не втопив

мені хлопця! І костюм знівечив — тепер хоч викинь! Я цього так не прощу! Піду в школу скаржитися!" Ось до чого ти довів Юрка, Сергію! Це все через тебе, лобуряко!

— Тьотю Лесю, Сергій тут зовсім не винний. Він навіть не знав про нашу бійку, — сказав Юрко.

— Не знав! Та без нього ніде ніщо не скоюється! Чи в хорошому ділі побачиш його, а до поганого він сам залюбки пристане!

Сергій мовчав.

Мати трохи заспокоїлась і брязнула тарілками.

— Сідайте їсти!

— Спасибі. Не голодні. Обідали у Степана Бенедиктовича, — блиснув чорним оком Сергій.

— Балує він вас... Треба ще сходити розпитати. Чи й у школі, як дома, робите, що забагнеться? — І додала: — Щоб спати лягали о десятій! Чуєте?

— Добре, — буркнув Сергій. — Тільки ми спатимемо в сараї, на горищі... На сіні.

— Про мене, — погодилась мати, — хоч і на соломі! Аби тільки дома! А тепер сідайте за уроки!

Сергій підморгнув Юркові, коли вони залишились самі.

— Ти мене зрозумів? Тепер не страшно повернутись додому й опівночі — нікого не треба будити! Хто тебе перевірить, коли ти підеш і коли повернешся?

Вони зразу ж сіли за домашні завдання. Сергій у вітальні за столом, а Юрко в своїй кімнаті.

Юрко спершу взявся до письмових. Але не встиг він записати умову задачі, як розчинилися двері і влетів Сергій.

— Ти не пам'ятаєш, що нам загадали з історії?

— А ти глянь у щоденник.

— Е, в щоденнику чомусь немає. Забув, мабуть, записати. Чи, може, щось перебило…

— Добре, давай готувати уроки разом, — сказав Юрко і, зібравши свої книги й зошити, перейшов за Сергіїв стіл.

Тут був неймовірний розгардіяш. На столі і на дивані купами лежали пошарпані, пообписувані, закляксані чорнилом книги й зошити.

— Прибери це все, — сказав Юрко, — і давай спочатку зробимо що важче, — алгебру, наприклад, а потім письмові з російської й української.

Сергій слухняно виконав Юрків наказ. У навчанні він беззастережно визнавав зверхність товариша, — прибрав на столі, і вони засіли за алгебру.

Лише о дев'ятій годині хлопці вибігли надвір і городами подалися на левади.

Сонце заходило. На видноколі рожевіли пластівці ніжних, мов пір'їнки, хмаринок. Після вчорашньої бурхливої грози настала ясна і тиха погода.

Море лежало внизу спокійне і чисте, як дзеркало. Десь кувала зозуля, а з-за горба, що навис над узбережжям, долинали дитячі голоси.

Сергій перший повернув туди. Там, у широкій улоговині, хлопці й дівчата грали в гилки.

Це була весела весняна гра!

— Приймай до гурту, хлопці! — гукнув Сергій, стаючи до "городян". — Юрку, а ти біжи "в поле", щоб порівну було!

— Чекай, чекай! Де ти такий меткий узявся! — крикнув з "поля" Хвостенко. — Може, ми не хочемо, щоб ви до нас приставали? Поки я "матиця" в своєму гурті, я нікого більше не прийму!

Гра припинилась.

Почувши голос Хвостенка, Юрко зупинився і шепнув Сергієві:

— Ходімо звідси!

— Чому? — голосно заперечив Сергій. — Я хочу грати! Хіба тут один Хвостенко?

— А я не хочу! — з притиском сказав знову Хвостенко.

— Чому ж це? — спитав Сергій.

— Із злодіями не хочу грати! Ми всі не хочемо!

Галас раптом ущух.

Юрко шарпнувся вперед, ніби його хто штовхнув у спину, але одразу ж зупинився, бо серед дівчат пізнав Марту. Вона широко розплющеними очима дивилась на нього, мовби чекала, що він скаже. Навіть у передвечірніх сутінках було видно, як її розпашіле від гри обличчя враз посіріло.

Сергій теж зблід і схопив обома руками Хвостенка за груди. Затріщав піджак.

— Хто злодії? Ми?

— А то хто ж! Усі вже знають, хто поцупив у школі фільм! І чий ніж знайдено в лабораторії!..

— Та як ти смієш! — вигукнув Сергій і замахнувся, щоб дати ляпаса, але його притримав Юрко. — Це ж брехня! Нахабна брехня!

Він знову рвонувся до Хвостенка. Та, крім Юрка, його вже тримала й Марта. Навколо них згромадилися хлопці й дівчата. Хвостенко розправив пом'яті лацкани піджака і посміхнувся.

— Яка ж брехня, коли ми вчора чекали кінокартини, а її так і не було. Чи, може, вона випарувалась?.. Твій друг, напевне, знає, де вона!

Хвостенко говорив сміливо, бо відчував, що його підтримує дехто з товаришів.

Юрко мовчав. Сергій з подивом повернувся до нього.

— І ти мовчиш, Юрію? Не даси йому в пику? То пусти мене — я сам заткну його брехливого рота!

— Не треба, Сергійку, — сказав пригнічено Юрко. — Кулаками нічого не доведеш і нікого не переконаєш… Ти ж знаєш, як було насправді. І я знаю. І Марта теж. І Степан Бенедиктович. Я думаю, краще нам поговорити про це у класі, щоб усі чули й знали…

— Зроби милість, поговори, поговори, — уїдливо промовив Хвостенко. — Побачимо, як ти будеш викручуватись…

— Владику, як тобі не соромно, — втрутилась Марта, що аж тремтіла від гніву. — Що ти плетеш?

— О, знайшлася заступниця! — Хвостенко кинув на дівчину презирливий погляд. — Ще б пак! Аякже! Романюта проводить її додому…

— Що? — дівчина метнулася вперед.

Хвостенко не встиг відхилитись. У напруженій тиші пролунав дзвінкий ляпас.

— Оце так! — промовив хтось позаду.

Хвостенко схопився рукою за щоку, розгублено озирнувся на товаришів. Але в їхніх очах спалахував веселий сміх — і жодного співчутливого погляду. Це вразило його.

Хвостенко раптом похилив голову, охопив її руками, вчепившись пальцями в чорну чуприну, і голосно заридав.

Це було так несподівано, що ніхто не знав, що робити. Стало дуже тихо. Чулося тільки уривчасте схлипування Хвостенка, що, здавалося, забув про все на світі: про гилку, про товаришів, які оточували його, про супротивників, що кинулися на нього з занесеними кулаками, про зневажену ним Марту. Забув про все…

Всі були вражені, а найбільше Марта… Вона відчула, що тільки велике зворушення примусило такого самолюбивого і гоноровитого хлопця заплакати в присутності всіх. І все це через неї! Щось потрібно було зробити або сказати…

Але Хвостенко раптом перестав плакати, окинув злим поглядом натовп, що його оточував, і швидко пішов геть. Його висока постать згорбилась, ніби він поніс на собі якийсь важкий тягар.

Ніхто не розпочинав заново гри. Всім було невесело.

Юрко, Сергій і Марта теж повертались додому мовчазні. Тільки біля порома заговорили про нову поїздку на острів.

— Завтра обов'язково попливемо, — сказав Сергій. — Ми з Юрком приготуємо вірьовчану драбину, інструменти…

— Добре, я попрошу в батька човна, — погодилась Марта.

— Пообідаємо — і гайда в море, — додав Юрко. — До побачення, Марто!

Вони розійшлися на горбі. Теплий травневий вечір засвічував на синьому небі далекі мерехтливі вогники. В темній воді затоки спалахували відблиски портових ліхтарів.

ДИСПУТ

Хвилин за п'ять до дзвінка на перший урок зайшов Степан Бенедиктович. Майже всі учні були в класі. Одні товпилися біля свіжого номера класної газети, інші говорили про нову сутичку між Владиком Хвостенком і Юрком Романютою, Сергієм і Мартою Кравченко. Марти ще не було в класі. Юрко з Сергієм, нахилившись над підручником, переглядали урок з історії. Хвостенко, нагнувшись, порпався в портфелі.

Побачивши класного керівника, учні зайняли свої місця і привіталися. Вони не були здивовані — майже щодня він заходив перед уроками в клас. Однак на його обличчі було щось таке, що примусило всіх насторожитись.

— Сідайте, — сказав Степан Бенедиктович, відповівши на учнівське вітання. — Деякі події останніх днів примушують мене зробити невеличке переміщення в нашому класі. Це не міра покарання. Зовсім ні. По-моєму, це можна швидше назвати мірою попередження. Ви вже здогадались, що я просто хочу пересадити декого. Ну, от, наприклад, Владислав Хвостенко сяде на останню парту до Юрія Романюти…

Хвостенко схопився з місця.

Клас загув.

Здивований Юрко мовчки дивився на класного керівника. Невже він не знає, що Хвостенко — Юрків найлютіший ворог? Як же він може посадовити їх поряд, на одній парті?

Хвостенко накострубичився.

— Степане Бенедиктовичу, — почав було він, — я нізащо…

Але Степан Бенедиктович розправив пальцем лівого вусика, підійшов до хлопця, взяв його за плече і тихо сказав:

— Владиславе, не будемо сперечатись. Прошу…

Всі знали, що коли класний керівник так сказав, то він уже не відступиться від свого. І не було ще випадку за три роки, щоб хто з учнів не виконав його наказу, висловленого як прохання.

Але це ж був сам Владислав Хвостенко!

Всі з цікавістю чекали, що буде далі. Невже Владик не послухається?

Ні, він дістає з-під парти портфель і мовчки йде назад.

В цю мить у клас влетіла Марта. Від швидкої ходи на її щоках зажеврів тугий рум'янець, густе чорне волосся розсипалося по синьому комірцю матроски. Побачивши вчителя, вона зупинилася біля дверей.

Степан Бенедиктович усміхнувся.

— А-а, Марта! Йди-но сюди! Ти якраз мені і потрібна. Сядеш на місце Владислава Хвостенка… Ти дивуєшся? Не дивуйся! Так треба!

Марта не сперечалась. Врешті, їй однаково, де сидіти. Навіть після вчорашнього вибрику Хвостенка це й краще, — нікому не спаде на думку повторити його жалюгідну вигадку…

Весь перший урок, — це була історія, — Юрко і Владик Хвостенко сиділи насупившись, як вовки. Сергій кілька разів обертався до Юрка: він переживав за товариша. Але, напевне, найбільше переживав Хвостенко. Вуха його розчервонілися, очі гарячково блищали. Він намагався не зустрітися поглядом з Юрком і весь час відвертався вбік. Навіть ноги виставив на прохід між партами.

Юркові хоч і було неприємно сидіти за одною партою з ним, та це його не дуже вражало. Його непокоїло інше. Вся школа вже знає, що зник фільм. Так і дивись, що хтось покаже на нього пальцем, — ось він, злодій! І чому Степан Бенедиктович не розповів у класі, що то не він, Юрко, винен?

Другий урок — алгебра. Зразу по дзвінку усі зайняли свої місця, бо знали — Степан Бенедиктович не любить, коли запізнюються. Він теж зайшов не гаючись і оголосив, що буде контрольна робота.

Степан Бенедиктович швидко пройшовся по рядах — роздав умови задач і прикладів, записані на окремих аркушах, і зупинився біля столу.

— До кінця уроку залишається рівно сорок три хвилини, — сказав він. — Не гайте часу! Приступайте до роботи!

Юрко прочитав умову задачі і розгорнув зошит. На коротку хвильку задумався. Контрольні завжди викликали в ньому якесь незвичайне почуття. Не страх. Ні. Швидше радість і водночас тривогу.

Однак задача була легка, а приклади — прості. І він уже не турбувався за себе. Хвилював Сергій.

Чубата Сергієва голова низько опустилась над партою. Хлопець щось швидко писав. Юрко непомітно простягнув уперед руку і штовхнув його під бік. Сергій підвів голову і скосив очі.

— Ну, як? — шепнув Юрко.

Сергій показав великий палець. Юрко не повірив.

— Справді?

Сергій написав відповідь на промокашці: "Вчора ми розв'язували дома подібну задачу".

Юркові було радісно за товариша.

Клас напружено працював. Збоку сопів над зошитом Хвостенко. На середньому ряду схилилась над партою Мартина голівка. Цікаво, як там у неї? Вона вчиться добре. Але ж усе буває…

Юрко почав розв'язувати. Він майже не користувався чорновиком. Акуратні записи слалися на аркуші рівними рядочками цифр та іксів. Легенький робочий шум у класі не заважав, — навпаки, підбадьорював і викликав почуття змагання. Хотілося зробити швидше і краще.

Збоку гарячкував Хвостенко. Весь час совався, шарудів підручником, намагаючись заглянути в нього. Юркові чути, як він схвильовано дише, закреслюючи якийсь невдалий підрахунок. Перед Владиком лежала картка з умовою задачі, і Юрко заглянув у неї. Задача не важка, але в ній є, здається, щось таке, на чому можна спіткнутися. Як же Хвостенко впорався з нею?

Сівши так, щоб можна було непомітно дивитись у Хвостенків зошит, Юрко пробіг очима по записах. Спочатку правильно. Чому ж Хвостенко так нервує? Чому він не починає прикладу? Адже часу вже обмаль! А-а!.. Ось де помилка! Він сплутав знаки! Не завжди помітиш зопалу, де ти замість плюса поставив мінус…

"Ага, чортів Хвіст, засипався! — зловтішно подумав Юрко. — Ну, попрій! Побачимо, що з того буде! Це тобі не кулаком штурляти в обличчя! Тут кумекати треба!"

Та враз йому стало соромно. Як це нікчемно — отак зловтішатися.

Юрко трохи повагався. Потім його вказівний палець ковзнув по Хвостенковій контрольній роботі.

— Тут плюс, а не мінус… Перевір!

Хвостенко в першу мить не звернув уваги, звідки надійшла нежданa допомога. Він задумався, перебіг поглядом свої записи і, переконавшись, що там справді описка, рвучко поставив плюс. Потім підвів очі.

В них промайнуло щось тепле. Та враз Хвостенкове обличчя перекосилося.

— Сам знаю! Не лізь! Не твоє діло! — досить голосно кинув і нахилився над партою.

Юрко глянув на Степана Бенедиктовича. Безперечно, він усе бачив і все чув. Але не зауважив, хоч завжди суворо картав за підказування і підглядини. Дивно… Чому це він одводить очі? Ніби хоче підкреслити, що нічого не помітив.

Однак роздумувати Юркові не було коли. Він знову схилився над своєю роботою.

Після дзвінка, зібравши контрольні роботи, Степан Бенедиктович оголосив:

— Прошу всіх залишитись сьогодні після уроків. Старша піонервожата Ніна Максимівна підготувала для нас щось цікаве… Я теж буду присутній.

Об'ява класного керівника викликала різні гадки. Що таке? Може, будуть збори з приводу крадіжки в лабораторії? Чи картатимуть Романюту і Лісового за образу Олени Калістратівни?

Всі нетерпляче чекали кінця п'ятого уроку.

Коли ж Ніна Максимівна сказала, що сьогодні будуть не піонерські збори, не лекція, не доповідь і не політінформація, а диспут: "Яким

повинен бути справжній товариш", — почали здивовано знизувати плечима і переглядатися.

"Оце знайшли, навіщо залишати! Пропав золотий весняний час!.. І що в ньому цікавого, в тому диспуті?"

Проте ніхто вголос не висловив своїх думок, бо такий диспут відбувався вперше.

— Яким повинен бути справжній товариш? — спитала Ніна Максимівна, звертаючись до всього загону. — Ось ви товаришуєте, дружите одне з одним. А чи задумувались ви коли-небудь над тим, якими якостями повинна володіти людина, яку вибираєте собі в товариші, а тим паче — в друзі?.. Чому так буває, що один товариш швидко відходить од вас, а інший залишається в серці надовго, іноді — на все життя? Чи можна називати друзями тих, хто відверто каже правду в вічі і викриває ваші вади? Чи, може, це той, хто вам завжди підтакує?.. Ну, ось ти, Олю, скажи, як ти думаєш, кого б ти могла назвати своїм товаришем і другом?

Оля Сокирко, старанна і сумлінна учениця, встала з-за парти і почервоніла. Закинула за плече біляву кіску з голубою стрічкою, вийняла із книжки, що лежала на портфелі, аркуш паперу:

— Товаришем називається людина, зв'язана з іншими людьми належністю до одного колективу, організації, групи, середовища; це людина, яку об'єднують з ким-небудь спільні заняття, діяльність, погляди, умови життя, — швидко почала читати Оля.

Але тут її перебив Сергій.

— О, почала вичитувати з шпаргалки, мов пономар! А казали — це буде не лекція…

Оля запнулась і ще дужче почервоніла. На очах у неї виступили сльози. Вона зім'яла папірець у тонкій білій руці.

— Лісовий, як ти смієш так говорити! — розгнівалась піонервожата. — Ти ображаєш свою товаришку!

— А вона мені не товаришка! Вона зазнайка! Я чув, як вона вихваляється, що, крім неї, у класі немає круглих відмінників.

В Олі з очей бризнули сльози. Вона затулила обличчя руками і сіла.

— Ну, це ні на що не схоже! Ти просто грубіян, Лісовий! — скрикнула Ніна Максимівна. — Тебе треба вигнати з класу!

Тут підвівся Степан Бенедиктович, який сидів на задній парті.

— Ніно Максимівно, дозвольте і мені взяти участь у диспуті.

— Будь ласка, будь ласка, — зраділа старша піонервожата несподіваній допомозі. — Просимо.

— Друзі, ось Сергій Лісовий незадоволений тим, як Оля Сокирко пояснює, кого можна назвати товаришем…

— Я теж міг би прочитати по шпаргалці, — буркнув Сергій, бликнувши спідлоба чорним оком.

— От і добре. Ми вітаємо твоє бажання розповісти нам, кого ти вважаєш за справжнього товариша. Тільки без шпаргалки. І не треба ображати Олю: вона справді одна з кращих учениць у класі і може гордитися цим. Правда, без зазнайства… Отже, Сергію, ми тебе слухаємо!

Сергій посовався за партою, але все-таки встав.

— Чого ж, можу сказати… Тільки я не знаю — що…

Клас здригнувся від сміху. Всі враз відчули себе невимушено.

— Оце сказонув! — не втерпів Владик Хвостенко. — Не вмієш, то мовчав би краще!

Сергій високо підняв голову.

— А я сказав би інакше: хто б говорив, а хто б і помовчав! Ось, наприклад, Хвостенко… Чому? Та тому, що я хоч і не вмію до ладу сказати, який повинен бути товариш і друг, та зате я їх маю — і товаришів, і друзів! А Хвостенко не має жодного!.. Ніхто з ним не хоче товаришувати! Він тільки себе розуміє, тільки себе любить. А всі інші для нього — ніщо!.. З таким попади у біду — то він ще на тебе наступить, аби самому з неї видертись!

— З себе на мене не звертай! — вигукнув Хвостенко. — На географії ти стріляв, а потім мовчав, причаївшись, як миша, поки твого дружка пропісочували.

— Я потім признався…

— Хлопці, та досить вам про себе! — втрутилась Ніна Максимівна, і її кругле ніжне обличчя почервоніло від досади, що диспут звернув убік від наміченої нею канви. — Говоріть про товаришування взагалі…

— Ну, чого ж, хай говорять і про себе, — заперечив Степан Бенедиктович. — Це якраз дуже цікаво…

— Я й говорю, — сказав Сергій. — Хвостенко поставив себе в класі так, що всі його не люблять.

— Тільки ти та Романюта.

— А Марта? Хіба ти забув учорашнє? А Віра Дяченко, з якої ти щодня насміхаєшся, може назвати тебе своїм товаришем? А Славко Синиця? Ти вже його заклював зовсім, бо знайшов слабшого! Чи, може, наші шкільні баскетболісти — твої друзі? Аякже! Ти граєш тільки сам за себе і для себе, а не за свою команду. Ти хочеш, щоб тільки тебе всі помічали, що ти — найкращий гравець. Тому й програли третій і п'ятій школі…

Хвостенко зблід і схопився розлютований.

— Що ти мені виказуєш? Краще за собою дивись та за своїми друзяками! Та розкажи, — може, знаєш, — чому це кіно в нас не було! Чи не через твого дружка Романюту?

Сергій хотів щось сказати, але його випередив Степан Бенедиктович.

— Владиславе, про кіно я поясню сам. З лабораторії зникла плівка фільму "Доля людини". Напевне, хтось украв. На місці крадіжки ми знайшли ніж Юрка Романюти. Але Романюта не винен. Справжній злодій, мабуть, хотів звернути вину на нього, та йому не пощастило зробити це. Навпаки, залишилися інші сліди, за якими ми не сьогодні-завтра виявимо справжнього злодія…

Хвостенко нічого не відповів, та видно було, що слова класного керівника вразили його. Він мовчки знизав плечима і сів.

— Е, ти не сідай, Владику, — сказав Коля Криворучко, класний староста, — а попроси вибачення у Романюти. Ти ж учора звів на нього наклеп!

— Всі говорили, то й я сказав, — не підводячи очей, огризнувся Хвостенко.

— Навіщо йому вибачатись? — промовив Сергій, все ще стоячи. — Він учора своє одержав! Марта, як справжній товариш, дала йому одкоша за Юрка! І зараз — гляньте! — пече раків!

Хвостенко спаленів, згадавши про ляпас.

— Ото дружба! І я розумію! — додав Сергій. — Сам пропадай, а друга виручай!

Він пригадав, що чув ці слова від Юрка, але коли в класі раптом пролунали оплески, то сприйняв їх цілком на свою адресу.

Коли оплески вщухли, Сергій сів. Він був по натурі трохи артист і відчув, що закінчити виступ треба зараз, під одностайне схвалення товаришів.

Тут підхопився Юрко.

— Якщо вже говорити про дружбу і товаришування, то я хотів би сказати, що другом може бути людина відверта, щира. Ось Сергій Лісовий. Я його знаю небагато часу, але вже встиг подружити з ним, бо у нього немає від мене таємниць. Ми допомагаємо один одному у всьому. Мені хочеться бути з ним весь час. Цього б я не сказав про Владислава Хвостенка, хоча з ним, як і з Сергієм, ми сидимо в одному класі і повинні зватися товаришами…

— Та що ви всі накинулись на Хвостенка? — скипів Владик. — Ви дружите — і дружіть! А я як-небудь без вашої дружби обійдусь! Невелика честь! Подумаєш! І слухати ваших великорозумних мудрувань не хочу! До побачення!

Він схопив портфель і прожогом кинувся до дверей.

— Владику, куди ж ти? Чекай! — намагалась спинити його Ніна Максимівна.

Але Степан Бенедиктович сказав:

— Нехай іде! Не треба просити! Коли-небудь він зрозуміє, що обкрадає сам себе…

У ПАСТЦІ

Дорогою Юрко, Сергій і Марта домовились зустрітися о четвертій дня. Але Сергія дома чекала малоприємна несподіванка. Після обіду мати сказала:

— Вчора знову бився з Хвостенковим парубійком? Бракувало ще, щоб батько платив за подертий костюм Хвостенчисі! І що нам з тобою робити? З дому ні ногою! Зачекаєш батька. Казав — буде говорити з тобою!

Сергій похмуро глянув на Юрка.

— Оце тобі маєш! Поїхали! Що ж нам робити, Юрку? Відкладати поїздку ніяк не можна. Доведеться тобі з Мартою, без мене. Ех! І чому я такий нещасливий вродився?

— Ну, чого ти хвилюєшся? Батько, може, скоро прийде, поговорить з тобою і відпустить. То й поїдемо разом…

Але батько не прийшов ні о пів на четверту, ні о четвертій. Хлопці почекали ще півгодини, потім Сергій сказав:

— От що, ти йди! Марта досі жде нас... А я вже побуду дома. Нічого не вдієш!

Юркові не хотілось пливти на острів самому, без Сергія, але він розумів, що треба. Взявши мотузяну драбину, одягнувши спортивний костюм, він помахав рукою товаришеві і швидко пішов понад берегом.

Марта вже чекала в човні. На ній було тоненьке ситцеве платтячко з короткими рукавцями і голуба косинка.

Юрко спохмурнів. "І куди вона зібралась? Знає ж, що доведеться спускатися у підземелля! А вирядилась, як на пляж! Дівчисько та й годі!" Щоправда, це платтячко личило їй, і хлопець навіть замилувався, дивлячись збоку на дівчинку, але вголос грубувато сказав:

— Піди додому і візьми щось тепле! Під землею, в печері, холодно... А ми ж не знаємо, скільки доведеться там пробути... Застудишся...

Марта слухняно пішла до хати. Незабаром вийшла в теплій кофтинці і черевиках.

— А Сергія й досі нема?

Юрко пояснив, чому не прийшов товариш.

Йому, врешті, приємно і якось бентежно бути наодинці з Мартою. Йому подобається дивитися на її чорне густе-прегусте волосся, що непокірно прискає кучериками в усі боки, ловити сміхотливі іскорки в циганських очах, милуватися ніжним рум'янцем на тугих щоках. А як мило й лукаво усміхається вона, дивлячись на його рудий, з мідним відтінком чуб, що здавна, скільки він себе пам'ятає, завдавав йому стільки прикрощів!

Чомусь з нею не так легко й вільно, як, наприклад, з Сергієм, чомусь у її присутності він ніяковіє, думки його плутаються, і він не знає, про що говорити.

Проте йому хочеться бути з нею. І це почуття ставало все сильнішим і сильнішим.

Що це за почуття, він і сам не міг пояснити. Розумів тільки, що в його життя входить щось нове, гарне, ніжне, і ім'я йому — Марта. Що день, то частіше він думав про неї. Уявляв її обличчя, чув її голос. Перед ним, мов у імлі, поставала тонка дівчача постать у білій матросці з синім комірцем.

Але хіба можна сказати їй про це? Ніколи! Вона не повинна навіть здогадуватись! Від одної лиш думки, що вона дізнається і буде сміятися з нього, дерев'янів язик і голос звучав холодно, суворо.

— Чого ти так дивишся на мене? — спитала Марта.

Юрко почервонів і відвів очі.

— Сідай, попливемо! — відповів грубувато. — Багато знатимеш — швидко постарієш!

Марта здивовано глянула на нього і мовчки сіла на корму.

Чому він такий схвильований? Може, посварилися з Сергієм? Ці хлопці якісь несамовиті! То вони жити один без одного не можуть, то ні з того ні з сього розмалюють один одному кулаками обличчя і ходять, як півні. А головне, мовчазні і потайливі. Ось хоч би й Юрко. Скільки разів — і на уроках, і на перервах, і поза школою — ловила на собі його пильний зацікавлений погляд. Ніби хоче щось сказати. А почне говорити — давиться словами, мов недостиглими лісовими грушами-дичками. Ні,

вона не розуміє цих хлопців! Дівчата простіші! Вони завжди поділяться всім, що у них на серці…

Дув супротивний вітер, і Юркові довелося добре нагріти чуба на веслах. Марта допомагала йому своїм стерновим веслом.

І ось уже острів. За два дні на ньому ще вище піднялася молода трава. Ядуча жалка кропива настовбурчувала свої чіпкі голочки, і Марта з острахом обминала їх, чухаючи обжалені литки.

Вони потайки пробрались до знайомої вежі, видерлися нагору.

Юрко виглянув з-за рогу. Внизу, у глибокій довгастій ямі, працювало двоє: Стась Дзвонар і Глечик. Видно, робота у них посувалась швидко, хоча було важко. Доводилося високо вергати землю.

Міцно прив'язавши драбину за гострий край стіни, Юрко кинув її в темний отвір ями і перший спустився вниз. За ним — Марта.

У підземеллі було темно, вогко і холодно. Тхнуло цвіллю і давньою прогірклою сажею.

Присвічуючи кишеньковим ліхтариком, Юрко поволі пішов у глиб печери. Марта не відставала від нього.

Було моторошно: серця лунко калатали в грудях. Низько понависали над головами похмурі потріскані кам'яні склепіння, які, здавалося, от-от завалять і розчавлять їх тут, як комах. Суворо темніли бічні ходи і закапелки, лякаючи невідомістю.

Проходячи повз один такий хід, вони виразно почули гупання лопати. Юрко зупинився. Посвітив ліхтариком. Хід завалений глиною вперемішку з цеглою і камінням. Десь там, за глиняним завалом, копали Дзвонар і Глечик, не підозрюючи, що є інший хід у печеру.

Переконавшись, що копачі ще досить далеко, рушили далі. Печера поволі звужувалась, а згодом круто повела вниз. Стіни стали мокрі. Під ногами почало чвакати.

— Ми підходимо до моря, — пошепки сказав Юрко. — Та ось і воно!

Печера вела вниз, і на долівці проступала вода. Йти далі було небезпечно. Юрко зупинився.

— Ми так нічого не знайдемо. Дзвонар і дядько Глечик, напевне, знають якийсь тайник... Гайда назад!

Тепер вони заглядали в кожен закапелок. Проходили боковими ходами, але всюди бачили лише похмурі цегляні стіни і втоптану глиняну долівку. Чим ближче підходили до вежі, тим ясніше чули гупання лопат. Потрібно було поспішати.

В одному боковому ході, під стіною, натрапили на глибоку яму. Навкруги неї — купи злежаної глини. Далі хід, як і багато інших, закінчувався обвалом.

— Хтось копав, але, видно, давно, — сказав розчаровано Юрко. — Не щастить нам! Доведеться підніматися нагору і чекати, поки ті доберуться до печери.

Важкий холод підземелля просочувався під їхнє благеньке вбрання. Хотілося швидше на сонце, на голубий весняний простір. Моторошна темрява обступала їх зі всіх боків. Прорізана сріблястим променем ліхтарика, вона здавалася ще густішою, загрозливішою.

Марта трималася за Юрків рукав, напружено прислухаючись до важкого гупання лопат за стіною. Видно, копачам залишалося небагато копати, — скоро вони будуть тут.

Юрко, не спиняючись, попрямував до колодязя, яким вони спустилися вниз. Ось ще один заворот — і…

Та що це?

Драбина, що висіла від них за якихось п'ять метрів, раптом схитнулась і зникла.

Юркові сипнуло по спині морозом. Він кинувся вперед. Підбіг до отвору — глянув угору. Встиг помітити, як чиїсь руки поспішно підняли драбину. Посипались камінці і їдка пилюка.

Що ж тепер?

Хлопець безпорадно оглянувся на Марту, похнюпився. Який він дурень! Ті двоє виявилися хитрішими — вистежили їх, коли вони спускалися вниз, і тепер…

Марта зрозуміла все.

— Що будемо робити, Юрку?

— Хіба я знаю, — тихо сказав Юрко. — Який же я йолоп! Дурень!

Він стукнув себе кулаком по лобі.

Марта притулилась до Юркового плеча.

Іншим часом Юрко відштовхнув би її, але тепер не посмів. Це ж він сам винен. І нащо завів дівчину в підземелля?.. Потрібно було залишити її зверху, щоб чатувала, а самому спуститися вниз…

"А може, спробувати вилізти? — подумав Юрко. — Коли б трохи вужчий колодязь, то це було б просто..."

Він уперся ногами в одну стінку, а руками в протилежну і почав підніматися. Та одразу ж зірвався і впав. Боляче забив коліно. Спробував ще раз. І знову невдало: з двометрової висоти гепнувся на долівку.

— Ні, без вірьовки не вилізти!

Юрко підвівся, обтрусив одяг і з тугою глянув нагору, де синіло небо. Як воно близько! Лише якихось десять-п'ятнадцять метрів. Але для них вони страшні і непереборні!

І хлопець у відчаї вдарив кулаком у холодну кам'яну стіну. Минав час.

Тремтячи від холоду, вони прислухалися до дедалі гучніших голосів, що долітали з печери.

— Чуєш — уже прокопали хід... — прошепотіла Марта.

— Не бійся, ми щось придумаємо. — Юрко намагався підбадьорити дівчину, хоча сам не знав, що можна тут придумати.

Вони перейшли від колодязя до глибокої темної ніші. Сховалися там. В печері ставало світліше: копачі швидко поширювали прохід. Чулося тяжке хекання стомлених людей, скрегіт лопат і глухе гупання глини.

— Може й досить? — долинув голос Дзвонаря. — Проліземо й так...

— Може й досить, — погодився Глечик. — Лізь попереду!

Юрко стис Мартину руку.

В печеру покотилися грудки землі. Блиснув промінь електричного ліхтаря. Дзвонар скотився вниз і голосно вилаявся. За ним, сопучи і чортихаючись, протиснувся Глечик.

Юрко і Марта завмерли в ніші, припавши до холодної стіни, намагаючись не дихати.

Дзвонар, присвічуючи попереду себе ліхтарем, пройшов повз них і звернув у боковий хід, де була вирита яма. За ним, теж з ліхтарем, стомлено човгикав Глечик.

Юрко сподівався, що передусім вони кинуться шукати їх. Але дивно: і Дзвонар, і його напарник поводилися так, ніби й не підозрювали, що в печері хтось є.

Раптом Дзвонар скрикнув і вилаявся. В ту ж мить він вискочив із бокового ходу і схопив Глечика за груди. Той відсахнувся і підняв руку з ліхтарем.

— Там нічого нема! — проревів Дзвонар. — Це ти викопав, падлюко! Поки я сидів у тюрмі, ти вирішив покористуватися нашою знахідкою! Але це тобі так не минеться! Я уб'ю тебе!

Він трахнув його ліхтарем по обличчю. Почувся дзенькіт розбитого скла і зойк переляканого Глечика, який намагався видертися з ведмежих обіймів Дзвонаря.

— Чекай, не бий! Я нічого не знаю! Клянусь тобі, що я тут ні разу після того не був! — хлипав Онуфрій Іванович, ухиляючись від нових ударів. — Коли б це я вкрав, то хіба б я працював отут стільки часу? Хай йому біс!

Дзвонар відштовхнув його до стіни, вихопив з руки ліхтар, а свій, розбитий, кинув під ноги. Спрямувавши промінь Глечикові в обличчя, просичав зловісно:

— Я не вірю твоїм клятвам! Мерзотник! Злодій старий! Харцизяка! Ніхто, крім тебе, не знав про нашу схованку! Ти обікрав мене! Ти загнав мене навіки в кутузку! Бо тепер мені, коли піймають, дадуть повну котушку за втечу з тюрми! А хіба ж я тікав би, коли б знав, що на волі у мене нічого нема? Я сподівався, що дістану чисті документи і житиму, як бог! А ти мене обдурив! Ти мене вбив! То пропади ж і ти, поганцю!

Дзвонар вихопив з кишені ніж і знову кинувся на Глечика. Але той устиг перехопити його руку і скрикнув:

— Чекай! Не вбивай! Я скажу! То я відкопав. Усе у мене… Дома. Заховане… Я віддам. Тільки не вбивай! Я думав…

— Що ти думав? Що я повірю твоєму базіканню? Що Стась — простачок, якого легко обдурити? Е-е, дядечку, не на такого натрапив! Дякуй богові, що напоумив тебе вчасно зізнатися, а то закопав би в тій ямі, як собаку!

Юрко до болю стис Мартину руку. Так ось хто такі Стась Дзвонар і дядько Глечик! Бандити, ладні перегризти горло не тільки комусь іншому, а й один одному!

Хлопцеві стало моторошно.

Дзвонар трохи вгамувався. Опустив руку з ножем і сплюнув набік. Промінь світла ковзнув по купах заплісняві лої глини навкруги ями. І тут в очі Дзвонареві впали свіжі сліди.

— Тут хтось недавно був! Ти бачиш — зовсім свіжий слід! — вигукнув він. — Я ж казав, що чув у руїнах чиїсь кроки…

— Може, це ти сам ходив? — спитав Глечик, зрозумівши, що небезпека минула.

— Таке мелеш! Поглянь: сліди вдвічі менші, ніж мої!

Вони обидва нагнулися над ямою. Потім Дзвонар випростався, хижо витягнув уперед голову.

Звідкись долинув ледь чутний шурхіт піску, що сипався згори. Без сумніву, хтось вештався на вежі.

Юрко зрозумів, що їх зараз викриють.

— Тікаймо! — шепнув він Марті і підштовхнув її попереду себе.

Поки ошелешені Дзвонар і Глечик роздумували, що сталося, вони вже були в лазівці — попереду Марта, за нею — Юрко. Вискочивши на той бік лазівки, Юрко почув позаду крик: "Стій! Стій!" Мимоволі оглянувся — і побачив Дзвонаря з ножем у руці. Спітнілий, замурзаний, він рачкував вузьким проходом, не спускаючи з хлопця жорстокого погляду.

"Хоч би Марта не надумала зупинитись, — подумав Юрко. — Хоч би тікала до човна. А то загинемо обоє!"

Марта ніби вгадала його думки і щодуху помчала попід стіною, потім круто звернула праворуч, на протилежний край острова, в зарості.

Бандити не помітили її.

Щоб відвернути від неї увагу переслідувачів, Юрко побіг поміж купами цегли і каміння, просто через замчище, до напівзруйнованих воріт.

І в ту ж мить побачив Владика Хвостенка, який стояв угорі на вежі, здивовано витріщившись на нього.

Чому тут появився Хвостенко — не було коли роздумувати.

— Владику, тікай! — гукнув Юрко. — Тікай швидше!

Дзвонар теж побачив Хвостенка і, подумавши, що то один з тих двох, що були в печері, повернув до нього. Глечик щойно виліз і стояв, відсапуючись і жмурячись проти сонця.

Хвостенко, нарешті, зрозумів, що йому загрожує небезпека. Він злякано скрикнув і подерся по руїнах угору. Знизу до нього з ножем у руці підбирався Дзвонар. Ось вони зупинились обидва. Потім Дзвонар кинувся вперед…

Юрко сполотнів. Треба Владику допомогти. Але як? Кинути напризволяще Марту? Чи в безпеці вже вона? А потім — як допомогти? Крім каміння, під рукою нічого нема.

Владик уже досягнув найвищої точки на стіні. Далі тікати нікуди. Попереду — море, позаду — переслідувач. Він ось-ось наздожене хлопця.

Тоді Юрко кинувся Владику на допомогу. По кам'яних сходах центральної вежі видерся швидко нагору і спинився метрів за двадцять від Хвостенка. Схопив камінь і пошпурив на Дзвонаря. Той ухилився і, люто лаючись, подерся знову вгору.

— У море! Плигай у море! — гукнув Юрко.

Хвостенко безпорадно оглянувся навкруги. Побачивши Юрка, криво усміхнувся. Його лице зблідло. З одного боку, внизу, — каламутні хвилі. З другого — Дзвонар з ножем у руці.

— Плигай мерщій! — скрикнув Юрко.

Хвостенко гаявся, метався на вузькому шпилі вежі.

Дзвонар виліз на стіну, перестрибнув через двометровий пролом і спинився за п'ять кроків від хлопця. Блиснув проти сонця ніж.

Хвостенко відсахнувся, оступився — і з криком упав у море. Юрко залишився сам на сам з ворогом.

— Ну, щеня, вважай, що й тобі капут! Свідків я не залишаю!

Важко дихаючи, лаючись, Дзвонар кинувся до хлопця.

Не довго думаючи, Юрко перестрибнув на зовнішню стіну і по ній поліз на вежу.

Дзвонар розгадав його намір і кинувся навперейми. Тепер порятунок залежав від швидкості, — і Юрко помчав по широкому карнизу вежі до того місця, де вона кутом виступала далеко в море. Залишалося ще якихось три-чотири кроки, і він міг, не ризикуючи скрутити собі в'язи на підводному камінні, плигнути в воду. Але Дзвонар, бачачи, що хлопець вислизає у нього з рук, схопив важку цеглину і кинув у нього.

— Не втечеш, поганцю! — прохрипів злісно.

Юрко схитнувся: вдарило в голову.

"Тільки б не впасти на каміння!" — майнула думка.

Непритомніючи, він змахнув руками і плигнув униз, намагаючись якнайдужче відштовхнутись ногами від вежі.

Холодна вода освіжила його. Він отямився, виринув на поверхню. Болю не відчував.

Лише очі заливало каламутною хвилею, і вода зарожевіла від крові.

Ухопившись за слизький, покритий мулом і тванню камінь, підтягнувся до подзьобаної, ніздрюватої стіни — заховався в глибокій виямці, під гранітним карнизом, причаївся.

Від зубчастих стін на море падала різка тінь, то бандит перехилився вниз і вдивлявся в воду, чекаючи, чи не вирине хлопець на поверхню. Але не діждавшись зник.

Та це навело Юрка на думку, що Дзвонар припливе сюди на човні, щоб пересвідчитись у їхній загибелі. Треба знайти надійнішу схованку.

Він поволі поплив попід стіною.

За рогом зненацька здибав Владика Хвостенка, який одною рукою тримався за виступ у стіні. З другої сочилася кров.

— Поранений? — запитав Юрко.

— Ударився об камінь, — крізь зціплені зуби відповів Хвостенко, уникаючи дивитися Юркові в очі. — А ти теж?

— Мене — цеглиною в голову. Болить. Ніби джмелі гудуть. Та то пусте! Зараз нам треба десь заховатися. Ти зможеш пливти?

— Спробую…

Вони поволі попливли попід стіною. Незабаром наткнулись на вузьку бійницю. Насилу протиснулися туди й опинилися у чималому темному

приміщенні з низьким похмурим склепінням. Тут було холодно, як у погребі. Вода сягала пояса.

Допомігши Хвостенкові знайти мілке місце, де можна було присісти, Юрко повернувся до бійниці. Почувся плескіт весел і глухий гомін. Човна ще не видно, і Юрко боявся виглядати, щоб не виявити себе. Зате він зразу пізнав Глечиків голос:

— Пливімо звідси! Подалі від гріха! — говорив старий. — Ти ж бачиш, що їх ніде немає. Чого тобі ще треба?..

— Чекай, то, здається, кров?

— Де?

— Он, на камені!..

Голоси замовкли. Потім заговорив Глечик.

— Справді кров! Ти убив його, Стасику!

— Одного напевне. А де ж другий? Якщо живий, то повинен бути десь поблизу…

Бандити, мабуть, не помітили отвір у стіні над водою, і човен проплив мимо.

Щоб переконатись, що небезпека минула, Юрко обережно визирнув з бійниці.

В ту ж мить почувся Дзвонарів голос:

— Осьде він! Я так і знав, що там хтось ховається! Тепер не втечеш, голубчику!

Юрко метнувся назад. Причаївся за стіною.

До бійниці пристав човен.

— Вилазь, хлопче! — крикнув Дзвонар, перехиляючись через борт. — Краще буде! Вилазь!

Юрко мовчав.

— А-а, не хочеш вилазити? Ну, я тебе сам дістану!

Дзвонар обережно, щоб не перекинути човна, зліз у воду.

Юрко затис у руці цеглину, ладен битись на смерть.

Хвостенко підвівся і, теж взявши камінь, став по другий бік отвору.

Юрко витер мокрим рукавом кров з обличчя. В голові шуміло. Щоб не впасти, він обіперся на холодний слизький камінь.

Під склепінням зненацька потемніло. Почулося сопіння і плескіт води.

Хлопці нагнулись до отвору. І відсахнулись нажахано: в бійницю, вирячивши очі, силкувався протиснутись мокрий страшний Дзвонар.

СЕРГІЙ ХВИЛЮЄТЬСЯ

Батько майже півгодини вів із сином нудну і нецікаву розмову про його успіхи в школі, про вчорашню бійку.

Такі розмови відбувалися щораз наприкінці чверті, і Сергій уже звик до них і знав, що, як правило, вони закінчуються одним, але відчутним потиличником. Після цього батько відпускав сина і не турбував більше аж до кінця наступної чверті.

Але сьогодні, замість того щоб дати потиличника і відпустити хлопця на всі чотири сторони, батько суворо сказав:

— Після школи сиди дома! Годі вештатися по задвірках! Годі собак дратувати! Та за петельки брати товаришів! Набридло мені з тобою воювати! А тепер марш звідси! І поза межі двору без мого дозволу не смій виходити! Чуєш?

— Чую, — похнюпився Сергій: поки батько дома, годі й думати про те, щоб пливти на острів.

Е-е, хай йому грець! Коли б знав, що так буде, то не приходив би й додому! Книги можна було залишити у Марти. Юрко приніс би щось попоїсти, і він зараз плив би з друзями до острова. А прочухан був би один — і за вчорашнє, і за сьогоднішнє! Ех!..

Цікаво, де зараз Юрко і Марта? На острові чи тільки підпливають до нього?

Він підстрибом збіг з ґанку і помчав до левади. Швидко видерся на дерево, вмостився зручніше в своєму гнізді і припав очима до бінокля…

Ось вони! Уже на острові! Обережно пробираються до замчища!

Як би й він хотів бути там, разом з ними! Спуститися в темне підземелля і перехопити з-перед самого носа у Дзвонаря і Глечика те, що вони шукають!

Раптом в окулярах бінокля промайнула третя постать. Сергій насторожився. Хто ж це слідкує за Юрком і Мартою?..

Ось постать пригнулась, перебігла відкритий майданчик і сховалася за виступом стіни. Причаїлась. Завмерла там.

У Сергія похололо всередині. Невже то Дзвонар? Що він надумав? Може, просто вирішив перевірити, що за люди припливли на острів і чого? Але ж він швидко виявить, назираючи за ними, потаємний хід у печеру!

Тим часом Юрко і Марта видерлися на вежу і зникли в підземеллі. Постать виринула зі сховища і подерлася нагору.

Сонячні промені освітили її і Сергій мало не скрикнув від подиву: Владик Хвостенко! Авжеж, Хвостенко!

Спочатку Сергій зрадів. Все-таки Хвостенко — не Дзвонар. Що він може заподіяти Юркові й Марті?

Хвостенко оглянувся навколо, перечекав трохи, а потім підкрався до лазівки в печеру і завмер над нею.

Сергій прикипів до окулярів бінокля.

Якийсь час Хвостенко сидів над лазівкою нерухомо. Потім схопив драбину і почав швидко витягувати її з ями.

— От мерзотник! — скрикнув Сергій.

А Хвостенко тим часом витяг драбину і спокійно сів під стіною.

Сергій задумався — як же допомогти товаришам? Як виручити їх з біди? Треба взяти човен і пливти на острів! Хай навіть батько і лупки дасть! Та потім що? Накинутися на Хвостенка? Це приверне увагу Дзвонаря і Глечика. Тоді взагалі буде кепсько. Ні, треба придумати щось інше…

Поява Дзвонаря і погоня за Хвостенком, а потім за Юрком змусила діяти блискавично.

Він стрімголов спустився з явора і щодуху полетів з двору.

— Ти куди? — кинувся з ґанку батько. Але Сергій навіть не відповів.

На поромі, задихаючись від хвилювання, плутано розповів Мартиновому батькові про лихо, що скоїлося на острові.

— Шукайте човна і швидше пливіть туди! А я побіжу до Степана Бенедиктовича. Або в міліцію…

Степана Бенедиктовича дома не було. Докія Іванівна сказала, що він у школі на педраді, і схвильований Сергій зразу ж повернув до школи.

Він поспішав. На спітнілому лобі прилипло чорне розпатлане волосся. Від швидкого бігу закололо в боці. Та хіба він міг зважати на це?

На широкому шкільному подвір'ї — нікогісінько.

Пробігаючи повз відчинені вікна учительської, Сергій почув своє прізвище і зупинився. Нашорошив вуха.

— І Лісовому, і Романюті, — говорила Олена Калістратівна, — я поставила б з поведінки за рік "задовільно", а то й "погано"… Вони ніяк

не заслуговують оцінки "відмінно". Лісовий здавна шибеникуватий, а останній випадок на моєму уроці підтверджує, що він і не думає виправлятись. Обурлива і Романютина поведінка. Це зарозумілий хлопець. Він надто високої думки про себе. До того ж ота історія з фільмом…

— Олено Калістратівно, ми ж вияснили… — заперечив Степан Бенедиктович.

Олена Калістратівна раптом, кинувши погляд у вікно, вигукнула:

— Ви тільки погляньте! Ми тут говоримо про Лісового, а він стоїть під вікном і підслуховує!

Сергій почервонів.

У вікно виглянув директор.

— Ти чого тут, Лісовий? — спитав похмуро. — До мене?

— І до вас, і до Степана Бенедиктовича…

— Прийдеш у понеділок. Ми зараз зайняті…

— Ні, ні, що ви! Там Юрко і Марта загинуть. І Хвостенко. На Замковому острові…

У вікні показався і Степан Бенедиктович.

— Як загинуть? Що ти говориш? Ану, зайди в учительську!

Сергій бігом помчав до входу в школу. Директор і Степан Бенедиктович зустріли хлопця біля дверей.

— Що сталося, Сергію? — запитали схвильовано.

Сергій намагався розповідати якнайкоротше і від того збивався і ще більше хвилювавсь. Степан Бенедиктович перезирнувся з директором.

— Треба йти туди, Іване Петровичу, — сказав класний керівник.

— Ідіть! Візьміть з собою ще кількох чоловік, — він глянув на викладачів фізкультури. — Якове Павловичу, і ви, Сергію Івановичу, будь ласка. Тільки не гайтесь! А я подзвоню в міліцію.

ПОРЯТУНОК

Марта зупинилася в кущах і перевела дух. Погоні не було. Юрко теж не наздоганяв її. Де ж він? Невже потрапив у руки Дзвонареві?

Дівчина прислухалася. З замчища долинули якісь невиразні викрики. Потім усе вщухло. Запала така болісна тиша, що у Марти аж голова пішла обертом. "Юрку, Юрку, що ж там з тобою?" — стукнуло гостро в серце.

Потім хвилина розпачу минула, і Марта повернула назад. Вона знала, що на південному березі острова зарості підступають до самого замчища, а тому пробралась туди і причаїлась за густим кущем.

Ось із руїн поквапливо вибіг Глечик, а за ним — Дзвонар. Вони кинулись до моря, сіли в човен і попливли попід берегом, огинаючи острів зі сходу.

Сповнена найгірших передчуттів, дівчина помчала в замок. Та Юрка ніде не було. Вона обшукала всі закапелки, всі ями й провалля, однак не знайшла нічого, що б навело її на слід хлопця.

Невже вони його вбили і кинули в море?

Знесилена пережитим, прибита горем, Марта сіла на теплий камінь і прихилилася плечем до стіни, в якій зяяла чимала діра, ніби пробита артилерійським снарядом.

Раптом її увагу привернув якийсь гомін. Вона обережно висунулась у дірку, глянула вниз і мало не скрикнула. Там, внизу, на сіро-зелених хвилях, гойдався човен, в якому сидів Глечик з веслом у руках.

Дзвонар бовтався у воді, намагаючись пролізти у вузьку щілину в підмурку фортечної стіни.

"Там Юрко!" — здогадалась Марта.

Вона схопила важкий камінь, щоб пошпурити у ворогів. Але тут до її слуху долинуло чітке цокотання мотора.

Хтось плив на човні.

Глечик теж нашорошив вуха. Щось сказав Дзвонареві. Той вилаявся і поспішно поліз у човен.

— Заводь машину! — наказав Глечикові. — Гайда звідси!

Глечик завів мотора. Човен відчалив від замчища, повернув праворуч і поза південним берегом острова швидко поплив до міста.

Марта видерлася на стіну і побачила з північного боку, метрів за триста від замчища, моторний човен, а в ньому — батька. Його смугастий тільник і чорний флотський картуз із блискучим козирком здаля виразно виділялися на синьому тлі моря.

— Тату! Тату! — загукала дівчина, розмахуючи косинкою.

Батько помітив її і взяв курс прямо на неї. Хвилин за п'ять він пристав до берега. Марта вскочила в човен.

— Швидше! Там десь Юрко!

Старий Кравченко полегшено зітхнув, побачивши живу й здорову дочку.

Човен плив уздовж сірої похмурої стіни замку. Всюди було тихо. Марта уважно придивлялася.

Десь за цією вежею Дзвонар намагався схопити Юрка.

— Юрку, Юрку! — гукала вона, перехилившись через борт.

Раптом з бійниці долинув шурхіт, а потім показалась мокра голова Владика Хвостенка.

Марта вражено скрикнула, бо ніяк не сподівалася побачити його тут.

— Це ти?.. А де ж Юрко?

Хвостенко знеможено обіперся спиною на камінь. З заюшеного кров'ю рукава розтікалися по воді червонясті плями.

— Юрко теж тут. Тільки йому стало погано. Чекайте. Я зараз...

Він зник у темряві і повернувся із знесиленим Юрком.

Марта з батьком підняли хлопця на борт, а потім допомогли і Хвостенкові вилізти в човен. Не гаючи часу, Іван Іванович помчав до міського порту.

На півдорозі вони зустріли мотобот з міліціонерами і Степаном Бенедиктовичем та Сергієм. Іван Іванович зупинив човна.

— Швидше їдьте на Підгірну, номер чотирнадцять... До Онуфрія Івановича Глечика, — прошепотів Юрко, коли до нього схилилися Степан Бенедиктович і молодий чорнявий капітан міліції з університетським значком на кітелі. — Вони поїдуть туди. Дзвонар шукає щось коштовне...

— Дзвонар? — перепитав капітан і подивився на міліціонерів. — Так от куди залетіла пташка! Це небезпечний злочинець-рецидивіст. Спасибі, хлопче!..

— Візьміть з собою Марту і Сергія. Вони знають бандитів.

Марта пересіла на мотобот, а Степан Бенедиктович — у човен. Капітан помахав рукою, і мотобот помчав до берега.

ЩЕ ОДИН ЗЛОЧИН

Шофер таксі Олексій Максимович Мельник дуже любив свою роботу. До пасажирів ставився ввічливо, люб'язно. Їздив обережно, пам'ятаючи, що везе людей і їде по вулицях, де теж повно людей.

Тому дуже здивувався й обурився, коли на пристані, куди він щойно привіз пасажира, до нього в машину вдерлося двоє засапаних чоловіків, і молодший гаркнув з заднього сидіння:

— Батю, жени щодуху! На Підгірну! Матимеш троячку!

Однак Олексій Максимович сперечатися не став, бо зразу побачив, що цих не переконаєш. Вирішив їхати так, як їздив завжди.

Голуба "Волга" плавно рушила з місця. Хоч рух на вулицях був невеликий, та стрілка спідометра не перебігала за цифру 60.

— Швидше, хай йому чорт! — лаявся ззаду молодший пасажир. — Я запізнюсь на поїзд!

— Ми ж їдемо на Підгірну, а не на вокзал, — звів брови Олексій Максимович.

— Спочатку на Підгірну за речами, а потім — на вокзал!

— Встигнемо! Поїзд о котрій?

Стась Дзвонар — то був він — поглянув мигцем на годинник.

— Через двадцять п'ять хвилин.

— Через двадцять п'ять хвилин? Отже, на Підгірну ми доїдемо за п'ять хвилин, — міркував уголос шофер. — З Підгірної до вокзалу, якщо їхати через місто, ще п'ятнадцять. Але я вас повезу навпростець — через поле. Там ближче, і дорога краща. Замість п'ятнадцяти, доїдемо за десять. А разом — за п'ятнадцять хвилин ви будете на вокзалі. П'яти хвилин, я думаю, досить, щоб узяти речі. Не хвилюйтесь, ви встигнете на поїзд!..

Дзвонар пробубонів щось і замовк.

Онуфрій Іванович, похнюплений, схилився в кутку, заплющивши очі. "І навіщо я зв'язався з цим бандитом? Попався ти, Онуфрію, як лин у ятір!.. А все з-за дурного розуму!.. Думав обдурити бандюгу, а, бач,

вийшло навпаки — він тебе пошив у дурні! І що було б заявити в міліцію, — його схопили б, дали б другий строк за втечу, а тобі — подяка... І ти був би кругом задоволений: і перед владою чистий, і в кишені залишилося б... І де він на мою голову взявся, проклятий!"

Поки їхали на Підгірну, йому пригадалося, як це було.

Влітку і восени позаминулого року, коли дно майбутнього Дніпровського моря ще було не затоплене, він працював нічним сторожем на механізованому майданчику будівельного тресту. Охороняв трактори, самоскиди, бульдозери та іншу техніку. Поряд з майданчиком працювала археологічна експедиція — розкопувала стародавнє поховання.

Спочатку там стовбичило багато ґаволовів. Але археологи, крім черепків, нічого цікавого не знаходили, й інтерес до розкопок швидко згас.

Згідно договору Онуфрій Іванович мав охороняти також ці розкопки. Правду кажучи, він потай глузував з учених. Вони, на його думку, тільки розтринькували державні гроші та ще й йому платили тридцять карбованців щомісяця. А втім, яке йому діло? Вони учені — їм видніше! Сказали охороняти порожню яму — він охоронятиме. Аби гроші!

Та одної ночі він пересвідчився, що яма декого цікавить.

Ніч була осіння, темна, але тепла.

Глечик сидів на лавочці під будкою і замріяно дивився на дрібненькі, мов мак, зорі. Між ногами тримав дебелого сукуватого костура, бо рушниці йому не належало мати. А думками ширяв бозна-де.

Раптом почув, ніби хтось шарудить землею і відхекується.

Невже якась чортяка копається в ямі?

Вік хутко підвівся і навшпиньки почав підкрадатися. З ями виразно долинуло чиєсь приглушене дихання. З переляку він відчув, як під картузом піднімається чуб, хоч добро знав, що ніякого чуба у нього на голові немає. Свят, свят, свят! Що за марюка!

Зазирнув яму — й обімлів. Там, у найтемнішому кутку, — світло від електричної лампочки на стовпі не досягало туди, — хтось рився.

— Хто там? — скрикнув злякано.

Темна постать на мить завмерла.

— Дядьку Онуфрію, це я, Стась Дзвонар. Не бійтесь…

Од серця відлягло: знайомий. Але запитав суворо:

— Що ти тут робиш?

— Як бачите, копаю, — засміявся Дзвонар.

Онуфрій Іванович знав, що той працює в експедиції копачем. Але ж то вдень! А чого він прийшов сюди вночі? Ні, тут щось не те! До того ж, усім відомо, що Дзвонар — злодій, не розминається з чужим, а потім крадене перепродує на базарі. Любить випити, а, випивши, бешкетує. Не раз сидів у тюрмі за хуліганство.

— Бачу, що копаєш, — відрубав Онуфрій Іванович. — Мені ще світить! Але хіба не знаєш, що вночі заборонено тут вештатись, а тим паче копати? Ану вилазь ік бісовому батькові! Бо стрілятиму!

І він приклав до плеча костура.

Та одразу ж і пожалкував.

Дзвонар раптом пошпурив убік лопату, видерся по драбині нагору і метнувся до Онуфрія Івановича.

— Кинь пукалку, діду! І не жартуй! — та, побачивши, що то палиця, розреготався злісно. — Ах ти, старе опудало, ще й лякаєш?

Він схопив Глечика за комір сорочки так, що тому перехопило подих. З тріском відлетіли ґудзики. Онуфрій Іванович хотів крикнути, але не зміг з переляку. Тільки забелькотав:

— Стасику! Стасю! Що ти хочеш зі мною робити? Я ж нічого. Я ж тільки пожартував! Іди собі з миром додому! Я нікому не скажу!

Дзвонар випустив його з рук, трохи подумав, а потім промовив досить люб'язно:

— Ось що, Онуфрію Івановичу, якщо не будеш дурнем, матимеш гроші! Багато грошей! Я не хотів би ні з ким ділитися, але коли уже так сталося, то я пропоную тобі мирову!..

— А що таке? — пожвавішав Онуфрій Іванович.

— У ямі є золото, — зашепотів Дзвонар. — Наприкінці робочого дня професор поставив мене в той куток, щоб я прокопав новий рів. Копнув я тричі лопатою — чую: заскреготало лезо! Оглянувся — ніхто не дивиться! Я нагнувся, прогріб землю, дивлюся — блищить! Мов сонце! Аж у серці запекло!.. Я затоптав те місце і почав порпатися в другому кінці. Аж до самого вечора. Тепер ти розумієш, чому я зараз тут? Який кому буде збиток, якщо ми тихенько викопаємо скарб і заберемо собі? Воно ж нічиє…

— Так-то воно так, — протягнув Онуфрій Іванович. — Нічиє. Та як упечуть у тюрягу, то дізнаєшся, чиє воно…

— Якщо по-розумному зробити, не упечуть!

Онуфрій Іванович дипломатично промовчав.

— Ми яму засиплемо, затопчемо. А завтра там працюватиме хто? Я ж таки. Ковирну кілька разів лопатою — і ніяких тобі слідів. Прийду раніш. Хай потім мене полають. А золото вже буде у нас! Його там, мабуть, чимало… Тільки — анічичирк!

У Онуфрія Івановича засмоктало під серцем.

І хочеться, і боязно. А якщо викриють? Що тоді? Цьому чортові Дзвонареві не вперше сидіти в тюрмі. Звик. Та й здоровий, молодий — витримає. А йому як там буде? Бр-р-р…

— Нічого не вийде! Я не дозволю! — підвищив голос.

Дзвонар одразу змінився, заклав руку в кишеню.

— Ну й чорт з тобою! Не хочеш — не треба! Заберу все сам! А щоб не було свідка, доведеться тебе, діду…

Він вийняв ніж.

Онуфрій Іванович зойкнув і благально простягнув до нього руки. З переляку ледве ворушив язиком.

— Чекай, Стасюню! Чекай! Дай передихнути! Чого ж ти зразу так… серйозно?.. Я ж нічого не кажу. Я згоден… згоден… Хіба ти не бачиш? Ну, давай домовимося… мирно…

Дзвонар погрався ножем, а потім заховав його в кишеню.

Вони працювали годину, а може, й дві. Власне, працював сам Дзвонар. Онуфрій Іванович сторожував.

Та ось, нарешті, Дзвонар виліз із ями. В руках тримав мішок. Не змовляючись, мовчки підійшли до ліхтаря, і там Онуфрій Іванович мало не збожеволів. У мішку справді було чимало золота: персні, келихи, якийсь великий круг та інші невідомі Глечикові речі. Правда, були й черепки та бронза… Але ж і золото!

У нього пожовкло в очах, обіперся на Дзвонареву руку.

— Як же ми поділимо? На вагу чи поштучно?

Дзвонар задумався. Потім сказав:

— Зараз ніяк. Треба переховати. Уже світає. Поки поділимо — настане ранок. Ще якийсь чорт побачить. То щоб ніяких несподіванок — приховаємо до слушного часу!..

Онуфрій Іванович погодився, і вони закопали знахідку в печері напівзруйнованого замку.

А другого дня п'яний Стась Дзвонар зчинив бійку і поранив ножем дружинника. Його заарештували, судили і дали сім років.

Скарб залишився в печері.

Онуфрій Іванович не довго роздумував, що з ним робити. Не ждатиме ж він сім років Стася! І однієї осінньої ночі розкопав тайник і все, що в ньому було, переніс до себе додому…

..."Волга" зупинилась. Дзвонар штурхонув кулацюгою Онуфрія Івановича, щоб швидше вилазив, а шоферові сказав:

— Чекай мене тут. Я зараз вийду.

Той мовчки кивнув головою.

— Де? — спитав Дзвонар, коли з Глечиком зайшов на подвір'я.

— У льосі... Прикопав... — тихо відповів Глечик.

— Дружина дома?

— А де б же їй бути? Напевне, дома.

— Гаразд. Ходімо! Дружину замкни в хаті, чи в коморі, чи де хочеш, аби тільки не показувала свого носа і не заважала нам. Та швидше повертайся!

Вони зайшли до хати.

— Ти ось що, Ганно, іди сюди! — сказав похмуро Глечик, суворо глянувши на дружину, що шила біля вікна.

Він відчинив двері в комірчину.

— А що там? — жінка відчула щось недобре.

— Швидше, коли тобі кажуть! — гримнув хазяїн і пхнув її в плечі. — Заходь!

Жінка зайшла. Клацнув замок.

— А тепер — до льоху! — сказав Дзвонар. — Та лопату не забудь!

По дорозі він прихопив з ліжка кольорове покривало.

Льох був мурований, цегляний, але з земляною долівкою. Глечик ввімкнув світло і став біля входу.

— Копай! Ну! — гримнув Дзвонар, нервуючи.

"Ударити лопатою чи ні? — гарячково думав Глечик. — Розмахнутись — і прямо в перенісся!.. А там буде видно! Ну, сміливіше, Онуфрію! Сміливіше! Чекай. А якщо він відхилиться і ти не приголомшиш його за першим разом? Він дужий, чорт! Зразу накинеться на тебе і ножакою під бік..."

Дзвонар підозріло глянув на свого напарника. Він, здається, здогадався, які думки промайнули у того в голові.

— Не дурій, діду! Не дурій! Ми ж друзі. Одною вірьовочкою зв'язані. Не бійся. Поділимось по-братерськи. Ну, починай!

Глечик важко зітхнув і почав копати. Земля була м'яка, піддавалася легко.

Незабаром заступ виколупнув шмат мішковини.

— Тягни! — наказав Дзвонар.

Глечик витягнув клунок, вогкий, у глині. Дзвонар спритно вихопив його в старого з рук, але той встиг міцно вчепитися за гузир. Шарпнув до себе.

— Ти ж казав — поділимось...

Дужий удар кулака обірвав його мову. Глечик заморгав очима і посунувся по стіні на долівку. Дзвонар зірвав з нього пояс, зв'язав ззаду руки, а в рот запхнув ганчірку. Потім клунок загорнув у покривало і швидко побіг сходами нагору...

Пасажирів не було довго. Минуло п'ять, десять, п'ятнадцять хвилин. Олексій Максимович стурбувався. Невже його обдурено?.. Невже втекли, не заплативши?

Та ні, ось один, молодший, іде. У руці ніс важкий клунок. Його ніхто не проводжав. Рвучко відчинив дверцята.

— Рушай! Запізнився! Такі телепні — зібрати не могли!.. Знали ж...

"Волга" повернула по Степовій за місто. До вокзалу було кілометрів п'ять. Щоб устигнути до поїзда, Олексій Максимович наддав газу. Мотор завив. Стрілка спідометра поповзла за 90. Промайнули останні будинки міста, зазеленіли поля і переліски. Машина легко летіла по добре укоченому путівцю. Потім пірнула в кучеряву гущавину гаю. За гаєм, — знав Олексій Максимович, — роздоріжжя: там розбігалися три дороги. Він скинув ногу з акселератора, притишив хід.

— Ой, зачекай! Зупинись! — почувся розпачливий вигук пасажира.

Олексій Максимович різко загальмував. Машина зупинилась.

— Що таке?

І в ту ж мить важкий удар у потилицю відкинув його наперед. Він ударився лицем об руль. Другий удар звалив його на сидіння...

ПЕРЕСЛІДУВАННЯ

Глечик відчув, що хтось бризнув йому в обличчя холодною водою. Розплющив очі — і завмер.

Що це? Він лежав у себе на подвір'ї, на моріжку, а над ним стояв з кухлем у руці молодий плечистий міліціонер.

Спочатку Глечикові здалося, що це сон. Але міліціонер раптом заговорив.

— Він отямився, товаришу капітан!

І тут Глечик запримітив, що з другого боку до нього схиляється капітан міліції Федорченко. Він його добре запам'ятав з позаминулого року, коли оцей Федорченко, тоді ще старший лейтенант, вів з ним у міліції довгу неприємну розмову і взяв підписку про те, що віднині він, Глечик Онуфрій Іванович, не займатиметься дрібною спекуляцією, а житиме з чесного трудового заробітку.

— А-а, давній знайомий! — вигукнув капітан. — Де ж ваш дружок?

Глечик підвівся, посоловілими очима глянув на капітана.

— Дзвонар?

— Авжеж.

— Який він мені дружок?.. Він хотів мене убити. Ножем... Бачите? І досі не прийду до пам'яті...

— Бачу. Де ж він?

— Не знаю. Напевне, втік.

— Ви приїхали на таксі? На "Волзі"?

— Еге ж.

— Якого вона кольору?

— Голуба.

— Номера не знаєте?

— Ні.

— А шофер який? Ви не можете його описати?

— Мого, може, віку. Сухорлявий, сивуватий. Більш нічого не запам'ятав.

— Гаразд, — капітан підвівся і звернувся до одного з міліціонерів, що стояли збоку. — Мартюк, ви залишитесь тут, біля затриманого. Якщо буде потреба, надасте йому необхідну допомогу…

— Я ж нічого не винен. Я ж…

Але капітан уже не слухав його.

— Дубко, Соколов, — у машину!

Скочивши в машину, капітан наказав шоферові їхати якнайшвидше, а сам припав до рації.

Сергій і Марта з цікавістю прислухалися до розмови, яку вів капітан з невідомим співбесідником.

— "Береза", "Береза", — викликав капітан. — Я — "Сосна". Переслідую злочинця по шляху з вулиці Степової до вокзалу... Він виїхав хвилин десять-п'ятнадцять тому голубою "Волгою". Таксі... Номер невідомий... Шофер сухорлявий, сивуватий, під п'ятдесят років. Подзвоніть у диспетчерську автопарку, виясніть номер машини. Негайно попередьте наш пост на вокзалі, щоб затримав пасажира голубої "Волги". Але боюсь, що ми запізнились. Тому вишліть ще одну машину: може, доведеться наздоганяти поїзд.

Раптом шофер різко загальмував.

— Капітане, дивіться!

З придорожньої канави, заростої молодим бур'яном, хтось намагався підвестися.

Капітан і міліціонер вискочили з машини, підняли незнайомця, посадили на траві, прихиливши спиною до дерева.

— Хто ви? — спитав капітан тривожно, передчуваючи, що це ще одна жертва Дзвонаря.

— Я шофер. Мельник... Бандит, якого я віз... на вокзал, ударив мене. Украв машину... "Волга"... 34–89... Наздоганяйте! Швидше... А то втече.

Капітан перезирнувся з міліціонерами.

— Та-ак. Справа ще серйозніша. Тепер, коли "Волга" у його руках, сумнівно, щоб він поїхав на вокзал. Напевне, звернув на трасу. Але в який бік? На південь чи на північ? Може, просто в поле?

Мить подумавши, він сказав:

— Марто!

Дівчина вискочила з машини.

— Залишайся тут, біля цього чоловіка. Хвилин через десять-п'ятнадцять до вас під'їде швидка допомога. Я викличу її. Нікого не бійся. Ну, будь молодцем!

Марта лишилась.

Машина рвонула з місця і, набираючи швидкість, помчала вперед.

Капітан знову припав до рації..

— "Береза", "Береза"... Ви мене чуєте? Бандит Дзвонар украв таксі... Шофер Мельник лежить поранений на третьому кілометрі від шосе по дорозі на Степову. Вишліть туди швидку допомогу! Ви мене чуєте? Накажіть вислати всі оперативні машини, перекрийте всі дороги! Я поверну на північ, бо схиляюсь до думки, що він не ризикне їхати через місто.

На роздоріжжі було пустинно. Асфальтна дорога, що вела з міста до обласного центру, блискучою стрічкою звивалася серед зеленавих ланів і щезала за горою. Від неї до вокзалу відходила розбита бруківка.

Але на вокзал їхати не довелося. Зразу за лісосмугою, де дорога звертала ліворуч, вони побачили вантажну машину з піднятим капотом. Молодий шофер, що порпався в моторі, побачивши міліцейський УАЗ, підняв руку.

УАЗ зупинився.

— Гей, друже, — звернувся до шофера капітан, — ти давно тут стоїш?

— Та вже з годину.

— Ти не бачив, хвилин десять тому тут не проїжджало таксі?..

— Ні, не бачив…

— А може, ти не помітив?

— Ну, що ви. Я зупиняю кожну машину. У мене пробило свічку. У вас немає?

Шофер УАЗа вийняв з кишені дві свічки.

— Ось на! Старі, правда, але їхатимеш…

— Спасибі, — зрадів парубок.

— Розвертайся, Сидоровичу, — наказав капітан. — Без сумніву, Дзвонар вирішив використати "Волгу". Це ускладнює наше завдання.

— Але це його і найвразливіше місце, — промовив міліціонер Соколов. — Легше знайти машину, ніж людину. Поки він подорожуватиме на "Волзі", доти залишатиме за собою слід. Її бачать сотні очей.

Вони повернули на північ.

Мов у кіно, миготіли, залишаючись позаду, дорожні знаки і телефонні стовпи. Тонко гули тугі шини. Шофер учепився в руль, аж пучки на пальцях побіліли. Всі мовчали.

Сергій глянув на спідометр. Ого! 120 кілометрів на годину! Дух захоплює! Здається, що машина от-от одірветься від асфальту і полетить, полетить.

Поминули міст, греблю, і дорога пролягла по рівнині, понад морем, що блискотіло під весняним сонцем. Зеленою стіною стояв по заплавах високий очерет. Вдалині темніли у вибалках гаї, врунилися широкі килими ярини.

Зненацька за кущами промайнула голуба пляма.

— "Волга"! — вигукнув хлопець.

— Де? — кинувся капітан.

— Он там за посадкою!

Шофер збавив газ. Натиснув на гальма. Всі вискочили з машини схвильовані.

— Ну, де ж?

Сергій побіг попереду, міліціонери на чолі з капітаном поспішали за ним.

За лісосмугою спинилися: у вибалку, впритул до кущів, стояла голуба "Волга" з чорними квадратиками на дверцятах.

— Вона! — скрикнув міліціонер Дубко. — Дивіться: номер 34–89!

— Покинув! — розчаровано протягнув Соколов. — Пробив шину — і покинув! Шукай тепер вітра в полі!

— Чому? — зауважив капітан. — Якраз це дуже добре. Погляньте, з шини аж нитки повилазили. Знати, довго їхав на дискові. Ну, тепер, голубе, від нас не втечеш! За десять чи п'ятнадцять хвилин ти не встиг далеко відійти.

— Передачу — будь ласка.

— Якщо тільки не проголосував на шосе і не пересів на попутну машину, — додав Дубко.

Капітан задумався.

— Так, ти маєш рацію. По шосе йде багато машин...

У ЛІКАРНІ

Другого дня, по обіді, Сергій і Марта зайшли у вестибюль міської лікарні. У Марти в руках — букет квітів, у Сергія — пакунок з печивом і цукерками.

Марта запитала у білявої, мов весняна кульбабка, сестри у сліпучо-білому халаті:

— До Юрка Романюти в другу палату можна пройти?

— Що ви! — замахала на них руками сестра. — По-перше, сьогодні неприймальний день, а по-друге, він спить. Йому треба спокій. Йому треба якомога більше спати...

— То хоч передачу візьміть, — попрохала Марта.

— А друга палата від вулиці чи від саду? — запитав Сергій, просуваючи у віконце свою голову і передаючи сестрі пакунок.

Сестра усміхнулась.

— Від саду. Все одно не потрапите.

— Це ми ще побачимо, — пробурмотів хлопець, відбираючи у Марти букет квітів. — Ходімо, Марто. Не може бути, щоб ми не глянули на нього хоча б крізь вікно…

— Як же це зробити? — спитала дівчина.

— Ходімо зі мною, якщо не боїшся!

— У печері не боялась! — образилась Марта. — А тут…

— Там був Юрко, — пожартував Сергій. Марта почервоніла і стусонула його межи плечі.

— Не базікай!

— Ой, не буду! — заволав Сергій і повернув за ріг, у вузький завулок, над яким нависли крислаті каштани лікарняного саду. Оглянувся і, пересвідчившись, що поблизу нікого немає, таємниче прошепотів:

— Ставай мені на спину — і плигай у сад!

— А там що?

— А там — побачиш! Ставай!

Він зігнувся, упершись руками в паркан. Марта скинула босоніжки, стала йому на плечі і перестрибнула в сад. Сергій — слідом.

Ховаючись між кущами, вони минули кухню і наблизились до хірургічного відділу. Але як знайти вікно другої палати?

— Почекай мене тут, — сказав Сергій. — Я зараз повернусь!

Він пригнувся і шуснув у кущі. Вийшовши на алею, з незалежним виглядом попростував до зеленого лужка, де під деревами стояло в холодку ліжко. "Чудово, — подумав хлопець, — мені пощастило. Запитаю у хворої, де друга палата. Це ні в кого не викличе ніякої підозри..."

На ліжку лежала дівчинка років тринадцяти, бліда, худенька, але з такими великими блакитними очима, ніби то були не очі, а шматочки неба. Каштанове хвилясте волосся розсипалося на білій подушці. З-під простирадла видно загіпсовану ногу.

— Добрий день, — несміливо привітався Сергій.

— Доброго здоров'я, — голос дівчинки пролунав напрочуд дзвінко і приємно. — Ти до мене? Сідай. Ой, який гарний букет! Невже це мені?

Сергій розгубився. У нього не вистачило духу сказати, що цей букет не для неї. Тому переклав його в ліву руку, а праву подав дівчинці. Від того, що робив не те, що хотів, збентежився ще більше.

— Будьмо знайомі. Сергій, — промовив тихо.

— Галя... Галинка, — так мене звуть товариші. А ти, напевне, не з нашої школи?

— А ти з якої?

— Я з п'ятої.

— А я з першої.

— Справді? — зраділа дівчинка. — Там працює моя мама...

— Хто ж це?

— Олена Калістратівна. Географію викладає. Замучилась вона зі мною, бідна... Я вже другий рік хворію.

Сергій сторопів. "Галинка — дочка Олени Калістратівни? От так штука!.. Ніколи б не подумав! У такої злюки — така мила і добра донька!"

Галинка відразу помітила, як нахмурилося чоло хлопця. Бліде її обличчя враз теж посмутніло, а голубі оченята глянули запитально, з тривогою.

— Моя мама у тебе викладає? Так?

— Так.

— Між вами виникла якась... неприємність?

— Ну, що ти! — зам'явся Сергій. — З чого ти взяла?

— По тобі бачу...

— Та ні ж! У мене ніколи не було з географії нижче трійки!

— А вище?

— Теж не пригадую, — засміявся Сергій.

— У мами нелегко заробити гарну оцінку. Я знаю.

Видно було, що Галинка хвилюється. Тонкі пальчики нервово м'яли накрохмалене простирадло. Сергієві стало шкода Дівчинку, і він простягнув їй букет.

Галинка зашарілась. Притулила його до обличчя.

— Ой, спасибі!

— Тобі так подобаються квіти?

— Аякже! Я їх дуже люблю! Ми з мамою, поки я не захворіла, садили у себе багато-багато різних квітів: і левкої, і настурції, і півники, і півонію. А зараз вони мені ще миліші. Дивишся на них — і уявляєш, що ти десь на лузі або в полі, серед квітучих нив. Ідеш — а тобі кивають голівками і зозулині черевички, і ніжні сині волошки. А там, дивись, материнка пахне і малиновий будяк.

— Скільки квітів знаєш… — пробурмотів Сергій. — І говориш так складно…

Галинка весело засміялась.

— Чудний ти!

Сергій враз насупив брови, вважаючи, що вона хоче поглузувати з нього. Але дівчинка додала:

— І хороший. Спасибі тобі, Сергійку. Сьогодні у мене справжня весна!..

Сергій хотів щось сказати, але позаду почулися кроки. Він оглянувся — і остовпів: до них підходила Олена Калістратівна з паперовим пакунком у руках і букетом бузку. Вчителька теж була здивована.

— Ти чого тут, Лісовий?

— Я?

— Та я...

Галина розреготалась, побачивши, як розгубився цей смішний чорночубий хлопець, і сказала:

— Подивись, мамо, які він чудові квіти мені приніс. Це він до мене приходив...

— Он як! — Обличчя Олени Калістратівни враз пом'якшало. Вона глянула на дочку, і в її очах зблиснули сльози.

Вона теж була збентежена.

— Мамочко, не плач, — погладила їй руку Галинка. — Я скоро видужаю. І я ж не одинока. Бачиш — до мене приходять товариші, знайомі й незнайомі... А лікар каже, що я молодець, що я ще і бігатиму, і танцюватиму... Не плач!..

Олена Калістратівна витерла очі.

Сергій скористався паузою, щоб попрощатися.

— Ну, я піду вже, — простягнув він руку Галинці.

— До побачення!.. Ти ще коли-небудь прийдеш?

— Прийду… А чому ж? Звичайно, прийду, — раптом зрадів Сергій. Йому й самому хотілося відвідати ще раз цю дивну своєю безпосередністю дівчинку. — Тобі принести квітів?

— Принеси… Білого бузку. Я так його люблю…

— Доню! — з докором сказала Олена Калістратівна, і щоки її зарожевіли.

— До побачення! — Сергій припустив до саду.

Марта чекала його в кущах.

— Ну, дізнався?

— Що — дізнався? — не второпав він спочатку.

— Де друга палата…

— Дізнався. Ходімо!

Він так і не запитав, де друга палата, а тому, прокрадаючись до хірургічного корпусу, розмірковував, що вікно другої палати може бути або з одного краю корпусу, або з другого. Він вибрав друге, рахуючи від центрального входу.

— Здається, тут.

Вікно було відчинене. Сергій став на карниз, ухопився за підвіконня і підтягнувся.

В палаті стояло всього два ліжка. Собі на подив, Сергій не помилився. На одному ліжку лежав Юрко, а на другому Хвостенко. Обидва, здається, спали.

Сергій подав руку Марті, допоміг їй здертися на підвіконня.

— Компанія у Юрка не дуже завидна, — пробурчав тихо, показуючи на Хвостенка і зручніше вмощуючись на широкому теплому підвіконні.

— Тс-с-с! — прошепотіла Марта.

Але Юрко ворухнувся, розплющив очі. Обличчя було бліде, голова забинтована.

Впізнавши друзів, він зрадів і спробував підвестись.

— Ну, як — Дзвонаря спіймали?

— Ні, — відповів Сергій. — Але, будь певен, спіймають!

— Шкода!

— Лежи, лежи! — сказала Марта, червоніючи. — Як ти себе почуваєш?

— Добре. Ще трохи болить голова.

Сергій приклав палець до губ і покосився на Хвостенка.

— Як ти з ним тут?

— Ми вже, здається, помирились… Він мені все розповів. Навіть про мій ніж… І про фільм…

— Он як! — Сергій тихо свиснув. — Отже, то таки він?

Юрко сумно кивнув головою.

— Сьогодні тут був Степан Бенедиктович, і Владик нам розповів. Виявляється, фільм не пропав: він його заховав там же, в лабораторії. За шафою.

— Хотів, щоб тобі перепало?

— Атож.

— Ну й свиня!

Хвостенко ворухнувся, розплющив очі. Від втрати крові він зблід, посірів. Якимсь чудним затуманеним поглядом ковзнув по обличчях товаришів.

— Це ви!

Сергій хотів щось відповісти, але тут рвучко відчинилися двері — і на порозі палати з'явилась чергова сестра, що приймала передачу. Побачивши у вікні відвідувачів, зупинилась вражена.

— Таки пробралися?

Сергій покірно опустив чубату голову, чекаючи від сестри прочухана і втішаючи себе, що цей прочухан не перший у його житті і, мабуть, не останній.

Та сестра досить миролюбно сказала:

— Ну, добре, давайте вже букет хлопцям і тікайте звідси, бо зараз — лікарський обхід...

Сергій почервонів. А Марта глянула на нього здивовано.

— А де ж букет? Ти його, часом, не загубив?

— Та, мабуть, загубив, — збрехав Сергій і почервонів ще дужче. — Завтра я принесу більший. З білого бузку...

І він подумав, що завтра вранці, до схід сонця, обов'язково обламає у Хвостенчихи білий бузок і зробить два великі букети. Запашні. З росою.

Частина друга

СКАРБ

НОВОСІЛЛЯ

Майже місяць Юрко пролежав у лікарні. Хвостенко давно виписався, і він залишився сам. Минули екзамени. Його від них звільнили і перевели до восьмого класу за річними оцінками. Минули й два тижні практики, тобто роботи учнів у школі, в майстерні чи на колгоспних полях. Марта й Сергій приходили до нього щовечора, розповідали, що працюють у приміському радгоспі — полють кукурудзу. Були вони веселі, загорілі. Тепер Марта ще більше скидалася на циганочку: коротко підстрижене кучеряве волосся безладно спадало на засмаглого до чорноти лоба, а зуби біліли, мов сніг. Здавалося, вона ніби підросла і подорослішала. Юркові аж незручно сидіти поряд з нею: такий він блідий і змарнілий...

Кожного разу, коли була гарна погода і Галинку вивозили на качалці в сад, вони йшли до неї. Дівчинка була дуже рада їм, а особливо Сергієві, котрий не забував приносити їй подарунки — польові квіти, соковиті червоні полуниці або цікаву книжку. В такі хвилини в саду

лунав дзвінкий сміх, і голосніше за всіх сміялася Галинка, що, видно, знудьгувалася за теплою дружбою і ласкою товаришів.

Та незабаром Галинку забрали додому, і Юрко час гайнував тим, що читав, грав у шахи, дивився телевізор…

Одного разу його відвідав капітан Федорченко. Вгостив цукерками, розпитав про здоров'я. Та Юрка цікавило інше.

— Знайшли? — спитав він.

— Що знайшли? — не зрозумів капітан.

— Стася Дзвонаря.

— Ні, як у воду впав.

— А скарб?

— І скарб не знайшли… Бачиш, Юрку, скарб знайти важче, ніж Дзвонаря. Я буду відвертий з тобою, бо знаю, що ти держатимеш язик за зубами… Дзвонаря ми, коли б захотіли, швидко б заарештували. Та вся справа в тому, що він напевне не захоче розповісти, де подів скарб. Адже ж не носить його з собою. Скаже, що не знає, — і що ти з нього візьмеш? Тож треба виждати, поки він сам прийде за ним… Зрозумів?

— Зрозумів.

— Але ти не хвилюйся — знайдемо!.. І скарб і Дзвонаря! І не думай про це — поправляйся! Ти у нас — молодець!..

Нарешті, настав день, якого так ждав Юрко. До палати вбігли збуджені Марта й Сергій. В руках — квіти, очі блищать.

— Юрку, збирайся! — вигукнув Сергій. — Додому!

— Та ну! Не може бути! — Юрко не повірив своєму щастю.

У дверях показалася усміхнена мати.

— Так, синку, — підтвердила вона. — Виписали тебе… Здоровий! Досить лежати… Бо я вже за тобою так скучила, герою мій дорогий!

Збори були недовгі. Юрко без жалю скинув з себе смугастий лікарняний одяг — одягнув своє звичне вбрання. І враз — ніби відчув себе дужчим, здоровшим. І оте остогидле слово "хворий", яким його звали цілий місяць, відстало від нього, як тільки переступив поріг палати.

— Ура! Додому!

На вулиці на них чекало таксі.

Коли всі розмістилися в машині — мати попереду, біля шофера, а Сергій і Марта обабіч Юрка, — "Волга" плавно рушила з місця. У центрі міста, замість того, щоб повернути на острів, до Сергія, вона помчала по шосе прямо до нового мікрорайону, що виріс на лузі, поблизу Дніпровського моря.

— Куди ми? — спитав Юрко.

— Ах, ти нічого… — почав був Сергій, але одержав штурхана від Марти і враз замовк, ніби вдавився кислицею.

— Що — нічого? — перепитав Юрко.

Та Сергій мовчав, мов німий. Мати усміхалася, але теж мовчала. Не промовила жодного слова і Марта, хоча по всьому було видно, що їй не легко було зберігати таємницю.

Тим часом машина спустилася з гори і пірнула в широку вулицю, вздовж якої вишикувалися нові красиві будинки. Вдалині виднілося море.

— Куди ж ми їдемо? — ще більше здивувався Юрко. — Хіба не додому?

— Зараз побачиш, Юрчику, — відповіла мати. — Май трошки терпіння!

"Волга" проминула майже все містечко і зупинилася перед п'ятиповерховим будинком, що стояв над самим берегом Дніпровського моря.

Юрко пам'ятав, що іще торік тут був пустир, поросли бур'янами та дрібним верболозом. А тепер…

Мати заплатила шоферові, і вони попростували до того нового будинку. Нещодавно, видно, пройшов дощ, бо доріжки блищали, як вимиті, а в газонах, де ще не встигла прорости жодна травинка, парував навезений зі степу масний чорнозем…

Вони повернули в один з під'їздів.

На третьому поверсі мати зупинилася, дістала із сумочки ключ і відімкнула двері.

— Заходь, Юрчику, — щасливо усміхнулась.

Юрко зайшов перший, нічого вже не питаючи і відчуваючи в грудях якусь тривожну радість.

Квартира була нова, пахла фарбою. На кухні, крім газової плити, — ніяких меблів. У великій кімнаті — кілька чемоданів та вузлів, портфель, начинений книжками, а в спальні, на застеленій газетами підлозі, лежала акуратно складена постіль.

— Мамо, невже… — Юрко запитливо глянув на матір.

— Так, Юрчику, це наша квартира, — сказала щаслива мати. — З цього дня це твоя нова хата!

— Наша!.. Ти одержала квартиру?

— Так, одержала… Тепер уже не будемо наймати кутки.

Юрко підстрибнув, плеснув у долоні, а потім гаряче поцілував матір, Сергія і Марту. Зопалу цмокнувши дівчину в щоку, він враз почервонів, крутнувся на одній нозі і помчав розглядати кухню та кімнати.

— Чудово! Чудово! — вигукував голосно. — І ви мені до цього часу не обмовилися жодним словом. Ну й ви ж!

— Не хотіли тебе хвилювати, — пояснила Марта. — А то б ти не всидів у лікарні…

Юрко радів, як маленька дитина. Особливо йому сподобалося те, що вікно спальні виходило на Дніпро, на неозору голубу гладінь моря і на величну греблю електростанції.

— Яка розкіш! Га? — показав він друзям чудову панораму, що відкрилася перед ними. — Мені й не снилось таке... Тут не гірше, ніж у тебе, Сергійку, на острові Довгому!..

— Я згоден мінятися, — серйозно сказав Сергій.

Всі засміялись.

— Ну, що ж, діти, справимо тепер новосілля, — запропонувала мати. — Хоча у нас ні стола, ні стільців, та вже якось примостимося по-турецькому звичаю на підлозі... Марто, допоможи мені на кухні! А ви, хлопці, застеліть газетами та ковдрою підлогу!..

Через півгодини все було готове. Вони всілися кружка посеред кімнати. З алюмінієвої каструлі смачно пахла тушкована молода картопля, на сковороді шкварчала яєшня з салом та ковбасою, а в прозорих пляшках пузирився проти сонця янтарний грушевий напій.

Юрко був щасливий: двічі відчував себе іменинником — один раз тому, що повернувся здоровий з лікарні, а другий — що житиме в такій чудовій квартирі. Його радість поділяли всі — і мати, і Сергій, і Марта, — і від того ще веселіше ставало на серці...

ЛИСТ

Юркові здалося, що він прокинувся рано, але коли встав, матері вже дома не було — пішла на роботу. У кухні, на підвіконні, знайшов записку: "Юрчику, сніданок на газовій плиті. Молоко — у ванній кімнаті: пляшка стоїть у відрі з водою. Хліб — під газетою. Снідай. Якщо підеш з дому, ключ візьми з собою, але не загуби. Ну, будь розумненький! Мама".

Тепла хвиля любові й ніжності огорнула хлоп'яче серце.

"Мамо! Рідна моя, найдорожча!.. Скільки живу на світі, пам'ятаю тебе завжди доброю, ніжною, ласкавою. Навіть тоді, коли ти сердишся, коли син щось зробив не так, як тобі хотілося б, з очей твоїх струмує не холодний осуд, а материнська любов, змішана з болем... Знаю, ти все зробиш заради мене, все віддаси заради сина, навіть своє життя...

А чим же я віддячу тобі?.. Що б мені такого зробити, аби порадувати тебе, а не тільки завдавати прикростей своєю нерозважною поведінкою?"

Думаючи так, Юрко нашвидку поснідав і, бажаючи зробити матері приємність, вирішив навести у квартирі порядок.

То дарма, що немає ніяких меблів! Будуть! Згодом... А зараз — розібрати одяг і скласти так, щоб не м'явся, пересортувати книжки й зошити, помити після себе посуд, застелити постелю... Ого, скільки роботи!.. Потім — повідчиняти вікна, щоб свіже дніпровське повітря, що пахне водоростями й прохолодою, ввірвалося разом з сонцем до кімнат...

Та хіба мало що можна зробити!

Він порозчиняв вікна, позастеляв постелі, порозв'язував вузли і одяг поклав у спальні на старі газети, — свій з одного боку, материн — з другого... Зручно: вибирай, що треба! Усе на видноті!

Потім заходився перебирати книжки й зошити. Старі підручники склав в один стосик і перев'язав його шнурком хрест-навхрест. Нові, куплені матір'ю для восьмого класу, відклав окремо. Те ж саме зробив і з зошитами... Глобус поставив зверху на книжки... Гарно! Коли мама купить письмовий стіл, він поставить його в цьому куточку, праворуч од вікна, щоб світло падало на нього зліва. А в тому, що насупроти, стане телевізор. Правда, його ще теж нема. Але ж буде колись... Поряд з ним, під стіною, — диван, а посеред кімнати — стіл...

Він замріявся. Знав, що і матері давно хочеться мати своє затишне гніздо, — вона не раз казала йому про це, — і він радів її майбутньою радістю. Тепер її мрія збувається. І хай це буде не сьогодні, — бо материн скромний заробіток медсестри, мабуть, не дозволить купити все необхідне сьогодні чи завтра, — дарма! Тепер можна й почекати…

Він дивився з вікна на море, — там, в далині, пропливали великі дніпровські кораблі та верткі буксири-тягачі з низкою темних барж, навантажених так, що ледве виднілися над водою. Праворуч здіймалася гребля, а ген, за Дніпром, у синьому мареві, туманіли неясні обриси безмежних степів, покраяних на велетенські прямокутники стрункими зеленими лісосмугами.

Юрко знову взявся до роботи. Його погляд упав на стару потерту папку. У ній мама тримає документи та фотографії. Зараз папка сиротливо лежала на підлозі. Треба десь її покласти так, щоб і не загубилася, і була завжди напохваті.

Він розв'язав її.

Ось мамин диплом про закінчення медшколи, ось її паспорт, військовий квиток та ще якісь документи, і книжечки, і просто папірці… Юрко знає: все це мамі треба. Тому акуратно складає книжечку до книжечки, папірець до папірця…

А це що?

Він узяв до рук аркуш паперу з учнівського зошита в клітинку і розгорнув його. У вічі впали перші слова: "Здрастуй, Ніночко!"

Цікаво — хто це пише? Хто може так називати його маму?.. Родичів у неї немає, бо виросла в дитячому будинку. Подруга? Ні, щось він не пам'ятає, щоб мама одержувала листи від подруг чи будь-кого…

Він розумів, що читати чужі листи незручно. Але цей лист, без сумніву, адресований його мамі. Він глянув на дату в кінці листа, — написаний всього три тижні тому, отже, зовсім недавно, коли він був у лікарні. Хто ж це може так писати?..

Він сів на підвіконня і почав читати. А почавши, був так вражений, що не міг відірватися.

"Здрастуй, Ніночко! — писалося в листі. — Не дивуйся, що я пишу тобі. В твоїх очах я, звісно, мерзотник і не можу розраховувати ні на твою повагу, ні тим більше на прихильність. Але я знаю твоє добре серце і сподіваюся, що ти не викинеш мого листа, а дочитаєш до кінця. А дочитавши і дізнавшись про моє життя, зміниш про мене думку, і в твоєму серці ворухнеться хоча б одна струна співчуття до мене... І тим я вже буду щасливий...

Але все по порядку.

Минуло рівно дев'ять років з того дня, коли я пішов від тебе. Тепер я розумію, що то була фатальна помилка, якої я не можу собі пробачити. Але тоді мені здалося, що з тобою у мене життя не виходить, що я знайду щастя з іншою... Як я обманувся! Якого болю завдав тобі і нашому синочкові! Хоча він був ще маленький і нічого не розумів. А тобі... тобі було дуже важко.

Я знаю. Тепер я це усвідомив... Та й не тільки тепер, а вже чимало років ношу каяття в серці.

Однак я знову відхиляюсь від головного.

Отже, я залишив тебе із сином Юрасем. Знав, що ти одна на всьому білому світі — і залишив... Виїхав... З нею... Ти знаєш, про кого я говорю. Виїхав далеко. Щоб ніколи не потрапити тобі на очі.

Працював, як і раніше, шофером. Здавалося, я був щасливою людиною. Але то так тільки здавалося. Дуже скоро я відчув самотність. Почав працювати, як ми кажемо, "наліво", хоча знав, що така дорога до добра не доводить. Однак у мене вимагали: грошей, грошей, грошей!

Під час однієї такої "лівої" поїздки і трапилося нещастя... Чи то я був стомлений і неуважний, чи водій, що їхав насупроти, — хтозна. Але як би там не було, — ми зіткнулися, розбили машини. І — що найгірше — загинув чоловік, якому я віз будівельний матеріал... Звичайно, винен у всьому був я: "лівий" маршрут, незаконний вантаж, пасажир, якого я не мав права везти і який не загинув би, коли б я не взяв його до себе в кабіну. Словом, мене засудили на чимало років.

Строк свій я відбув повністю. Працював там, як і на волі, шофером.

Та не це гнітило мене. Не минуло й півроку, як я дізнався, що не потрібен своїй новій подрузі життя.

Нарешті, я вийшов з тюрми. Куди їхати? Не до неї ж!.. Подумав-подумав — та й махнув додому, у наші рідні краї над Дніпром. Бо, знаєш, усі ці роки згадував їх. А ще — вір чи не вір — тебе... Наше знайомство, наші зустрічі...

Тож захотілося мені хоч здалеку, хоча б через вулицю подивитися на тебе — яка ти зараз, який наш Юрась. Виріс, мабуть. І батька зовсім не знає. Та й який я йому батько? Так, чужий дядько та й годі...

Приїхав — тебе з сином на старому місці немає. Обходив усе місто, обпитав усіх знайомих. Нарешті, знайшов вулицю і дім, де ти з Юрком живеш. Бачив тебе, коли ти поверталася з роботи. От тільки Юрка не бачив. Розпитав людей — сказали, що в лікарні. Пішов туди — передав цукерки і квіти, а зайти... Ну, як я міг зайти?.."

Дійшовши до цього місця, страшенно вражений і схвильований, Юрко підвів голову і глянув крізь розчинене вікно на синій простір Дніпровського моря, де шугала одинока чайка. Пригадав — справді, тижнів два тому йому передали цукерки й квіти. От тільки він не здогадався запитати у сестри, від кого вони, бо ж його часто провідували — і знайомі, і вчителі, і працівники міліції, і він не надав цій передачі ніякого значення.

А виявляється, — то була передача від батька… Від батька! Отже, у нього є батько! Всі ці роки він десь був, десь жив. А мама казала, що батька у нього немає. Як же це так? Покинув батько, обманула мати… Що це за люди, ці дорослі? Чого вони думають тільки про себе? Чому вважають його за маленького? А хіба маленький — не людина?

Зусиллям волі він заглушив сльози, що підкотилися до горла, знову розгорнув листа.

"Я дізнався також, — писав далі батько, — що ти до цього часу заміж не вийшла і живеш сама, з сином. Дізнався, де працюєш. Багато-багато хотілося мені розпитати тебе, багато розповісти про себе, та не посмів підійти: боявся, що ти проженеш мене і ця зустріч буде останньою…

Повернувшись додому, зразу ж сів писати листа… Вже четверта година, скоро ранок, а я сиджу за столом. Закінчую, але відчуваю, що не спатиму до світанку. Сидітиму біля вікна і безмовно дивитимусь на рясні вогні нічного міста, згадуватиму все те гарне, що було між нами.

Ніночко! Я ні на що не надіюсь і не прошу прощення. Бо знаю: є речі, які важко пробачити, а ще важче — забути… Та все ж я прошу тебе — напиши мені про себе, про нашого сина, про ваше життя.

Жду!

Будь щаслива!

Твій колишній чоловік і Юрків батько

Василь Романюта".

Приголомшений прочитаним, Юрко довго стояв біля розчиненого вікна.

В голові билася, мов спіймана пташка, одна й та ж думка, — отже, в нього є десь батько! І був усі ці роки… А мама не згадала про нього жодним словом. Чому? На його запитання, коли він був меншим, відповідала, що батька у нього немає і хай він не думає про це. Підрісши, Юрко і сам зрозумів, що розпитувати про батька незручно. І не розпитував. Звик до думки, що їх тільки двоє на світі — мама та він…

І ось — несподіванка. З-за рядків листа йому вчувається батьків голос, в якому бринять і біль, і каяття. Уявляється його обличчя, — ніс, очі, чуб… Напевно, він такий же, як і Юрко, рудий. Бо ж мама — чорнява. А може, й ні? Хтозна… А які очі? Вуха? Чи високий він чи низький?..

Нічого цього Юрко не міг уявити, бо як би не уявив, усе було б далеким від дійсності. Це він знав напевно.

Далі його думки завертілися, як вихор.

Що відповіла мама? Адже ясно, що батько вчинив зле, залишивши їх напризволяще. Що вона пережила за ці дні? Чому ні словом не обмовилася про лист? Не хотіла його хвилювати, поки був у лікарні? То чому ж учора ввечері, коли вони довго сиділи і розмовляли, не сказала?

Потім думка перескочила на інше.

Як батько міг зробити таке? Посварився з мамою? Тепер він розумів, як усе це боляче. А як переживала мама? Як їй було образливо! Якими очима вона дивилася на нього, коли він востаннє ішов з дому?

Не знаходячи відповіді на свої запитання, ще раз глянув на батькову адресу, щоб запам'ятати її, а потім заховав листа в папку, а саму папку — під постелю і не знав, куди себе подіти. Потинявся по кімнатах, понарікав у думках на Сергія та Марту, котрі не прийшли провідати його, а потім узяв до рук книжку і ліг, щоб забути про все…

РОЗМОВА З МАТІР'Ю

День тягнувся так довго, як ніколи. Здавалося, йому не буде кінця. Книжка не допомогла: прочитаного не розумів, воно не доходило до його свідомості.

Нарешті, клацнув замок — і на порозі з'явилася мама. В руці господарча сумка, а з неї виглядали блискучі голівки пляшок з молоком та якась зелень. У другій — сітка з рожевуватою молодою картоплею.

Юрко швидко схопився — взяв сумку. Йому впало в око, що мама чимось заклопотана, стомлена. У її гарних чорних очах стояв сум, а обличчя було блідіше, ніж завжди. Невже причиною цьому — лист? Йому стало шкода матері.

— У тебе неприємності на роботі?

— З чого ти взяв?

— Видно…

— Ні, неприємностей на роботі немає. Стомилася.

Вона швидко приготувала обід — смачний суп з молодою картоплею та укропом, і вони пообідали.

— Я прочитав листа, — сказав Юрко тихо, але з притиском.

На якусь мить мама завмерла, рука її з чашкою застигла в повітрі. Потім кинула бистрий погляд на сина.

— Ти прочитав листа?

— Так…

— Ну, і…

— Ти відповіла… йому? — замість відповіді, знову запитав Юрко.

— Ні.

— Чому?

Мати довго мовчала. Юрко бачив, як раптом закам'яніло її обличчя, стиснулися і зблідли вуста, а між бровами різко окреслилася невеличка зморшка, якої він раніш не помічав. Він пожалів, що затіяв цю розмову.

Однак відступати вже не хотів та й нікуди було.

— Він мене тяжко образив… Ти не зрозумієш цього, сину. Та й рано ще тобі вникати в життя дорослих…

— Чому ж не зрозумію?.. Я вже не маленький.

Мати сумно усміхнулася і погладила рукою по шорсткій рудуватій чуприні, що в лікарні відросла і стала красивою хвилястою шевелюрою.

"Справді, не маленький… Он як витягнуло його за цю весну!" — подумала, а вголос сказала:

— Ти не знав його, і він тобі не потрібен!

— Але ж він мій батько! Як же не потрібен?.. І усвідомив свою помилку!

— Добра помилка! Поламав життя мені! Осиротив тебе! Для нього, мабуть, так просто — піти, повернутися…

— Ти не зрозуміла його листа… Або не хочеш зрозуміти… Адже він шкодує, що так сталось!

— Тепер шкодує, а тоді не думав, що образив мене, болю завдав!.. Як же я зараз можу його прийняти? — в голосі матері забриніла ображена гордість.

— Ніхто не каже приймати, — заперечив Юрко. — Але відписати йому ти можеш? До того ж — він не тільки твій колишній чоловік, а й мій батько! Який уже є, а батько!..

Юркові здавалося, що говорить він переконливо, але мати заперечливо похитала головою.

— І писати не хочу, він для мене чужа людина!.. Якщо я й любила його колись, то від цього почуття залишився один гіркий спомин… Я не можу простити його!.. І давай припинимо цю розмову!

Юрко почервонів. Ще ніколи мати не відкривала тайни своєї душі.

Після обіду Юрко знову довго сидів біля вікна над розгорнутою книжкою, але читати не міг.

Думки все тісніше і тісніше обступали його, мов чорні хмари.

Що робити? З ким порадитись? Із Сергієм або з Мартою? Це єдині близькі друзі… Та що вони можуть порадити? І як він їм відкриється, як

розповість про такі важкі й малозрозумілі стосунки між батьками?.. Ні, вони нічого не повинні знати! Їм — жодного слова про це!

Тоді — кому ж? Хто підкаже, як бути?

Він перебирав у пам'яті знайомих, але ні на кому не міг зупинитися, — ні тьотя Леся, мати Сергія, ні Мартин батько не підходили для цього, бо від них і Марта і Сергій могли коли-небудь дізнатися про цю історію...

Стій! А що коли піти до Степана Бенедиктовича?

Перед очима сплив образ старого сивого вчителя. Ось кому все можна сказати, від кого можна почути розумну пораду!.. Безперечно, тільки до нього! І як він раніше не подумав?

Зірвався з місця і кинувся до дверей,

— Ти куди? — спитала з кухні мати.

Але Юрко вже не чув її слів. Як вихор, вилетів з квартири і швидко помчав по сходах униз...

ДВІ ЗУСТРІЧІ

І треба ж таке: на майдані Жовтневому, коли з-за універмагу повертав праворуч, ніс до носа зіткнувся з Сергієм. Іншим разом зрадів би, а тепер — досадно руйнуються всі плани. Від нього так легко не відкараскаєшся!

— Юрко? Ти до мене? Салют! — Сергій тріпнув розпатланим чубом і простягнув свою засмаглу п'ятірню і таємниче сповістив: — Є геніальна ідея!

Юрко іронічно усміхнувся.

— Ну, вже й геніальна!

Сергій ображено шморгнув носом.

— Та ти спершу вислухай, а потім критикуватимеш!

Вони відійшли вбік і стали під газетним кіоском.

— Ну, слухаю… Кажи!

Сергій по-змовницькому нахилився до Юркового вуха.

— А чому б нам не гайнути в плавання?.. Узяли б Марту, її човен — і в путь!.. Як ти на це дивишся? Га?

— Чекай! Чекай! У яке плавання? Куди?

— Ну, як — куди? По морю, звичайно…

— І в той же день тебе заверне з моря міліція, щоб ти знав! — остудив його запал Юрко.

— Не заверне! Я все обдумав! Ми ж не попливемо на фарватер, де ходять кораблі, а зробимо мандрівку по затоці, порибалимо біля безлюдних островів… Юшку зваримо… Ти уявляєш?

Юрко уявив намальоване Сергієм морське привілля, сонячні піщані береги островів, намет під верболозом, казанок над багаттям… А що? Справді, Сергій непогано придумав!

— А якщо Марта не захоче?

— Ну, сказав! Я Марту знаю!..

— А якщо батько не дасть човна?

Сергій засопів носом.

— Дасть! Будь певен!.. Якщо Марта захоче, то дасть! Або сам попливе з нами!

— Гм, ти все передбачив… Ну, що ж — ідея приваблива! — погодився Юрко. — Вважай, що я твій компаньйон!

— Тоді ходімо до Марти на переговори!

— Так відразу?

— А чого ж відкладати?

— Я зараз не маю часу… Мабуть, іди до Марти поки що без мене. Якщо ж сам не зможеш, тоді візьмеш мене на допомогу.

Сергій трохи подумав. Потім погодився.

— Гаразд. Тільки не довго швендяй і заходь до неї — поговоримо… Може, й справді потрібна буде твоя допомога. Згода?

— Ну, тоді домовились… Бувай! — Сергій тріпнув чубом і зник за рогом.

Юрко трохи постояв, а потім швидко почимчикував далі.

Степан Бенедиктович, у синьому фартусі, з запорошеними тирсою вусиками, нахилився під навісом біля циркулярки і щось випилював із пахучої соснової шалівки. Побачивши Юрка, вимкнув струм.

— Заходь, заходь, Юрію! Як твоє здоров'я?

— Дякую, добре, — Юрко зніяковів.

Виручив Степан Бенедиктович. Струснувши з одягу тирсу, взяв хлопця під руку — повів у сад до столу.

— Сідай… Розповідай, як живеш, чим займався після того, як виписався з лікарні… Голова не болить?

— Ні.

— Це добре. На море ходиш? Купаєшся? Рибу ловиш?

— Тільки збираємося з Сергієм, — відповів Юрко і, набравшись рішучості, додав: — Я прийшов до вас, Степане Бенедиктовичу, щоб розповісти…

Він завагався і замовк. Учитель враз посерйознішав.

— Кажи — чого? Я слухаю.

Юрко почервонів, не знаючи, як почати.

— Порадитись прийшов.

— Ну, ну, розповідай, Юрію! — підбадьорив учитель.

— Але це секрет.

— Ясна річ! Я розумію. Можеш не сумніватися, — таємницю буде збережено.

Юрко глянув прямо в очі Степанові Бенедиктовичу. Тихо сказав:

— Бачите, знайшовся мій батько. Не було, не було, а це раптом…

— Ну, й що? — так же тихо спитав класний керівник, нічим не виявляючи своїх почуттів.

— Я його ні разу в житті не бачив, не уявляю, який він… Хотів би зустрітися, поговорити, та мати і слухати про нього не хоче. — І Юрко розповів про батьків лист і про свою розмову з матір'ю.

Степан Бенедиктович слухав уважно, не перебиваючи, і тільки вряди-годи поглядав пильно на хлопця з-під густих острішкуватих брів.

Закінчуючи свою розповідь, Юрко знічено опустив плечі.

— Не знаю, що мені робити. І матір жалко, і батька хочеться побачити…

Степан Бенедиктович помовчав. Глибока зморшка пересікла його крутий лоб.

— А мама не заборонила тобі зустрічатися з батьком?

— Про це не було мови.

— Де батько живе?

— У порту Новому. Вулиця Полтавська…

— Ти знаєш, де це?

— Ні.

— До порту Нового по морю кілометрів десять-дванадцять… Можна катером… Ось так — через затоку, — вчитель махнув рукою на північний захід. — А якщо автобусом, по асфальту, то і всі двадцять п'ять…

— То ви мені радите поїхати до нього?

Степан Бенедиктович поклав руку на Юркове плече, цим самим даючи зрозуміти, що він з довір'ям ставиться до свого вихованця.

— А чому б і ні?.. Адже ти хочеш цього! Ти повинен знати, що життя — штука досить складна. Іноді не підозріваєш, яким боком воно повернеться до тебе. Ось саме зараз такі складнощі в житті твоїх батьків. І коли б їм допомогти, то вони, може, знайшли б спільну мову…

— А як їм допомогти?

— Простягнути батькові руку! Судячи з того, що ти розповів, він хоче з тобою зустрітися. Отже, поїдь до нього! Така моя порада.

— А мама?

— Бачиш, мама не має права заборонити тобі зустрітися з батьком. Та й не малюк ти уже!..

Юрко зрадів. Спокійні, розсудливі слова класного керівника розсіяли сумніви і вагання. Безперечно, треба їхати до батька! Знайти його! Поговорити!

Він підвівся.

— Дякую, Степане Бенедиктовичу. Я зрозумів вас... До побачення!

— До побачення, Юрію! Бажаю успіху!..

ЩЕ ОДНА ЗУСТРІЧ

Другого дня була неділя. Мати не поспішала вставати, а Юркові не лежалося. Як тільки над морем піднявся край неба, схопився з ліжка.

— Ти чого так рано, Юрчику?

Юрко почервонів, бо змушений був сказати матері неправду. Ще звечора він обміркував план поїздки до Нового порту, дізнався, що найзручніше їхати автобусом, котрий вирушає о сьомій ранку.

— Ти не турбуйся — спи. Ми з Сергієм домовились порибалити, — відповів якомога спокійніше.

— Порибалити! — усміхнулася мати. — І де ми ту рибу діватимемо?!

Юрко полегшено зітхнув, — мати нічого не підозріває. Швидко вмився, з'їв шматок пирога з яблуками і гайнув з дому. На автобусну станцію прибув вчасно.

Автобус весело котився по гладенькій асфальтній дорозі понад морем, обминаючи безкраю затоку, то віддаляючись від неї, то їдучи біля самого берега. За вікном пропливали неозорі поля, де гуркотіли комбайни, зелені гаї, синя морська далечінь...

Нарешті, з горба показався порт Новий. Це було чимале містечко, що виросло за останні роки. Життя йому дали не тільки море і новітній порт, а передусім — заводи й фабрики, зведені на рівних піщаних

берегах. Від порту простягнулися широкі вулиці. На них струнками рядочками пнулися ввись молоденькі тополь ки.

Аж тепер Юрко, сплигнувши з підніжки автобуса, по-справжньому почав хвилюватися. Ще б пак! Він побачить батька, про якого мріяв усе життя!

Сьогодні вихідний день, і батько, напевне, дома. Цікаво, як він зустріне його? Зніяковіє? Здивується?

Юрко розпитав, де знайти вулицю Полтавську, і за якихось двадцять хвилин уже стояв перед невеликим гарненьким будиночком, що виглядав з-за паркану світлими вікнами.

Тут його зовсім облишила сміливість. Зайти? А що він скаже батькові? "Добрий день, тату. Я твій син". А якщо батько не захоче з ним говорити?

А коли батько з радістю привітає його, то про що з ним говорити? Розповісти про своє життя? Чи про те, як потрапив сюди?..

Він несміливо взявся за клямку, лаючи в думці себе за слабкодухість. Аж тут рипнули двері — і на ґанок вийшла стара жінка в темному халаті. Побачивши у хвіртці незнайомого хлопця, зупинилася і вичікувально подивилася на нього.

— Добрий день, — привітався Юрко.

Стара у відповідь кивнула головою.

— Кого тобі?

— Я до вашого квартиранта. Мені потрібен… дядя Романюта, — пробелькотав спантеличений Юрко, який чомусь вважав, що перший, з ким він тут зустрінеться, буде обов'язково його батько, а не якась незнайома жінка.

— Василь Петрович? Його немає дома.

— Коли ж він прийде?

— А він не прийде…

— Не прийде? — в Юрковому голосі прозвучало розчарування. — Хіба він не живе у вас?

— Живе. І за квартиру платить справно. Та відколи стало тепло, весь час на Дніпрі.

— Як на Дніпрі?

— А так. Там спить, звідти ходить на роботу. Ти хто такий?

— Я? — Юрко не знав, що відповісти.

— Я з роботи. Мене майстер прислав, — невпевнено промовив він, гарячково думаючи, як спитати у старої, де ж живе батько.

Справді, не пояснювати ж чужій людині, навіщо він розшукує Василя Петровича Романюту і хто він йому доводиться.

— Для чого?

— Він на роботі потрібен. Скажіть, будь ласка, де його знайти.

Стара подумала, ще раз пильно глянула на Юрка, а потім сказала.

— Адреси він не залишав. Але розповідав, що живе в старій баржі десь на березі Дніпра. Рибу ловить, купається… Мабуть, йому там непогано, коли тижнями не приходить додому.

— Як же знайти ту баржу?

— Хтозна. Я не була там. Може, старий знає? — і загукала в хату: — Іване! Іване! Де живе Василь Петрович? Тут питають його.

Настала пауза. З хати не відповідали. Юрко завмер. Невже не дізнається, де живе батько? Невже даремно їхав сюди?

Врешті почувся старечий голос.

— Нижче порту, на піщаній косі. Баржа називається "Нептун".

Юрко подякував і повернув назад. Поминувши річковий порт, пройшов попід залізничним мостом і зупинився на березі тихої заводі, де стояли на приколі старі баржі, катери і новенькі моторні човни любителів водного спорту та риболовства.

Баржу "Нептун" Юрко помітив здалеку. Вона стояла на причалі біля піщаної коси, сіра, стара, з облупленою фарбою на бортах. Тільки назва була кимось недавно підмальована і здалеку кидалась у вічі.

У Юрка тьохнуло серце: на баржі, звісивши ноги за борт, сидів чоловік у голубій майці і, недбало тримаючи в зубах цигарку, пильно дивився на воду, де червоніли й біліли поплавки вудок. Невже батько?

Чоловік був загорілий, м'язистий, з густою копицею буйного рудого волосся на великій голові. Він не звертав ніякої уваги на хлопчака, що йшов берегом.

Юрко повернув до баржі.

Серце калатало в грудях, мов сполохана пташка. Наступила хвилина, заради якої він їхав сюди! Він швидко перебіг вузьким трапом і сплигнув на палубу.

Чоловік почув стукіт і підвів голову. Їхні погляди зустрілися.

І в ту ж мить Юрко зрозумів: перед ним — батько. Тут помилки не могло бути. І очі, і чуб, і ніс, і овал обличчя — все говорило про разючу подібність, яка не могла бути випадковою.

Юрко зупинився. Від хвилювання у нього забило дух і відібрало мову. Стояв і пильно, аж занадто пильно дивився на батька, все ще не вірячи — дійсність це чи сон?

Батько теж дивився на нього здивовано, з легким усміхом, але, видно, його здивування було викликане просто неймовірною розгубленістю хлопця, для якої він не знаходив причини й пояснення.

— Ну, здрастуй! Проходь — чого зупинився? — сказав привітно. — Я не кусаюсь. Якщо вже опинився на моїй посудині, то гостем будеш! Сідай. Розповідай, яке діло маєш?!.

Він підбадьорливо підморгнув. Юрко ступив два кроки наперед і знову зупинився. Язик задерев'янів.

— Доброго здоров'я, — пробелькотав глухо і замовк, не маючи сили вимовити слово "тату". — Я до вас...

— Бачу. Сідай поряд.

— Мене звати Юрком…

— Дуже приємно. Чудове ім'я.

На мить у батькових очах промайнув сум, а з обличчя враз щез усміх. Воно посерйознішало, стало напруженим.

— А прізвище моє Романюта, — випалив Юрко, з трудом пізнаючи свій голос.

— Що? — чоловік кинув вудку, яку тримав у руці, схопився на ноги. — Романюта?

Якщо до цього в Юрка ще й був якийсь маленький сумнів у тому, що перед ним його батько, то зараз він геть розвіявся. Збентеженість, радість, подив — всі ці почуття так яскраво вималювалися на його обличчі, були такі промовисті, що Юрко переконався остаточно: перед ним — батько!

— Так, Юрко Романюта.

— Син? — батько розставив руки ніби для обіймів, але враз опустив. — Юрко?

— Так, син…

Вони мовчки дивились один на одного, не зрушуючи з місця. Потім батько, перемігши хвилювання, швидко підійшов до хлопця і, як дорослому, подав руку.

— Ну, здоров, сину… Спасибі, що приїхав…

В його очах стояли сльози. Видно було, що він ледве стримує себе, щоб не схопити хлопця в обійми, і тільки щосили стискає Юркову руку, не помічаючи, що завдає йому болю, та розгублено усміхається.

— Я радий, що зустрівся з тобою, — Юрко і не помітив, як перейшов на "ти". — Ледве знайшов…

— Ще б пак! Мене знайти нелегко… Адреси в довідковому бюро не залишав… І мама приїхала?

— Ні, я сам, — тихо відповів Юрко.

Батькові щоки пойнялися рум'янцем.

Видно, йому ніяково було слухати від сина те, що мусив би сам знати.

— Я розумію…

Він похилив голову і замовк, ніби на кремезні плечі ліг важкий тягар.

Юркові стало шкода батька. Але разом з тим десь глибоко в душі ворухнулося почуття зловтіхи.

"Ага! Тепер ти каєшся! Тепер ти зрозумів, як гірко бути одинокому! А як же було матері? Мені, малому? Тоді ти не думав про нас? І тільки, коли залишився сам, одинокий, коли роки (до речі, скільки йому? Років сорок?) почали сріблити скроні і тягарем опускатися на плечі, тільки тоді ти згадав, що у тебе є дружина і син! Тепер відчуй, як це тяжко, коли від тебе відвертаються, не хочуть тебе признавати за рідного! Відчуй…"

Однак жаль узяв гору, і Юрко сказав словами Степана Бенедиктовича:

— Я не знаю, що у вас сталося з матір'ю. То ваша справа — самі й розбирайтесь. А я, як бачиш, приїхав…

Батько обняв його за плечі. На обличчі промайнула радість.

— Дякую, сину. Сьогодні у мене дуже щасливий день. Здається, щасливішого й не було ніколи… Ну, заходь до мого палацу, — і він показав на дощану надбудову баржі. — Відпочинемо, порибалимо, наваримо юшки — і наговоримося досхочу…

Та Юрко заперечив.

— Ні, тату, я в тебе не затримаюсь. Через годину відходить автобус, і мені треба встигнути на нього, щоб вчасно бути вдома. Так що порибалимо іншим разом.

— Шкода. Тоді поснідаємо в їдальні. Зажди на мене хвилинку — я одягнуся, — і він зник за дощаними дверима каюти.

Відвідувачів у чайній було мало, і їм швидко подали сніданок. Батько майже не їв, — розповідав про себе, розпитував Юрка. Його цікавило все: як Юрко навчається, в якому класі, чи є в нього книжки, зошити, одяг. Де вони жили з мамою? Де мама зараз працює?

Почувши, що вони вже живуть не на острові Довгому, а в новій квартирі, зрадів і запитав адресу.

— Ти мені дозволиш коли-небудь зайти до тебе?

— А як же мама? — почервонів Юрко.

— А я тоді, коли вона буде на роботі. Мені кожного дня доводиться бувати в місті, бо я працюю водієм вантажної автомашини, і під час обідньої перерви міг би на кілька хвилин заглянути.

Юрко подумав, що нічого не буде поганого, якщо батько зайде до нього на півгодини.

— Заходь, — погодився він. — Але так, щоб мама не бачила…

— Дякую, Юрчику, — сказав схвильовано батько. — Ми будемо з тобою щирими друзями? Правда?

— Будемо. А чому ж?

Розмовляючи з батьком, Юрко уважно приглядався до нього. Він запам'ятав його міцні натруджені руки, поросли рудуватими волосинками, густий, злегка хвилястий і теж рудуватий чуб, у якому пробивалася сивизна, дві зморшки, що залягли на лобі, і такі ж, як у нього, сірі очі. Ой, як би було хороше бачити його кожен день, ходити з ним по вулицях міста, як це робить Марта з своїм батьком, чи по березі моря, сидіти поряд за столом — і не в їдальні, а дома! Вони й справді могли б стати добрими друзями.

Годинник на стіні пробив одинадцяту. Юрко схопився.

— Мені пора… Ти проведеш мене до автостанції?

У МАРТИ

Сергій ждав його біля будинку сумний, набасурманений, ніби наковтався гіркого. Побачивши Юрка, відразу накинувся:

— І де можна вештатися стільки! Вже цілу годину отут виглядаю тебе! А ти ніби крізь землю провалився!

— Марту бачив?

— Та ні ж!

— Чому? Не було дома?

Сергій з досадою махнув рукою.

— Бачиш, я просто не ходив до неї.. Побоявся сам…

— Щось на тебе не схоже!

— Ти мене не так зрозумів… Я не Марти боюсь! Ще б чого! Боюсь невдачі: або Марта закомизиться, або Іван Іванович відмовить. Що тоді ми зробимо без човна?.. То ж я, ідучи, розміркував і вирішив діждатися тебе.

— Ну що ж, ходімо разом, якщо ти такий боягуз!

Сергій розплився в радісній усмішці і, штурхонувши по-дружньому Юрка межи плечі, підскоком рушив перший.

Вони ішли швидко, на ходу обмінюючись думками. Та, власне, й розуміли один одного з півслова, бо їх об'єднувала міцна юнацька дружба.

Гарні, прекрасні почуття стоять за цим хорошим дзвінким словом.

Дружба!

Хто не звідав цього почуття, хто не мав у житті хоч одного товариша-друга, якому б розкривав свої думки і таємниці, якому безкорисливо допомагав би в тяжкі хвилини і від якого ждав би такої ж допомоги в скрутний час, той навіки обікрав себе, збіднив своє серце, той не може вважати себе щасливим…

Щасливий той, хто має відданого друга, котрий поділяє і твою радість, і твоє горе. Бо здавна відомо: поділена радість — то дві радості, а поділене горе — тільки півгоря…

Дружба звеличує людину, подвоює її сили, окрилює душу. Справжня дружба завжди чиста, благородна і не ревнива. Вона не терпить неправди, нерівності, приниження і самоприниження. У неї високі і ясні, мов сонце, девізи — любов, довір'я і справедливість…Найщиріша дружба зав'язується в юності, коли серце тягнеться до серця, як залізо до магніта. І залишає слід на все життя!

Умій дружити!

І найміцніша дружба вимагає жертв: тактовності, щирості, уміння давати більше, ніж береш сам, а ще — готовності піти заради друга на все!

Така дружба — то велике щастя!..

Ось і знайома хата на горбку. Круг неї — молодий яблуневий садок, біля ґанку, на грядці, різнобарвні жоржини.

Марта саме прала білизну. Стояла по коліна у воді, засмагла, бронзовотіла, струнка, а навколо її ніг пузирилося біле шумовиння мила. Побачивши хлопців, вийшла на берег, струснула блискучими кучериками.

— Ну, що у вас стряслося? — глянула на їхні схвильовані обличчя.

— Ти знаєш, у Юрка є геніальна ідея, — почав було Сергій, але Юрко глянув на нього так, що він закліпав очима і замовк.

— Що ж це за ідея? — веселі Мартині очі лукаво усміхнулися.

— Ну, яка там ідея… Сергій завжди вигадає хтозна-що та ще й свою ідею припише комусь, — промовив Юрко. — Просто ми хочемо зробити подорож на човні. По морю… На острови…

— Ого! — Марта враз перестала усміхатися. — Уявляю, як це буде цікаво! А мене візьмете?

— Чого ж ми й прийшли! — буркнув Сергій. — Човен же твій.

Марта засміялася з простуватої безпосередності Сергія.

— Човен не мій, а батьків.

— Ну, а ти — батькова…

— Батько у тебе добрий, дозволить, — додав Юрко. — Та ось і він…

До них, розставивши пишні чорні вуса, шкандибав на своїй дерев'янці Іван Іванович.

— О-о, зібралася компанія! Здоровенькі були, хлопці! — привітався він, простягаючи руку. — Чого це ти, Сергію, вовком зиркаєш? Чи, може, накоїв що?

— Ні, — насторожено блимнув оком Сергій, знаючи, що від Івана Івановича можна ждати якої завгодно витівки.

— Як не накоїв?

— Та ні ж, кажу!..

— А ми зараз побачимо… Ану, чого це в тебе кишеня відстовбурчилася? Що там приховав? — І Іван Іванович ухопив однією рукою Сергія за чуба, а другою — поліз до нього в кишеню. — Дивись, якого добра напхав сюди!

І він витягнув із Сергієвої кишені жабу. Невеличка сіра жаба сумирно сиділа на широкій долоні Івана Івановича. Сергій сторопів.

— Е-е, та тут іще щось є! — вигукнув Іван Іванович і, випустивши жабу в траву, знову заліз до кишені. — Так я й думав! Годинник! Той, що зник у мене сьогодні вранці! А я вже нарікав на сороку-білобоку, бо, треба вам знати, сороки люблять поцупити що-небудь блискуче і затягнути до свого гнізда… Аж ось виявляється, що даремно нарікав… Тут така сорока!..

Він відпустив Сергіїв чуб, підняв угору старого кишенькового годинника, що висів на блискучому ланцюжку, і потряс ним над головою.

Сергій почервонів і не знав, що казати.

— Дядьку Іване, їй-богу, я і в вічі не бачив!.. Провалитися мені на цьому місці!

Юрко і Марта реготали. А Сергій стояв, мов облитий водою. Нарешті, Марта, витерши з очей сльози, сказала:

— Тату, не жартуй! Заховай свого годинника! Адже ти спритно засунув його до Сергійкової кишені…

— А жабу? — Іван Іванович розреготався так, що понад водою далеко-далеко покотився його веселий сміх.

— І жабу теж… Не сам же Сергій посадив її туди… Ти ось краще послухай, що ми надумали…

— Ну що ж, кажіть!

— Надумали таке, що потрібен твій дозвіл… Тож спочатку скажи, що дозволиш!

— Ще б чого!

— Ні, скажи, татусю! Скажи! — в голосі Марти вчувалася вимогливість вередливої дитини. Видно, вона знала, що батько не відмовить їй, але їй хотілося перед хлопцями похизуватися своєю владою над батьком, цією сильною, веселою і доброю людиною.

— Та вже де тебе дінеш, — дозволю… Тільки скажи швидше, що ж ви надумали, пуцьвірінки! Бо згораю з нетерплячки!

Марта посерйознішала, подивилася уважно на хлопців, потім на батька.

— Дозволь нам на човні зробити подорож на острови.

Іван Іванович перестав усміхатися.

— Куди?.. Та чи ви знаєте, скільки це кілометрів? Та ще й морем!

— Тим краще! Поживемо кілька днів робінзонами…

— Робінзонами!.. Зустріне міліція — зразу відправить додому!

— Та ми тільки по затоці… Ну, таточку, дозволь!

— Гм, ну, й підвела ти мене під монастир, дочко. Коли б знав… Та нічого не зробиш: дав слово — дотримуй!.. Човна беріть… Але ж човен — це тільки півділа.

— А що ж іще треба? — спитав Юрко, полегшено зітхнувши.

— Якщо вже так, то треба добре підготуватися! Зважте, що це не просто прогулянка. Це робиться не на ходу. Ходімо ближче до хати — складемо список усього необхідного…

Вони піднялися на горб, до хати, пройшли в садок і сіли до столу під деревами. Марта винесла зошит і ручку, розкреслила першу сторінку, а на палітурці написала: "Вахтовий журнал".

— На правах старшого, — почав Іван Іванович, — передусім назначу капітана. Ним буде Юрко! Тож усі повинні безвідмовно виконувати його накази і розпорядження! Зрозуміли?

— Зрозуміли, — з готовністю відповів Сергій.

— А тепер подумаємо, що вам треба взяти з собою, — сказав Іван Іванович.

— Передусім — гроші! — випалив Сергій.

— Звичайно, гроші теж потрібна річ… Гадаю, що десять карбованців на брата досить…

Після гарячої дискусії вирішили брати тільки найпотрібніше, те, без чого справді ніяк не обійтися.

Тільки тепер, прочитавши список найпотрібніших речей, майбутні мандрівники зрозуміли, що навіть така невелика подорож вимагає ретельної підготовки.

Вирішили вирушити в путь через два дні ранком.

Тут же розподілили обов'язки: Іван Іванович мав пофарбувати човен, Юрко — дістати намет, а також купити хліб, сухарі, сіль, консерви, сірники. Сергій — олію, сало, акваланг, рибальські снасті. Марта — все для кухні. Кожен мав узяти з дому ковдру і лижний костюм.

Юні мандрівники ще довго обговорювали деталі майбутньої подорожі. Їх брала нетерплячка: коли б швидше минали ці дві доби, відведені на підготовку. Швидше б у путь, у манливі, незвідані далі!..

СЛОВО — НЕ ГОРОБЕЦЬ

Ідучи додому, Сергій напружено думав, як йому бути — попроситися у батьків чи поїхати у подорож потай, написавши записку.

Попроситься — чого доброго не відпустять.

Втекти, поїхати потай — теж не найкращий вихід із становища. І нечесно, і нагорить потім, коли повернешся. І мати плакатиме...

Не знайшовши відповіді на своє запитання і розміркувавши, що, мовляв, поживемо, потім видно буде, він раптом згадав про Галинку, і йому захотілося побачити її. Тому звернув ліворуч і швидко почимчикував Садовою на протилежний кінець міста.

Галинка виписалася із лікарні кілька днів тому. Її коліно вже перестало боліти, і лікарі зняли гіпс, наказавши ходити якомога більше, але обережно. Вона й ходила цілий день у садку, тренувала ногу. Тільки

вряди-годи, коли дуже стомлювалась, лягала в гамак, підвішений між яблунею і грушею.

Сергій відчинив хвіртку, пройшов двором, завернув за ріг хати — і враз зупинився. Галинка була не одна. Біля неї на розкладному стільчику сидів Хвостенко і, держачи перед собою блокнотика, щось неголосно читав. Галинка сміялась. Іноді реготав і Хвостенко.

"І принесло ж його! Коли б знав, що ту Хвостенко, не прийшов би! — подумав Сергій, вагаючись. — Іти чи непомітно зникнути?"

Та його вже побачила Галинка. Її голубі очі блиснули радістю, вона привітно замахала рукою.

— Заходь, Сергійку! Заходь!

Сергій подав Галинці руку, а Хвостенкові кивнув головою.

— Здрастуй!

Той пробурмотів щось, бо йому, видно, так само була неприємна зустріч з Сергієм, як Сергієві з ним.

— Сергійку, послухай, які смішні вірші пише Владик, — сказала Галинка і повернулася до Хвостенка: — Владику, прочитай що-небудь!

Хвостенко почервонів і заховав блокнотика в кишеню.

— А-а, які там вірші! Так собі — забавка…

— Не кажи! Справжні вірші, цікаві… Гумореcки… Прочитай, Владику! — наполягала Галинка.

Хвостенко похитав головою, хоча по ньому було видно, що похвала йому сподобалась.

Зачеплений за живе тим, що Галинка надміру уважно, як йому здалося, поставилася до писанини Хвостенка, Сергій сказав:

— Галинко, не проси його! Ти ж бачиш, як він задер носа? Ніби справжній поет! Хоче, щоб його викликали на "біс".

— На який там "біс"! Просто не хочу перед кожним читати! Ще чого не вистачало!..

— То й не треба. Не цікавлюсь,

— Ти нічим не цікавишся. А поезія для тебе — терра інкогніта!

— Що-о?

— Терра інкогніта. Тобто — невідома земля! Ці слова полюбляє Степан Бенедиктович, але ж ти його не слухаєш! — і Хвостенко якось зверхньо глянув на Сергія.

І поза, і тон Хвостенка розізлили Сергія.

— Поезія, може, й невідома для мене земля. А от справжні невідомі землі ми самі їдемо відкривати для себе.

Він зразу ж прикусив язика. "Ну, навіщо ляпнув таке при Хвостенкові? От базікало нещасне! — вилаяв себе подумки. — Тепер Хвіст рознесе цю звістку по всьому місту".

— Ти вирушаєш у мандри, Сергійку? — скрикнула Галинка. — Ой, як цікаво!

— Вирушаю, — неохоче відповів Сергій, не наважившись збрехати Галинці.

— Коли?

Сергій зам'явся, бачачи, як наставив вуха Хвостенко. Але Галинчині очі з такою ясністю дивилися на нього, що у хлопця не вистачило духу сказати неправду.

— Післязавтра.

— Далеко?

— Та... по затоці.

— На човні?

— На човні.

Сергій розумів, що вибовкав усе, і почував себе так, ніби спіймався на гарячому. Хвостенко, примруживши очі, хитро поглядав на нього і посміхався іронічно.

— З ким же ти їдеш? — допитувалась далі дівчинка. — З Мартою і Юрком?

— Атож.

— Я так і знала. Заздрю вам, — з жалем сказала Галинка. — На той рік, коли стану здорова, я теж поїду... Ви візьмете мене з собою? Згода?

— Звичайно, згода, — охоче відповів Сергій. — Ми тоді придумаємо щось таке... Ти тільки видужуй швидше! А тепер — до побачення! Зайду по приїзді — розповім...

— Коли ж це буде?

— Днів через п'ять. А може, через десять...

— Заходь неодмінно! — вона потиснула Сергійкову загорілу руку. — Ждатиму...

Сергій кивнув головою Хвостенку, крутнувся на одній нозі і швидко пішов із саду.

Він злився на себе. "Дурне базікало! Навіщо розпатякав про мандрівку! Хто тебе тягнув за язика? Адже слово — не горобець, вилетить — не спіймаєш! А тут..."

Розумів, що ні Юрко, ні Марта не похвалять, коли дізнаються про його патякання. І найгірше те, що вже нічого не зміниш: вилетіло і стало здобутком Хвостенка, якого Сергій не любить за гоноровитість, зазнайство і намагання завжди і всюди всунути свого носа.

Тьху! Він спересердя сплюнув, скуйовдив чорного чуба і швидко закрокував Садовою до центру міста.

ЗУСТРІЧ У МОРІ

Відпливали о сьомій ранку. Погода стояла чудова. З берега дув легенький попутний вітрець. Сонце вже підбилося височенько, поливаючи землю теплом і яскравим світлом, і перед юними мандрівниками розіслалася безмежна й блискуча, мов дзеркало, синя гладінь Дніпровського моря.

На невеличкій пристані, де стояв свіжопофарбований човен, зібралися проводжаючі — Юркова мати та Мартин батько. Сергієвих батьків не було.

— Я попрощався з ними дома, — пояснив Сергій. — Чого їм сюди йти? Сльозу пускати?

При цьому він злегка почервонів і відвів погляд. Не хотілося йому казати, що довелося втекти, залишивши записку.

Прощання не затягнулося. Останні поради, останні поцілунки — і "Альбатрос", піднявши біле косе вітрило, відчалив від дощаного помосту. Юрко сидів за стерном, Сергій умостився зручно на носі, вдивляючись у далечінь крізь скельця бінокля, а Марта стояла біля щогли, тримаючись за неї рукою, і її невеличка стрункa постать з розмаяним чорним волоссям чітко окреслювалася на тлі білого вітрила. Берег віддалявся, розпливався в ледь помітній голубуватій імлі і незабаром зовсім розтанув.

Сергій невтомно закидав спінінг і натягав повну миску риби — окунів, підлящиків. Марта почистила її, щоб приготувати на примусі обід. Підв'язана синеньким фартушком, вона вправно орудувала ножем, і сріблясta луска блискучим віялом летіла з-під її рук за борт і сотнями маленьких сонць гойдалася на темній воді.

Раптом дівчина скрикнула. Хлопці одночасно підвели голови.

З правого борту, трохи ззаду, прямо на них летів моторний човен. Здавалося, ще кілька секунд — і він вріжеться в правий бік "Альбатроса".

Юрко щосили наліг на стерно, щоб відвернути човен, уникнути зіткнення. "Альбатрос" слухняно повернув уліво. І в ту ж мить мимо них,

збиваючи високу хвилю, промчав моторний човен, зробив велике коло, стишив хід і підплив до "Альбатроса".

— Ха-ха-ха! Гей, ви, мандрівники! Що? Налякалися? — на моторному човні сидів Хвостенко і потішався з переляканих і здивованих його несподіваною появою хлопців і Марти.

— Хвіст! — вигукнув Сергій. — Ти?

Хвостенко засміявся ще дужче.

— Авжеж це я! Власною персоною!

— Ось як наб'ємо пику тій персоні, то знатимеш, як жартувати на воді!

— Ха-ха-ха! Так і наб'єш! Спочатку спробуй наздогнати!.. Мій "Метеор" — це не ваш нещасний вітрильник! У моєму моторі знаєш скільки кінських сил?..

— Скільки кінських сил у твоєму "Вихрі", мені невідомо, — втрутилася в розмову Марта. — А ось що в твоїй голові один кінський розум — я щойно переконалася. Ти ж міг нас утопити! І звідки ти тільки тут узявся?

Хвостенко перестав сміятися. Ображено шморгнув носом. Мартині слова, очевидно, зачепили за живе. Однак відповів дівчині стримано.

— Не тільки ж вам мандрувати. Хочеться і нам, грішним! Тільки я вирішив подорожувати не на такому кориті, як у вас, а на модерному човні! Щоб не залежати від примх вітру. Побачимо, куди ви запливете на вашому вітрильникові!

— Все залежатиме знову ж таки від розуму, — відповів Юрко. — До того ж нам і на вітрильнику непогано.

— А я до вас у компанію не набиваюсь…

— То й пливи, Хвіст, своїм курсом! — випалив Сергій. — Чого прив'язався? Ми тебе сюди не запрошували. Та й не по дорозі нам з тобою!

— Хтозна, може, й по дорозі, — здвигнув плечима Хвостенко, ніяк не проявляючи своїх почуттів на різкі слова Сергія. — Я теж зібрався в подорож. Хіба не бачите?

— Ну й подорожуй собі на здоров'ячко! А нам не заважай! А то вдруге, коли так по-піратськи нападеш, заробиш духопелів!

— Ну, ну, не дуже! Плавайте собі. Адью, сеньйори!..

Він наддав газу — і човен рвонув уперед. Тільки розляглася широка хвиля.

— А-а, не звертайте на нього уваги, хлопці! — махнула зневажливо рукою Марта. — Давайте, мабуть, краще пообідаємо. Юрку, кермуй до берега…

Хлопці враз відчули, як вони зголодніли. Юрко наліг на стерно, і човен узяв курс до піщаного острова, порослого кущами верболозу та молодої вільхи…

ОСТРІВ ПОРЯТУНКУ

Хвостенко не відставав од них. Його човен гасав по морю, як навіжений. До вітрильника не наближався, але й не зникав надовго.

Здавалося, Хвостенкові хотілося просто подратувати своєю присутністю хлопців.

Марта підсміювалася, Юрко мовчав, нахмуривши лоба, а Сергій погрожував кулаком.

— А щоб ти перевернувся, Хвіст! Щоб ти сів на мілину, клятий! — кричав він, коли мотор гурчав зовсім близько. — Причепився, як реп'ях до кожуха!

Другого дня, після обіду, раптом зіпсувалася погода. Весь виднокіл затягнуло грозовими хмарами. Рвонув — і вже не стихав, а все посилювався вітер. На морі знялася висока хвиля. Човен почало кидати, як шкаралупу.

Юрко міцніше стис у руках стерно. Гнулася щогла, і вітрило бриніло, як туго натягнута струна.

Хвостенків човен більше не показувався.

— Юрку, причалюй до берега! — прокричала, пересилюючи вітер, Марта.

Але за густою пеленою дощу нічого не було видно, і Юрко повів човен навмання, розміркувавши, що рано чи пізно їх все одно приб'є до берега або до острова.

Сяйнула блискавка, і майже одночасно вдарив грім. Зашкварчав густий дощ.

Море навколо кипіло, мов у казані. Стало ясно, що коли вони не приб'ються до берега, то можуть стати жертвою несамовитої стихії.

Юрко гукнув:

— Марто, сідай за стерно, а ми з Сергієм спустимо вітрило і візьмемося за весла! Бо нас переверне!

Хлопці не без труднощів спустили мокре важке вітрило, ухопилися за весла. Човен почало менше заливати, але він утратив швидкість.

Всі промокли до кісток. І хоча щосили працювали веслами, почали мерзнути.

А гроза не вщухала. Здавалося, хмари зупинились над морем і виливають на нього цілі потоки води, жбурляють униз сліпучо-білими блискавицями.

У хлопців на руках натерлися криваві мозолі, а берега все не було і не було. Вони зрозуміли, що збилися з курсу і пливуть у відкрите море або дрейфують по затоці. Добре, якщо до берега, а якщо вниз — до греблі? Тоді ніч доведеться перебути на човні.

— Марто, візьми більше вліво! — крикнув Юрко. — Вліво! Там має бути берег!

Страшно було дивитися, як шугають у воду блискавиці.

Під час одного спалаху вони побачили по курсу човен Хвостенка. Мотор його мовчав. Сам Хвостенко сидів на днищі, міцно вчепившись руками за борти.

Він їх також побачив. Крізь шум вітру й дощу, крізь відлуння грому долинув його голос.

— Допоможіть! Допоможіть!

Сергій кисло усміхнувся.

— Ага, тепер — допоможіть! А що він учора витворяв?

Однак Марта і Юрко не підтримали його.

— Повертай до нього! — наказав Юрко.

Хлопці загребли старанніше. Марта налягла на стерно — і човни почали поволі зближуватись.

— Що сталось? — спитав Юрко.

— Заглух мотор… і весло переломилося… Я ледве встигаю вичерпувати воду! — прокричав у відповідь Хвостенко.

— Зараз ми візьмемо тебе на буксир! Приготуйся — я кину мотузку! — гукнув Юрко.

Він міцно прив'язав один кінець мотузки до щогли, а другий, змотавши в тугий вузол, кинув Хвостенкові. Той на льоту спіймав його і прив'язав до ланцюга на човні.

Зразу ж човни почали зближатись, неможливо стало працювати веслами. Пливли дуже поволі, власне, не пливли, а дрейфували за вітром. Хвиля стала вища і крутіша, почало заливати човни.

— Вичерпуйте воду! — наказав Юрко.

Він сів за стерно, а Марта й Сергій почали швидко вичерпувати воду.

Юрко щосили спрямовував човни за вітром, а їх розвертало і ставило бортом до хвилі.

Минуло більше години. Гроза не вщухала. Здавалося, хмари згромадилися над морем, щоб вивергнути на нього потоки холодної води. Правда, блискавки били вже не так часто, але злива не припинялася. Вітер також не стихав.

— Що будемо робити, Юрку? — Марта повернула до нього посіріле від холоду й тривоги лице.

Юрко підбадьорливо усміхнувся. Мовляв, не падай духом! Усе буде гаразд! А в самого на серці було тяжко. Це ж він в усьому винен! Він підтримав Сергієву ідею подорожувати по затоці.

Усміхнувся Марті і раптом через її голову побачив прямо перед собою ледь помітні в дощовій імлі неясні обриси дерев.

— Берег! Бе-ерег! — вигукнув радісно. Незабаром човен врізався в мулисте дно.

Юрко кинув весло і плигнув у воду.

— Сергію! Марто! За мною!

Вони підтягнули човни до берега, поставили їх так, щоб не змило хвилею, і прив'язали до дерев, що росли майже з води.

Всі були такі стомлені, що навіть не було сили радіти. Мокрі, перемерзлі, вони сіли на траву і довго сиділи непорушно.

— Якщо це берег, то назвемо його Б-бе-регом П-порятунку, — сказав, вистукуючи зубами, Сергій. — А якщо острів, т-то Островом П-порятунку… Н-не знаю, чи на морській карті є д-де Острів П-порятунку, але, напевне, не раз і не двічі на морях і океанах траплялися такі історії, як оце з нами.

— Ну, п-порівняв! — не втерпів, щоб не вколоти Сергія, Хвостенко. — Океан і ц-цю калюжу!

Він теж, як і Сергій, заїкався.

— Б-бачили героя? — хмикнув Сергій. — Йому п-подавай океан! А цікаво, хто ж то волав, як недорізане п-порося, просячи порятунку? Забув?.. Чи, може, ти вважаєш, що в океані п-приємніше втопитися, ніж у Дніпровському морі? По-моєму, однаково — чи в лоб чи по лобі!

Сергій розійшовся і вже навіть перестав заїкатися. Давня неприязнь до Хвостенка спалахнула в ньому з новою силою.

Хвостенко хотів щось відповісти, але Юрко припинив їхню суперечку.

— Годі вам! Знайшли де сваритися! Краще давайте подумаємо гуртом, що робити, далі.

— А що тут надумаєш? — спитала Марта, здригаючись від холоду. — Ми всі промокли до кісток. Коли б де-небудь пересушитися.

— Справді, непогано було б розвести багаття, — вставив Хвостенко.

— А гарячої печі не хочеш? — буркнув Сергій.

— Ну, чого ви?! Я серйозно, — Юрко осудливо глянув на свого невитриманого друга. — Не ночувати ж нам на цьому березі. Може, поблизу де є село або пристань… Обсушилися б і переспали ніч у теплому приміщенні.

— А що — це думка! — схопився на ноги Сергій, — Адже й справді, ми ж потрапили не на безлюдний острів у океані! Навколо нас — люди! Вони допоможуть нам! Ходімо!

Вирушили негайно.

Йшли понад берегом, розміркувавши, що від будь-якого села чи оселі обов'язково де-небудь буде стежка чи дорога до води.

Зарості були такі, що ледве продиралися крізь них. Верболіз, вільха, молоді тополькы й осики, дикий хміль, осока й лепеха, болиголов і череда та ще десятки знайомих і незнайомих рослин переплелися між собою в одне буйне зелене шумовиння, прибите до землі дощем. Юрко йшов попереду, прокладаючи дорогу.

Дощ не вщухав, але вже трохи розсіялася туманна мла. І хоча наступало передвечір'я, ставало видніше.

Берег був порізаний невеличкими затоками і мисами. Це ще більше утруднювало просування. Кілька таких заток довелося просто перебрести по воді.

Однак скільки мандрівники не йшли, ніде не побачили жодного людського сліду. Ніби потрапили на безлюдний острів.

На одному піщаному мисі вони сіли відпочити.

Говорити нікому не хотілося: всіх здолала втома.

Хвостенко поставив лікті на гострі коліна і підпер голову руками, По його чубові, що завжди задерикувато, півнячим гребенем кострубичився над лобом, тепер стікали брудні краплі дощу.

Не кращий вигляд мали Сергій і Марта. Юрко підвівся і зійшов на самий край коси, намагаючись роздивитися протилежний берег затоки. Раптом між кущами щось зачервоніло. Невже човен? Серце радісно стукнуло в груди: так, безперечно, то човен, пофарбований у червоне. А де човен, там і люди!

— Ура! — вигукнув він. — Нарешті, ми врятовані! Тут десь поблизу є людська оселя!

Всі схопилися. Юрко перший кинувся у воду. Вони швидко перебрели затоку і за хвилину вже розглядали невеликий двовесельний човен. Дивилися на нього, як на чудо.

— Десь поблизу тут має бути житло! — вигукнув Хвостенко.

— А може, село? — не погодився з ним Сергій.

— Село чи житло — однаково!

— Головне — ми натрапили на слід людей, — вставила Марта, намагаючись примирити хлопців. — Отже, ми врятовані від негоди і холодної ночі.

Тим часом Юркову увагу привернув напис на борту — № 75. Отже, човен належить водній станції, і хтось узяв його напрокат. Юрко уважніше оглянувся довкола і помітив, що човен стоїть просто біля пустинного дикого берега, і що він не примкнутий до дерева, а затягнутий в кущі і кинутий тут напризволяще. Поряд на траві лежало двоє весел.

— Мабуть, хтось перед грозою прибув на ньому й десь ховається в затишному місці, — висловив здогад Сергій. — Треба шукати…

— А може, його пригнало хвилею та вітром? — сказав задумливо Хвостенко.

— Ні, хтось на ньому приплив, — заперечив Юрко, який встиг уважно оглянути все довкола. — По-перше, його витягнуто сюди, по-друге, весла акуратно складено, по-третє, гляньте — тут є ледь помітна стежина. Прим'ята осока. Поламаний очерет…

— Справді, є! — вигукнув Сергій. — Отже, вона виведе нас до людського житла! Ходімо!

— Ходімо, — погодився Юрко. Він знову рушив попереду.

Стежина звивалася між кущами, плуталась між бур'янами і, нарешті, вивела на галявинку, поросту високою травою, до якої ніколи не торкалася коса.

Посеред галявини стояв курінь. З протилежного боку до куреня підходили кущі верболозу, які кроків за двадцять-тридцять за куренем перетворювалися на непролазні хащі.

— Курінь! — вигукнув розчаровано Сергій.

— А ти думав — тут на тебе чекає палац? — єхидно запитав Хвостенко.

— Ну, що ж, на початок і це непогано, — сказав Юрко і кинувся через галявину до куреня.

На півдорозі він раптом зупинився. Йому здалося, що позад куреня хтось пригнувшись шаснув у кущі.

— Ви бачили? — прошепотів він, звертаючись до товаришів. — Хтось побіг у ліс.

— Я теж помітила, — сказала Марта.

— А може, то який звір? — висловив сумнів Сергій. — Мені теж щось привиділося, але я не розібрав що.

— Зараз дізнаємося, — сказав Юрко і рушив уперед. Курінь був зроблений добротно. Круглий, покритий сіном, він здалеку скидався на конусоподібну копицю.

Юрко пригнувся і заглянув крізь невеличкий лаз всередину. Там було порожньо. Тільки у протилежній стіні тьмяно світився такий же другий отвір. Махнувши друзям рукою, щоб зачекали, хлопець вліз у курінь. Тут було сухо і затишно. З лівого боку — високо намощена постіль із запашного сіна. Праворуч — також на сіні, але вже засланому газетою — окраєць хліба, недогризок ковбаси, порожня пляшка з-під вина та кілька пожовклих огірків.

— Заходьте, — гукнув до друзів, і коли ті влізли і стали роздивлятися довкола, сказав: — Безперечно, тут хтось живе. Але почув, що ми наближаємось, і втік...

— Чого б йому тікати? — здивувався Сергій.

— Хтозна.

— Може, він слідкує за нами? — спитала Марта.

Може. Але нам не страшно: нас четверо, а він один, — заспокоїв дівчину Юрко.

— Що ж будемо робити? — втрутився у розмову Хвостенко. — Переночуємо тут? Чи підемо далі?

— Гадаю, зостанемося на ніч. Іншого виходу у нас нема. — сказав Юрко. — Але ми повинні забрати свої речі, не спати ж у мокрому одязі. Хай Марта зостанеться тут, а ми сходимо до човнів.

— Я піду з вами, — сказала Марта. — Одній залишатися страшно…

— Нема чого йти всім. Тоді хай зостанеться і Сергій. Ми враз…

— Та ні, — зам'явся Сергій, — краще вже триматися всім разом…

Хвостенко засміявся:

— Що — жижки затрусилися? Тоді ти йди з Юрком, а я зостануся з Мартою.

Марта глянула на Юрка. Той мовчав. Вона розуміла, що йому не хочеться, щоб Хвостенко зоставався з нею. Добре, що в курені сутінки, і ніхто не помітив, як почервоніли її щоки. Їй приємно усвідомлювати, що вона подобається Юркові. З Владиком у неї дружби ніколи не буде. Занадто він зарозумілий і гоноровитий.

— Знаєте що, хлопці, послухайте мене: ходімо разом, гуртом все-таки веселіше.

Хлопці полегшено зітхнули: це всіх влаштовувало.

Назад йшли обережно, оглядаючись. І хоча явної небезпеки не чекали, тривожило те, що хтось тут жив у курені, а при їхній появі зник і, може, стежить за ними з-за кущів. Хто це міг бути? Чому тікає? Як

потрапив сюди човен? Невже в грозу їх віднесло так далеко і прибило до протилежного берега?

Дощ не вщухав. Хотілося швидше повернутися у затишний курінь, загорнутися в сухі ковдри, зігрітися і заснути.

Ішли мовчки. На цей раз попереду крокував Хвостенко. Недалеко від берега він раптом спинився і приклав руку до вуха: крізь шум дощу ясно почувся рокіт мотора.

— Може, літак? — непевно висловила здогад Марта.

— В таку погоду літаки не літають, — відповів Юрко.

Хвостенко напружено вслухався. На його обличчі промайнуло здивування.

— Ви знаєте, це працює мотор на моєму човні. От щоб я пропав, коли брешу! Я його пізнаю серед десятка інших.

— Чи мало на морі таких моторів, як у тебе! — кинув Сергій. — То, мабуть, якийсь невдаха, як і ми, блукає в негоду по морю.

Незабаром вони опинилися на березі. Здавалося, що мотор працює зовсім близько, десь отут, за кущами.

— Як хочете, а працює мій мотор, — промовив Хвостенко стурбовано, зірвався з місця і побіг, гукаючи:

— Я ж вам казав! Я ж казав!..

Всі кинулись за ним і враз зупинилися.

Перед ними стояв Мартин вітрильник. Стояв так, як вони і залишили його, примкнувши до верби цепом.

Хвостенкового човна не було.

Зате в морі, за дощовою завісою, тануло цокотіння мотора.

СУМНЕ ВІДКРИТТЯ

Вони мовчки переглянулись.

— Що це означає? — здивовано спитала Марта.

— А те, що якийсь негідник украв у мене човна! — вигукнув обурено Хвостенко. — Я ж вам казав — мій мотор! А ви не послухали!

— Що ти цим хочеш сказати? — спитав Сергій. — Що ми винні в тому, що у тебе украдено човна?

— Коли б ви погодилися зі мною, ми б упіймали злодія. Спізнилися на якусь хвилину. Почали філософствувати. Розумники! Що я дома скажу?

Хвостенко похнюплено сів на борт вітрильника.

— Давайте поміркуємо, — сказав по паузі Юрко. — Човна украдено. Це факт. І зробив це, напевно, власник куреня.

— І власник човна з прокатної станції, — додав Сергій. — Гадаю, Що це одна особа…

— Безперечно, — погодився Юрко. — Отже, Владикові доведеться примиритися з втратою і, замість свого, взяти човен, залишений невідомим…

— Щоб мене звинуватили в крадіжці державного майна?!

— Не обвинуватять. Ми ж свідки, — сказала Марта.

— Але це не все, — вів далі Юрко. — Чи ви звернули увагу на те, де стоїть наш вітрильник і де човен незнайомця?

— А де? — спитав Сергій, здригаючись від холоду.

— Подивіться — вони стоять майже поряд. Та не в цьому суть. Справа в тому, що, залишивши свої човни, ми пішли праворуч, якщо дивитися з моря…

— А прийшли з протилежного боку! — вигукнув Сергій. — Але ж це може означати тільки одне — ми на острові!

— Так, Сергію, це означає, що ми потрапили на острів, — підтвердив Юрко. — При тому — невеличкий і, безперечно, безлюдний. Коли не рахувати невідомого, що залишив нам курінь, але украв човен…

— Ми на острові? — Марта була явно розчарована. — Виходить, нам доведеться хтозна-скільки сидіти в цьому болоті?

— Так. Іншого виходу немає. Зараз ми заберемо свої речі і підемо до куреня. Скоро зовсім стемніє.

Юрко подався до корми вітрильника, де зберігалися їхні речі. Він підняв кришку кормового відсіку і остовпів: речей не було. Щезли ковдри, хліб, консерви, сало, олія, крупа і весь НЗ — недоторканий запас, який вони брали на крайній випадок.

Його вигляд був такий приголомшений, що всі зрозуміли без слів — сталося найгірше.

— Невже… все покрав? — прошепотіла Марта.

— Нема нічого, — тихо відповів Юрко. — Який мерзотник!

Марта, Сергій і Хвостенко заглянули у відсік. Там на дні сиротливо стояла скляна літрова банка з сіллю. Кому зараз потрібна сіль, коли нема чого їсти?

— А наші рибальські снасті! Невже і їх украдено? — вигукнув Сергій і кинувся до носового відсіку.

На щастя, сюди злодій не заглянув. Або поспішав, або просто не помітив, що там є щось.

— Ось — маєте! — вигукнув Хвостенко і в його голосі вчувалася зловтіха. — Не тільки мене обікрали, а й вас!

— Ну, годі, — розсердився Юрко. — Гайда до куреня, бо як стемніє, то заблудимося в цих хащах!

Через півгодини вони знову були в курені.

Зарившись у сухе сіно, заснули.

ЩО РОБИТИ?

Ранок зустрів їх сонячними променями і щебетом птахів. Небо очистилося від хмар. Аж не вірилося, що вчора воно гриміло громами, блискало блискавицями, періщило холодним дощем.

Марта глянула на годинник. Було пів на восьму.

Вони вилізли із сіна і почали весело реготати — такий мали кумедний вигляд. Сіно стирчало в волоссі, у вухах, в бровах, у одязі.

Але сміх швидко пройшов. Дуже хотілося їсти.

— Невже наш Острів Порятунку нас не прогодує? — вигукнув Сергій. — Невже в пташиних гніздах немає яєць? От би яєчня була смачна!

— Гм, — хмикнув Хвостенко, — йому захотілося яєчні!.. Посеред літа!.. Та в гніздах давно яєць немає — вже пташенята вбилися в колодочки!

— Ну, то, може, є ягоди, — не здавався Сергій.

— І для ягід пізно.

— То гриби.

— Знайшов наїдок!.. Та й де це ти бачив, щоб на болоті росли їстівні гриби? Хіба мухомори…

— Ну, не пропадати ж нам тут з голоду! — не здавався Сергій. — їсти хочеться — аж душа болить!

— Треба пливти до берега, — сказала Марта. — Там щось дістанемо.

— На вашому вітрильнику хіба що надвечір доберешся до берега, — глузливо подивився на дівчину Хвостенко.

— Що ж ти пропонуєш?

Хвостенко мовчав. Тільки здвигнув плечима.

Всі глянули на Юрка, який про щось напружено думав.

— Ну, капітане, що ти скажеш? — спитав Сергій. — Що будемо робити?

Юрко підвів голову.

— Ти маєш на увазі тільки те, де роздобути їжу, а я думаю над тим, що робити далі. Тобто — повертатися додому чи продовжувати нашу подорож…

— Додому? — Сергій був украй здивований.

— Авжеж… Подумаймо: у нас не залишилося майже нічого. Ковдри і теплий одяг — украдено. Їжу — теж… Є тільки рибальські снасті та тридцять карбованців грошей…

— Чому тридцять? — спитав Хвостенко.

— Тому що ми брали по десять карбованців на брата.

— Та в мене є двадцять п'ять… Вони, на щастя, тут, в кишені.

— Якщо не розмокли, — вставив Сергій, скептично дивлячись на штани Хвостенка.

— Не розмокли… Я передбачливо загорнув їх у целофан.

— Гаразд, — підсумував Юрко. — Маємо п'ятдесят п'ять карбованців… Нас четверо. Отже, на кожного припадає майже по чотирнадцять карбованців. Чи вистачить цього?

— Вистачить! — вигукнув Сергій.

— Не поспішай, Сергію, — Марта зупинила запального хлопця. — Треба міркувати серйозно. Гадаю, — грошей нам вистачить при умові, що рибальські снасті ми брали не даремно…

— Обіцяю вам — риба буде! — заявив упевнено Сергій. — За це я можу поручитися головою!

— Побачимо, — усміхнувся Юрко. — Тоді на тебе вся надія, що ми сьогодні поснідаємо…

— А як же подорож?.. Чи ви вирішуватимете й за мене?

— Чому б ні? Ми вже знаємо твою думку…

— Так, я за подорож.

— Я теж, — сказала Марта.

Хвостенко ніяково подивився на всіх.

— Якщо візьмете й мене…

— Ти знаєш, куди ми пливемо? — спитав Юрко.

— Знаю. Здогадався, — і він хитро глянув на Сергія.

Той почервонів, але промовчав. У думці ж він відзначив, що коли б Хвостенко зараз видав його, він не простив би йому цього до віку.

Юрко пильно оглянув пом'яту постать Хвостенка, його збитий нечесаний чуб і сказав:

— Згода. Але, Владику, під час нашої спільної подорожі ти повинен слухатися капітана…

— Тобто — тебе, як я зрозумів?

— Так.

Хвостенко закопилив губу. Очі його на мить блиснули.

— Слухатися — то й слухатися! Аби розумні накази!

— Гаразд. Домовилися. Отже, пливемо далі! Гадаю, що на цьому острові нам залишатися не варто й півгодини, бо нічого, крім слимаків, на ньому не знайдемо. Спасибі йому за порятунок, за те, що дав притулок на ніч, — і в путь! А рибу, Сергію, ловитимеш з човна. Ось там покажи свої здібності…

— А сніданок?

— Сподіватимемося на твій улов. А якщо нічого не вловиш — пристанемо до берега і щось купимо. Ну, хоча б хліба та помідорів.

З цією думкою погодилися всі. Залишалося ще одне питання — як бути з чужим човном?

— Не тягнути ж нам його на буксирі, — випалив Сергій. — У нас і так черепашача швидкість.

— Але ж то мій човен тепер! — заперечив Хвостенко. — Чому б мали кидати його? Ми ж домовились…

— Зайвий тягар, — не здавався Сергій. — Та й не твій він, а станції прокату. Сам казав!

— Тим більше. Не кидати ж державне майно! — зауважив Хвостенко і переможно глянув на Сергія. — А ти, капітане, як думаєш?

— Владику, Сергій має рацію, — сказав Юрко спокійно, хоча визивний тон Хвостенка почав його дратувати. — При нагоді про човен сповістимо на водну станцію, тягнути його за собою хтозна-скільки ми не можемо. Тож залишимо його тут. Всі згодні?

— Згодні! Згодні!

— Ну, тоді рушаймо!

ГОЛОД

Вітру не було. Парус довелося згорнути і йти на веслах. Марті доручили кермо, а хлопці гребли по черзі.

На Сергієві вудочки нічого не бралося. Чи то після грози риба не оговталася? Але не клювало — і край! Прозорі волосіні понатягувалися, як струни, червоні поплавки ліниво погойдувалися на хвилях, збитих човном, однак жоден з них ні разу не пірнув під воду, навіть не ворухнувся.

— Хвалько! — бурчав Хвостенко. — Твоєю обіцянкою ситий не станеш…

— Помовч! — відмахувався Сергій і люто блискав чорними очима.

Хвостенко замовкав, але ненадовго. Чим вище підбивалося сонце, тим більше хотілося їсти, і він починав знову розпікати Сергія.

— Ну, де ж твоя риба? Хоча б на сміх спіймав якого-небудь пічкура або худющу чехоню!

Сергій мовчки витягав вудочку, плював на черв'яка і знову кидав. Він то піднімав поплавок, то опускав, замінював гачки. Та марно: риба не ловилася…

До берега теж було далеко. Човни не стрічалися. Тільки на видноколі пропливали біло-голубі кораблі.

— Хай йому чорт! — сплюнув Хвостенко, — передаючи Юркові весла. — До вечора ми й ноги повідкидаємо. Краще б було повертати додому. Уже й пообідали б…

— Коли б пощастило, то і тут були б теж з обідом, — буркнув Сергій.

— Гм, занадто ти високої думки про себе! Верблюд!

— Хто верблюд? Я? — спалахнув Сергій. — Та я тобі за такі слова!..

— Що — битимеш? Руки короткі! — і Хвостенко стиснув кулаки.

Юрко перестав гребти.

— Годі вам! Зчепилися, як півні.

— А чого ж він…

— Сергію! Владику! Я наказую вам замовкнути! — вигукнув Юрко.

— Наказую! — перекривив його Хвостенко. — А що ти за цабе, щоб наказувати?

— Я капітан! А капітана на судні слухаються беззастережно!

— Так то ж капітана! — з викликом сказав Хвостенко.

Юрко відчув, що червоніє. Справді, який з нього капітан? Іван Іванович жартома назвав його капітаном. Що робити? Адже не скинеш Хвостенка за непослух у воду! І не станеш битися з ним… Який же вихід?

Вихід підказала Марта.

— Владику, потрапив на наш човен — слухайся нашого капітана! Ми обрали його! А не хочеш — тоді тобі з нами не по дорозі!

— Та що там панькатися з ним! — вигукнув Сергій. — Висадити його на берег — і хай чимчикує додому пішака!

— Спочатку доберись до берега, — буркнув, не піднімаючи голови, Хвостенко.

Він сидів насуплений, злий і дивився вниз, на каламутно-зелені води затоки.

— Знаєш, Владику, справді, як тільки пристанемо до берега — йди собі… Ми тебе до себе не запрошували, — сам нав'язався… — Юрко наліг на весла. Всі мовчали.

Через дві години показався берег. Це був пустинний болотистий луг, порослий молодою зеленою отавою. На лузі стояли стоги сіна. І жодної живої душі навколо. Тільки дикі качки та гуси сполохано знялися над тихим зарічком, куди причалив човен.

Хвостенко вискочив перший. Не прощаючись, швидко закрокував геть і незабаром його висока худа постать зникла серед заростів верболозу. Ніхто не сказав йому вслід жодного слова.

Юрко і Сергій витягли човна на піщану косу.

— Ех, була б рушниця — встрелив би я вам пару качок, — замріяно протягнув Сергій.

— А ти краще попробуй закинути вудочки в зарічку, може, хоч тут пощастить, — сказала Марта. — Поки ми з Юрком розведемо вогнище, ти і впіймаєш якусь рибину.

Всі були голодні, але намагалися не говорити про їжу.

Закинувши дві вудочки, Сергій пильно дивився на поплавки, а тим часом казав:

— Не може бути, щоб ми чого-небудь не впіймали. Якщо не впіймаємо рибину, вполюємо пташину — дику курочку або гуску…

Раптом він завмер: один поплавок гойднувся, двічі клюнув і рвучко пішов під воду.

Сергій підсік майже непомітним порухом руки і почав обережно піднімати вудлище. Волосінь натяглася, забриніла.

— Тихше, Сергійку! Переламаєш! — скрикнула Марта.

Сергій весь перетворився на увагу. Обережно почав тягнути вудлище до себе. Волосінь аж гула.

— Щось добряче взялося на гачок, — прошепотів Юрко. — Хоч би не зірвалося!

Вода завирувала, заклекотіла. Сергій помаленьку підтягував рибу до берега.

— Сом! — вигукнув він. — Провалитись мені на цьому місці, якщо це не сом! Та ж який! Мабуть, з півпуда!.. Юрко, держи вудку! Міцніше! Щоб не потягнув тебе в воду! А я хутко...

Він миттю скинув з себе сорочку, зв'язав рукави і стрибнув з такою імпровізованою підсакою у воду.

— Тримай міцніше. Не давай йому ходу! А я підхоплю!

Зайшовши з глибини, він почав обережно підводити під рибину сорочку.

— Є! — вигукнув радісно. — Ціла акула!

З шумом розбризкуючи воду, він витягнув попереду себе мокру сорочку, в якій скажено тріпалась велика рибина.

— Ось! Піймав-таки! — проголосив Сергій і урочисто витрусив свій улов на траву.

Це справді був сом. Сірий, слизький, головатий, він поважно роззявляв широкого рота, ніби хотів щось сказати щасливому рибалці.

Юрко і Марта захоплено дивились на здобич. Звісно, не акула, як здалося Сергієві, але все ж таки гора м'яса! Та якого! Жирного, ніжного, без кісток...

Сергій стрибав, танцював навколо сома, пускався навприсядки.

Юрко ледве втримався, щоб і собі не приєднатися до нього, але, глянувши на Марту, вчасно спохватився.

— Тепер ми врятовані! — вигукнув він. — Сергію, ти найбільший на світі рибалка! Ось хто ти!.. Продовжуй рибалити, — може, іще впіймаєш, а ми з Мартою заходимось біля юшки…

Після бурхливих радощів друзі враз відчули ще більший голод. Тому кожен зайнявся своїм: Сергій знову закинув вудочки, Марта почала розчиняти сома, а Юрко, назбиравши сухого хмизу, розіклав багаття і повісив над ним казанок з водою.

Тим часом сонце сідало за небокрай. На землю падали сині сутінки. З моря повіяло передвечірньою прохолодою.

Та ніч, що насувалася, тепер була не страшна. В казанку булькотіла смачна юшка, якої вистачило б не на трьох, а на п'ятьох їдців, а стоги запашного лугового сіна так і запрошували до нічлігу.

Не дарма кажуть: кому почне фортунити, тому фортунить до кінця.

Поки зварилася юшка, Сергій натягав цілу каструлю риби. На гачок ішли тепер окуні, плітки, верховоди.

— А ви кепкували з Сергія! — приказував він. — Рано кепкували! Сергій — це вам не яке-небудь ледащо чи абищо!

Юшкою із сома повечеряли вже смерком. Потім зарилися в сіно і стомлені, але щасливі, проспали до пізнього ранку.

Перший прокинувся Юрко. Сонце підбилося вже височенько і заливало все довкола щедрим теплим промінням. Як тут хороше! З моря віяло легкою ранковою прохолодою, на чистому плесі скидалася риба, а в густих заростях осоки та ситнягу гомоніло різнобарвне птаство.

— Гей, годі спати! Вставайте! — гукнув хлопець. — Марто, Сергію, чуєте? Пора в путь!

Він з розгону шубовснув у море, а потім, набравши повну пригорщу води, бризнув на товаришів. Ті з вереском схопилися і кинулися до нього. За хвилину в спокійній затоці зчинилася справжня буря: відпочилі за ніч мандрівники з задоволенням борюкалися, оббризкували один одного, пірнали, плавали наввипередки, зовсім забувши про пережиті незгоди.

Після купання поснідали смачною холодною юшкою, якої залишилося півказанка, зібрали речі, наладнали човен і попливли далі. Тепер уже трималися недалеко від берега, — вирішили вдруге не випробовувати долю.

Стояла тиха безвітряна погода, тому довелося йти на веслах. Марта кермувала, Юрко й Сергій по черзі гребли. Човен повільно різав блискуче плесо затоки. Вдалині мріли колгоспні поля і луки, здіймалися стрункі ажурні вежі електроліній. А над усім голубіло привітне літнє небо.

Опівдні причалили до якогось села, де купили в магазині хліба, олії, кілька пакетів сухого супу, а також уточнили свої, як висловився Сергій, "координати". Виявилося, що вони знаходяться недалеко від порту Нового…

Ця звістка обрадувала Юрка. Вирушаючи в подорож, він сподівався завернути туди і ще раз провідати батька.

До порту Нового припливли о шостій вечора. Для нічлігу Юрко обрав піщану косу неподалік батькової баржі і скерував туди свого човна.

Вибравши рівну місцину, гуртом поставили намет. А потім Сергій, узявши вудочки і спінінг, пішов ловити рибу, Марта — збирати сухі водорості для нічлігу, а Юрко став запасатися паливом для багаття і встановлювати над ним на тринозі казанок.

Юрка це влаштовувало: він міг спокійно стежити за баржею.

Рівно о сьомій годині батько прийшов. Юрко впізнав його здалеку і рушив назустріч.

— Здрастуй, тату! — привітався тихо.

— Юрчику, ти тут? — зрадів батько. — От не чекав! Ходімо до мене на баржу!

— Сам не можу. Зі мною товариші — Сергій і Марта, — Юрко показав на вітрильник і намет. — Ми разом припливли сюди…

— А-а…

— І у мене ще буде прохання до тебе…

— Яке?

— Не признавайся їм, що ти мій батько.

Старший Романюта почервонів.

— Тобі соромно за мене?

— Ні, не соромно. Але поки що… Ну, розумієш…

— Розумію… Добре…

СПІЛЬНИЙ ОБІД

Вечоріло. Заходило сонце і забарвлювало в ніжно-рожевий колір далеку неозору гладінь моря.

У казанку почала закипати вода, і Марта засипала її сухим гороховим супом.

Юрко машинально підкидав у вогонь тріски, сухий хмиз і думав про Хвостенка: добрався він додому чи ні?

Раптом побачив, як від баржі поволі наближався батько, і внутрішньо весь напружився: як йому триматися з ним?

— Здорові, сусіди! — привітався старший Романюта, ставлячи на пісок кошик, прикритий газетою. — Приймете до компанії?

— Доброго здоров'я! А чого ж — сідайте! — за всіх відповів Сергій. — Це ваша баржа?

— Моя. Власне, нічия… Стара посудина, але на ній добра надбудова, тож я і переселився сюди на літо. Гарно тут — Дніпро, свіже повітря, привілля, риба ловиться!.. Одна біда — скучно самому… Побачив вас і подумав: а давай я пристану до цієї молодої компанії! У мене якраз улов добрий — окунці, лящики, чехоня. Смачної юшки зваримо гуртом. Чи як? — і він відкрив свій кошик, у якому лежала почищена риба.

— З великим задоволенням, — сказала Марта. — Може, і я навчуся біля вас юшку з риби варити…

Юрко полегшено зітхнув. Батько жодним словечком не обмовився про те, хто він, і зразу ж заходився з Мартою куховарити.

Причому все в його руках виходило до ладу: веселіше запалахкотів вогонь, миттю заклекотіла юшка, смачно запахло лавровим листом і духмяним перцем, а ще більше — ситим розвареним лящем. Коли юшка зварилась, батько запросив їх до себе на баржу.

Усі з радістю погодились. Пригасивши багаття, забрали свої речі і подалися слідом за гостинним господарем, який ніс попереду казанок з юшкою.

Баржа була й справді стара-престара. Фарба на ній облупилася, в багатьох місцях обшивка прогнила, палуба розсохлася і порипувала під ногами. Але надбудова збереглася досить добре.

— Гм, оце багатство! — вигукнув Сергій. — Та тут можна не тільки влітку жити! Постав грубку — і ніякі морози не страшні!

У Марти теж заблищали очі.

— От би нам такий корабель, хлопці!

Юрко все це вже бачив, але і він, коли батько показав каюти, в яких жив, не міг утриматися від захоплення. Невеличка кімнатка, колишня каюта матросів, була обліплена вирізками з журналів — репродукціями картин славнозвісних художників різних часів і різних народів та фотографіями популярних артистів та артисток. Біля вікна стояв столик, два стільці, а під глухою стіною — металеве ліжко, заслане сірою ковдрою. Дві інші каюти були порожні, а в третій, невеликій, батько обладнав кухню.

Вечеряти сіли просто на палубі. Василь Петрович розстелив ковдру, заслав її газетами, накраяв хліба, із кладовки приніс помідорів і великого кавуна. Марта розлила юшку, розіклала ложки.

— Пригощайтесь!

Вдруге запрошувати нікого не довелося.

— Оце юшка! — пащекував Сергій, голосно сьорбаючи з ложки духмяну рідину. — Ніколи не їв нічого смачнішого!

Василь Петрович з усмішкою дивився на своїх молодих друзів, які вмить спорожнили чималий казанок.

Кавун теж видався соковитий, солодкий, їли його з свіжою паляницею.

— І є ж такі смачні речі на світі! — не вгавав Сергій, витираючи рукавом сорочки заюшене рожевим соком обличчя. — Шкода, що кавуни не ростуть цілий рік!

— Ще б чого! — докинула Марта. — Тоді б на нього й дивитися не хотів!

— Авжеж! Я їв би кавуни всеньке життя — і вони б мені не набридли. А ви, Василю Петровичу?

— Не знаю, Сергійку. Про кавуни не знаю, бо не доводилося їх їсти всеньке життя… А от хліб їм — і не набридає! І не раз, а тричі на день!

— Так то ж хліб! — здивувався Сергій. — Але що ж у ньому? Буденна річ!

— Я ж про те й кажу, що буденна. Отже, виходить, що найсмачніший для людини — хліб! Недарма говорять: хліб — усьому голова!

— А коли хочуть сказати про повний достаток, так висловлюються: є хліб і до хліба, — докинула Марта і зашарілася. — Отже, справді, хліб — найголовніший!..

— Та що ви, хіба я сам цього не знаю? — образився Сергій. — Хіба я проти хліба?

Всі засміялися, а Юрко пацнув друга рукою по його кудлатій, од весни не стриженій голові.

— Ну, чого кип'ятишся? Ми пожартували! Звісно ж, ніхто всерйоз не сприйняв твоїх намірів харчуватися кавунами цілий рік...

— А я харчувався б! — знову промовив Сергій, але тут же сам зареготав, — такий уже у нього був упертий характер.

Новий вибух сміху заглушив його останні слова.

Над Дніпром почали згущатися сутінки, і Юрко, якому зовсім не хотілося, щоб батько запропонував їм залишитися на баржі, подав команду:

— Ну, друзі, пора й честь знати! Подякуємо Василеві Петровичу за гостинність — і додому! В своє шатро!

— Ви б могли і в мене... — почав було Василь Петрович.

Але Юрко вже підвівся.

— Ні, ні, ми розташуємося біля вітрильника!

БЕЗСОННА НІЧ

Марта і Сергій заснули, а Юркові було не до сну — лежав горілиць з розплющеними очима і думав. Як одразу ускладнилося його життя! Знайшовся батько! Людина, яку так хотів побачити... І ось батько тут, поряд. Можна встати і піти до нього — поговорити. Аж не віриться. Ніби це не дійсність, а сон.

І все ж він тис батькову руку, чув його голос, бачив його так близько.

Він йому подобається. Міцний, загорілий, голубоокий, з густим рудуватим чубом, що буйною хвилею здіймався над чолом, з дрібненькими зморшками під очима і загрубілими від роботи руками.

А ще сподобалася батькова усмішка. Юркові здається, що так привітно можуть усміхатися тільки добрі люди. Але чи батько — добра людина? Чи не оманливе перше враження? Адже скільки горя завдав він матері! А йому, малому?..

Тихо хлюпоче в Дніпрі вода. В ній, відбившись, як у дзеркалі, мерехтять сріблясті зорі. Юркові думки снуються і снуються і не дають хлопцеві спочину.

Як складуться у нього стосунки з батьком? Чи переростуть їхні зустрічі у довготривалу дружбу? Що думає про це батько? Які його наміри? З листа видно, що він багато пережив і не від того, щоб повернутися до сім'ї, яку так необачно втратив. Як поставиться до всієї цієї історії мама? Адже вона здавна, скільки Юрко пам'ятає, суворо осуджувала батька за зраду. Чи знайде вона в собі сили простити його?

Юрко тихо, щоб не розбудити друзів, підвівся і виліз із намету. Сів на прохолодному піску і задивився у далечінь. Ніч була місячна, зоряна, і Дніпро здавався могутнім чарівним велетнем, що приліг відпочити під синім шатром. Десь далеко гуркоче поїзд, подає сигнал пароплав, а тут, у заводі, тихо й спокійно.

Юрко поглянув на баржу. Чи не видно батька? Ні, не видно. Мабуть, спить у своїй затишній каюті. А може, і він не спить... Піти до нього? Поговорити?

Його думки були перервані тихим ритмічним стуком мотора. В затоку повільно входив човен.

"Пізно якийсь рибалка повертається на стоянку", — промайнуло в Юрковій голові.

Човен поволі наближався. Порівнявшись із баржею, причалив до берега. Мотор замовк. В ту ж мить темна постать стрибнула на освітлений місяцем сірий пісок, і Юрко здригнувся від несподіванки. Йому здалося, що в незнайомцеві він упізнав Стася Дзвонаря. Хлопцеві перехопило подих. Невже то він? Звідки ж тут узявся?

Юрко завмер. Боявся поворухнутися. Так і є — Дзвонар! Недалеко ж утік! Але що йому тут треба? Невже вислідив їх? А човен, здається, Владиків?.. Так, тепер ясно, кого вони сполохали на безлюдному острові.

Тим часом Дзвонар оглянувся і почав поволі скрадатися вздовж баржі. Ось він зупинився, вдивляючись у напис на борту. Потім ступив на трап і обережно, щоб не рипіли дошки, зробив кілька кроків. На палубі зупинився і знову прислухався. Пересвідчившись, що всюди тихо, підійшов до віконця надбудови і постукав у шибку.

"До батька! — Юрко здивувався ще більше. — Невже батько знайомий із Дзвонарем? Як? Звідки вони знають один одного?"

Дзвонар постукав удруге. Віконце розчинилося, і в ньому показалася чубата голова.

— Хто тут? — почувся батьків голос.

— Тс-с-с! Не кричи, Василю! — приглушено прогудів хрипкий бас. — Це я — Стась Дзвонар. Впізнаєш?

— Дзвонар? — у батьковому голосі прозвучав неприхований подив. — Звідки ти?

— Звідти. Ну, розумієш? Та спочатку впусти, не бійся. Поговорити треба.

— Зараз, — відповів батько, і його голова зникла з освітленого місяцем вікна.

Дзвонар шуснув боком у прочинені двері.

"Так от воно що! Виходить, батько знає Дзвонаря з тюрми! Невже ж він такий, як і Дзвонар?"

Зопалу Юрко хотів розбудити Сергія і Марту, але, поміркувавши, вирішив діяти інакше. Ховаючись у тіні, наблизився до трапа і нечутно піднявся на палубу баржі. Серце шалено калатало, бо розумів, що зустріч із Дзвонарем не віщує нічого втішного.

Тихенько пробрався до корми, куди виходило віконце батькової каюти, і, почувши голоси, причаївся. На щастя, віконце залишилося відчинене, і чути було кожне слово.

— Скажу тобі відверто, Василю, — я утік з тюрми. Уже кілька місяців на волі… — казав Дзвонар.

— Хіба це воля? — перебив його Василь Петрович. — Ти, як той пес, що зірвався з цепу, — все боїться, що знову припнуть!

— Ну й хай! І все ж — я на волі! Сам собі господар! А спіймають, то не повісять же, а запакують у ту ж каталажку!

— Ну, гаразд. Кажи, чого ти прийшов до мене?

— Куди ж мені йти? Потрапив у скрутне становище і згадав, що тут є десь друг Василь Романюта…

— Ну, вже й друг…

— А що ж? Хіба не разом сиділи за гратами? Не з одного котла сьорбали баланду?

— З одного. Було таке… Тільки в друзі, хлопче, до мене не набивайся! Не за однакову провину сиділи!

— Може, видаси?

— Видати — не видам! Не бійся! Сам попадешся!

— Спасибі й на тому…

— До речі, як ти мене розшукав?

— А-а, боїшся? Не бійся — все зроблено чисто: на слід не наведу. Адресу взяв у довідковому бюро і заявився до твоїх старих, ну, а вже вони направили мене сюди…

— З чим прийшов?

Дзвонар хихикнув:

— От з цього б ти й починав, Василю. Прийшов за допомогою.

— Якою?

— Мені потрібні гроші, документи і аквалanг.

— Що? Аквалanг? Ну, приміром, для чого гроші і документи, я розумію. Але аквалanг…

— Потім зрозумієш. Почнемо з найпекучішого — гроші маєш?

— Карбованців двадцять-тридцять можу дати.

— Не багато. Але й за це спасибі. А документи?

— Ну, знаєш, я ж не паспортний стіл..

— Ти можеш купити у братви…

— Я з такими не знайомий.

— Познайомишся!

— І не подумаю!..

— Без документів я засиплюся.

— Ну й засипайся. Адже знав, на що йдеш!

— Ось яка у тебе мова!.. А ти не думав, що коли я засиплюсь, то й тобі змелеться?

— Чого б то?

— Ну, як же! Хіба забув, що ти допоміг мені втекти з тюрми?

— Щось не пам'ятаю такого.

— А пригадай суботник. Ти був розконвойований і вільно виїздив на машині з табору…

— Ну й що?

— Того дня я виїхав разом з тобою…

— Такого не було!

— Ну, ти ж пам'ятаєш, що я підходив до тебе, щоб закурити?

— Пам'ятаю.

— І я ще сказав, що сьогодні, під час суботника, легко можна драпонути…

— І це пам'ятаю.

— От я і втік на твоїй машині…

— Не було цього!

— А я скажу, що було!

— Ти шантажуєш?

— Ні, тільки хочу нагадати тобі, що ми одного поля ягоди. І нечесно кидати товариша в біді! Я прошу зовсім небагато…

— Я сказав, що грошей, скільки можу, дам. І акваланг можу купити чи дістати. До речі, для чого він тобі?

— Люблю мудрих людей, — голос Дзвонаря пом'якшав. — Отак би ти й зразу говорив, а то затявся — не хочу, не можу, не знаю!.. Ти мені, братику, допоможи на копійку, а Дзвонар віддячить тобі на сто карбованців! Ти ось питаєш — навіщо тобі акваланг? А може, я скарб знайшов під водою? Витягну — і тебе не забуду! Матимеш кусок! Але

дістань мені який-небудь папірець. Не можу ж я без паспорта! Сам розумієш.

— Я вже сказав — гроші дам, акваланг постараюсь дістати… А документів не проси — не буде! Ні справжніх, ні липи! Бо це пахне знаєш чим? Знову туди я не хочу…

— Ну й боягуз ти, Василю, ось що я тобі скажу! З тобою, бачу, каші не звариш! Ну, гаразд, давай гроші — та не скупись! Менше півсотні не візьму — і не давай! А за аквалангом приїду післязавтра — тож завтра мотнись по місту, розшукай!

Розмова урвалась. Настала тиша.

Юрко заглянув у вікно. Дзвонар сидів біля столу, а батько пройшов до вішалки, де висіли його речі, вийняв з кишені кілька десяток і, не відраховуючи, повернувся до Дзвонаря.

— Ну, ось — дивись, Стасю, — промовив. — Це всі мої гроші — вісімдесят карбованців. Тобі зараз я дам тридцять, а решту залишу собі — ти ж просиш акваланг купити. Чи не так?

— Купи обов'язково! До зарізу потрібен!

— Ну, от! А на акваланг теж потрібні гроші…

— Ну, гаразд. Давай тридцять. А післязавтра я навідаюсь у такий же час! Жди мене! Бувай здоровий! — і, не подаючи руки, рушив з каюти.

Юрко причаївся в темному кутку.

Дзвонар вийшов на палубу, трохи постояв, ніби роздумуючи над чимось, а потім швидко збіг по трапу на берег, сів у човен — і запустив мотор…

БУДЕМО ВІДВЕРТІ, БАТЬКУ!

Переждавши, поки Дзвонар зник у темряві за піщаною косою, Юрко вийшов із своєї схованки і заглянув у віконце.

Батько сидів на ліжку, підперши голову кулаком. Видно, поява давнього знайомого не на жарт схвилювала його.

Юрко тихенько постукав. Батько здригнувся і підвів очі.

В них промайнуло напруження, мабуть, подумав, що повертається Дзвонар. Але, побачивши у вікні Юрка, радісно усміхнувся.

— Юрко? Ти?

Батько схопився з ліжка — відчинив двері. Подав синові стілець, на якому щойно сидів Дзвонар.

— Ти чого так пізно? Щось трапилось?

— Трапилось… — Юрко пильно глянув батькові в очі. — Будемо відверті, батьку, — у тебе був Дзвонар…

З батькового обличчя враз злетів усміх.

— Ти його знаєш? Звідки?

— Це злочинець, грабіжник. Він хотів убити мене, — і Юрко розповів про зустріч із Дзвонарем на острові, про викрадення ним скарбу і втечу. — І, виявляється, що це твій друг. От ніяк не сподівався!

— Чекай, чекай! — вигукнув батько. — Якщо ти чув нашу розмову, то міг зрозуміти, що він мені зовсім не друг і не товариш. Просто знайомий… Довелося разом бути там…

— Однак ти дав йому гроші і пообіцяв дістати аквалангʼ!.. До речі, ти знаєш, для чого йому аквалангʼ?

— Ні.

— Він сказав, що знайшов скарб під водою. Так от — я думаю, він не знайшов його, а заховав. А тепер хоче дістати…

Батько уважно подивився на сина.

— Знаєш, Юрку, ти, мабуть, маєш рацію!

— Тепер бачиш, хто такий Дзвонар! А ти дав йому гроші…

— Хто ж знав! Ось він прийде післязавтра, то упіймає в мене облизня!

Юрко помітив рішучість і гнів у батькових очах. Йому враз стало радісно на серці. Отже, батько — не злочинець і нічого не має спільного з Дзвонарем! Та… якщо батько відмовить Дзвонареві у допомозі або налякає його погрозами, той враз утече з міста. І знову загубиться його слід. Ні, треба щось робити. От коли б тут був капітан Федорченко…

Згадавши про капітана Федорченка, Юрко ляснув себе рукою по лобі. Чекай! Адже ж, напевне, у нього є телефон — тож можна подзвонити. Або просто — у міліцію. Як він не подумав про це раніш?

— Татку, одягайся! — вигукнув, схоплюючись з стільця.

Батько здивовано підвів брови.

— Ти що! Куди серед глупої ночі?

— Підемо в місто. Замовимо телефонну розмову з капітаном Федорченком.

— З яким капітаном?

— Він розшукує Дзвонаря. І скарб. І мене врятував від смерті…

— Одначе з ним можна і завтра поговорити. Не горить же!

— Завтра може бути пізно. Або капітана не застанемо на службі. А зараз він напевне дома, — не здавався Юрко.

Батько задумався.

З цікавістю і захопленням дивився на сина. Від того погляду Юркові стало ніяково.

— Чого ти так дивишся на мене?

Батько усміхнувся. Круг очей у нього збіглися дрібненькі зморшки — і погляд враз потеплішав.

— Радію, що такий у мене вже дорослий і розумний син.

— Хм, коли б ти ще десять років десь галалайкав по світах, то у твого б сина і вуса виросли…

Тепер зніяковів батько. Юркові навіть здалося, що на його засмаглих вилицях зарожевів рум'янець.

— Ну, навіщо ти так, Юрасю? Що було — те минуло… Тепер ти — мій син. І я хотів би, щоб ми від сьогодні подружили, як найкращі друзі!

Юрко зрадів, обличчя його заясніло.

Батько швидко одягнувся, дмухнув на свічку — і вони вийшли на палубу.

Над Дніпром стояла тиша. Щербатий місяць поволі плив по неозорому небі, спокійно оглядаючи принишклу землю.

Юрко глянув на свій намет, де спали Сергій і Марта, і подумав, що безсоння теж іноді приносить користь. Адже коли б він був заснув, то проспав би цю неспокійну ніч, наповнену такими несподіванками.

ТЕЛЕФОННА РОЗМОВА

Була друга година ночі, коли вони добралися до пошти і замовили розмову.

Чекати довелося недовго. Незабаром їх запросили до кабіни. Трубку взяв Юрко. В ній загуло, затріщало, і почувся далекий голос:

— Я слухаю.

Юрко вперше говорив по телефону, і йому було трохи моторошно.

— Це капітан Федорченко? Петро Іванович?

— Так точно.

— З вами говорить Юрко Романюта… Пам'ятаєте?

— Аякже! Звичайно, пам'ятаю. Ти звідки, Юро? Що трапилося?

— З порту Нового. Стась Дзвонар тут!

— Що-о? Де ти його бачив?

— На Дніпрі. Має моторний човен…

— Чим же він займається?

— Шукає гроші, документи і акваланг…

— Акваланг? Це цікаво!.. Ну й що — знайшов?

— Грошей дістав трохи. Документів — ні. А акваланг йому пообіцяли на післязавтра, тобто — вже на завтра…

— Хто пообіцяв?

Юрко не знав, що відповісти, і замовк. Сказати — батько? Ні, цього він не може сказати.

— Ну, чого ж ти мовчиш? Чи не знаєш? — спитав капітан Федорченко.

— Та ні, знаю…

— Хто ж це?

— Це… Василь Петрович Романюта…

На цей раз довгенько мовчав капітан Федорченко, видно, обмірковуючи почуте.

— Твій родич? — нарешті, спитав він.

— Так…

— Де ж він?

— Ось тут, біля мене.

— Ага, це добре. Отже, виходить, на нього можна цілком покластися?

— Я ручаюся за нього, — твердо відповів Юрко і глянув на батька: йому здалося, що батько все чує.

— А як ти потрапив у порт Новий?

— Ми з Мартою і Сергієм зробили подорож на човні.

— Де ж твої товариші?

— Вони спокійно сплять у наметі на березі Дніпра.

— Гм, гаразд. Все це дуже цікаво!..

— Що ж нам робити, Петре Івановичу?

— Вам — нічого. Пливіть додому.

— Як — нічого? — здивувався Юрко. Він був вражений. — А Дзвонар?..

— Слухай, Юрко, — за повідомлення — спасибі. Але ні тобі, ні твоїм товаришам не слід показуватись на очі Дзвонареві. Щоб не сполохати його! Зрозумів?

— Зрозумів.

— Отже, повертайтесь додому! І не хвилюйтесь — Дзвонар ніде не дінеться. Йому не пощастить зникнути з нашого поля зору.

— Зрозуміло. А як же скарб?

Капітан засміявся.

— Ось що тебе турбує! І скарб знайдемо. Але при одній умові — якщо не сполохаємо Дзвонаря! Бо інакше — не бачити нам скарбу, як своїх вух. Зрозумів?

— Так.

— Отже, бажаю успіху! А тепер дай трубку Василю Петровичу. До побачення!

— До побачення, — тихо відповів Юрко і підвів очі на батька. — Капітан просить тебе.

Той узяв трубку — дмухнув у неї.

— Василь Петрович Романюта слухає.

— Доброго здоров'я, Василю Петровичу. Ви Юрків батько?

— Так. А звідки ви дізналися? — Василь Петрович не приховав подиву.

— Не важко здогадатися. Та ще коли знаєш, що Юрка по-батькові — Васильович… Та не в цім справа. Звідки ви знаєте Дзвонаря?

— До весни цього року я сидів разом з ним. Звідти і знаю…

— Он що! Отже, він просив у вас гроші, паспорт і акваланг?

— Так.

— Ви згодні нам допомогти, Василю Петровичу?

— Безперечно.

— Тоді все, що він просить, дістаньте для нього!

Старший Романюта мовчки дивився на Юрка, знаючи, що той усе чує.

— Пробачте, але не все, що він просить, я маю можливість дістати. Грошей я йому трохи дав — на тиждень вистачить, якщо не пиячитиме. Сьогодні пошукаю акваланг.

— У нас є! Ми дамо! — загукав Юрко.

— Ну от, Юрко каже, що акваланг знайдеться. Щодо паспорта…

— В цьому ми допоможемо. Сьогодні, о десятій годині, зайдіть у міський відділ міліції. Звернетесь до майора Кузьменка. Я з ним

поговорю. Може, навіть і паспорт доведеться дати. З нашими документами він завжди буде у нас на прикметі...

— Отже, детальні вказівки одержите у майора Кузьменка, — я з ним про все домовлюсь. А дітей відправте додому! І чим швидше — тим краще! Щоб не сталося лиха! До побачення!

— Дякую. До побачення!

Василь Петрович ще довго держав у руці трубку, потім поклав, глянув на сина і серйозно, як дорослому, сказав:

— Юрко, ти чув усе, що казав капітан Федорченко? Правда? Бо і я чув, коли ти говорив.

— Чув.

— Ну от, — про документи для Дзвонаря нікому ні слова! Навіть друзям! І сьогодні ж — піднімайте парус і гайда додому!

— Але ж... — хотів заперечити Юрко. Та батько суворо відрізав:

— Ніяких "але"! Щоб сьогодні ви знялися з якоря і вийшли в море! І тримайтеся берега — а то бандит на моторному човні! Наздожене, впізнає — і кінець!

Вони вийшли на пустинну вулицю.

Місто спало, потонувши в свіжу нічну прохолоду. Тихенько шелестіли дрібним листям тополі, важко задумалися клени. Місяць стояв у зеніті і щедро поливав землю своїм голубувато-срібним промінням.

Деякий час ішли мовчки, і десь у дворах, за будинками, дзвінко відлунювалися їхні кроки. Заговорив батько.

— Юрасю, ти сьогодні вирушиш у дорогу, але не думай, що ми з тобою більше не зустрінемося. Як мама собі хоче, а я вирішив, що буду поблизу від вас. Подам заяву про звільнення з роботи і переїду у ваше місто. Ти не заперечуєш?

— Ні, звичайно.

— От і добре… Ми ще з тобою поплаваємо по морю, порибалимо! — і він обняв сина за плечі.

КАПІТАН ФЕДОРЧЕНКО

На другий день по приїзді додому Юрко встав пізно. Мама уже пішла на роботу, залишивши в кухні на підвіконні сніданок.

Настрій був чудовий. Після стомливої подорожі добре виспався. Відчував таку легкість у всьому тілі, що, здавалося, вийди на гору, підстрибни — і полетиш, полетиш.

Зробивши зарядку і вмившись, узявся за сніданок. Снідав стоячи, бо сісти було ні на чому. Їв, а думками був на березі Дніпра, де стоїть хата Марти, уявляв, що зараз робить дівчина.

Його думки перервав дзвоник.

Хто б це міг бути?

Він клацнув замком — двері відчинилися. На площадці стояв капітан Федорченко.

— Ви? — здивувався і одночасно зрадів Юрко.

— Я. Добрий день. Дозволиш зайти, Юрко?

— Будь ласка. Заходьте. Тільки у нас — бачите? — і сісти ще ніде…

— Не турбуйся. Я, власне, за тобою. Час маєш?

— Маю. Канікули ж.

— Ось і добре. Тоді збирайся — поїхали.

— Куди?

— Спочатку до твоїх друзів, — вони мені теж потрібні. А потім — у міліцію. Порадимося.

— А що мені збиратися? Я готовий, — сказав Юрко.

— Тоді ходімо.

Капітан був невисокий, але стрункий. Обличчя мав по-дівочому красиве, ніжність і білизна якого ще більше відтінялася чорним, як воронове крило, волоссям. Та найбільш примітними в зовнішності капітана були очі — сині, лагідні, опушені густими чорними віями.

"Ніяк не схожий на міліціонера, — подумав Юрко. — Йому б піонервожатим бути або вчителем".

Внизу їх ждала машина.

— Показуй дорогу, — сказав капітан, запрошуючи хлопця на переднє сидіння. — Хто ближче живе — Сергій чи Марта?

Через півгодини всі четверо — Юрко, Марта, Сергій і капітан Федорченко — зайшли в приміщення міліції.

Кабінет у капітана був невеликий: стіл, шафа, сейф, диван і кілька стільців. Та ще на стіні — велика карта міста.

— Сідайте отут, на дивані, щоб видно було карту, — сказав капітан. — Розмова буде серйозна…

Сам він сів не на своє робоче місце, за столом, а тут же, біля дивана, на стільці. Помовчавши якусь мить, капітан Федорченко сказав:

— Дякую вам за ту допомогу, яку ви подали нам у розшуках небезпечного злочинця і скарбу, викраденого ним.

— То скарб уже знайшли? — вихопився Сергій.

— Чого поспішаєш? Помовч! — Юрко стиснув рукою його коліно.

— Скарб іще не знайшли, — усміхнувся капітан. — Але я не сумніваюся, що знайдемо. Ми тут з товаришами розробили один план, з яким я вас хочу зараз познайомити, оскільки на вас покладається досить відповідальне завдання.

Друзі переглянулись. У Юрка від захоплення заблищали очі, а Сергій став куйовдити п'ятірнею свою чорну густу чуприну.

— Скажу вам по секрету: Дзвонаря ми могли б і зараз узяти, але тоді може статися так, що загине скарб, а правильніше сказати — загинуть дуже важливі для науки археологічні знахідки. Ми про них дещо знаємо з показань відомого вам Онуфрія Глечика. Виявляється, то дуже красиві золоті та бронзові речі — статуетки, кубки, блюда, вази, жіночі й чоловічі прикраси, зброя. Загальна вага скарбу, на думку Глечика,

близько двох пудів! Дзвонар, тікаючи на таксі з міста і помітивши, що його переслідують, утопив скарб у Дніпрі…

— О! — не втримався Сергій.

— Так, утопив. Десь на мить зупинився, кинув клунок у воду і поїхав далі, аж поки не запоров машину і не зник у плавнях. Тепер він, маючи акваланг і моторний човен, сподівається його видобути з-під води і заховати в іншому, більш надійному місці.

— Якщо ви це знаєте, то чому не заарештуєте Дзвонаря і не примусите його розповісти, де скарб? — спитав Юрко.

— А якщо він не скаже?.. Він привласнив скарб, що належить державі. По закону всі скарби, археологічні знахідки і цінності, знайдені будь-ким, мають бути передані державі. Дзвонар тікає із тюрми! Тікає, знаючи, що за втечу, як правило, подвоюють строк… Це тяжка, сувора кара. Але, як бачимо, він свідомо пішов на це. Виникає запитання: невже він розраховував на те, що його не спіймають? Навряд. Не такий він наївний. Отже, залишається одне пояснення: він утік заради скарбу! — Капітан зупинився біля столу, задумливо глянув у вікно. Після паузи вів далі: — Йому не пощастило до кінця виконати свій задум. Ви стали на перешкоді. Забравши у Глечика клунок зі скарбом, він їде на таксі. Але, мабуть, у той час, коли міліцейська машина піднімалася Підгірною до будинку Глечика, він помітив її і зрозумів, що його переслідують і що у нього дуже мало шансів на втечу. Тоді він оглушив важким ударом у голову шофера і сам сів за кермо "Волги". Гнав чимдуж. Бути спійманим — не боявся, бо ж ішов на це. Йому страшно було втратити скарб. Шкода було розстатися із мрією про сите і безтурботне життя, яке намалював собі в уяві. І тоді він надумав заховати клунок так, щоб місце схованки не знав ніхто. Йому не потрібен був спільник та ще такий непевний і зрадливий, як Глечик. Навіть коли б міліція його заарештувала, скарб належав би тільки йому, бо він нізащо не признався б, де заховав його. Минуло б кілька років, він вийшов би з тюрми — і дістав його!..

— Але чому ж він до цього часу сам не прийшов у міліцію і не здався? — засумнівався Сергій. — Адже знає, що все одно його спіймають. А так кара була б, мабуть, менша.

Капітан Федорченко усміхнувся:

— Сергій міркує правильно. Але тут, видно, на вчинки Дзвонаря вплинули інші причини. По-перше, у втікача завжди жевріє надія на те, що його не спіймають, а по-друге, і це головне, місце схованки, мабуть, не таке безпечне, щоб Дзвонар міг почувати себе спокійно. Якщо він справді кинув скарб у воду, як ми думаємо, то це не надійна схованка. Дніпрова течія примхлива: занесе піском, замулить — і шукай вітра в полі! І це Дзвонар прекрасно розуміє. Ми довго ламали голови над тим, де міг злочинець подіти таку кількість дорогоцінностей. З собою не поніс би два пуди вантажу. Заховав? Де? Ми обстежили весь луг, оглянули кожен кущик, кожну ямку поблизу того місця, де він кинув машину, — нічого підозрілого. Слід його вів до Дніпра — і зник у воді. Добрий плавець, Дзвонар, мабуть, поплив за течією, а потім десь украв човен…

— Он як! — вигукнув Сергій. — Ви ніби все бачили!

— Ні, Сергію, це тільки версія, і скласти її допомогли ви!

— Чим?

— Юрків телефонний дзвінок — особливо звістка про те, що Дзвонар шукає акваланг. Справді, навіщо Дзвонареві в його становищі акваланг? Раків ловити? Чи займатися підводним спортом?

— Ясно, — сказав трохи збентежений Сергій.

— Ну, коли все ясно, то послухайте далі, друзі мої, — сказав капітан. — Це, так би мовити, передісторія. Я привіз вас сюди зовсім не для того, щоб її розповісти. Ні!

— А для чого ж? — Сергій аж шию витягнув.

— Потрібна ваша допомога…

Юні друзі нашорошили вуха. А капітан вів далі:

— Бачите, не сьогодні, так завтра або ж найближчими днями Дзвонар з'явиться в наших краях і напевне розпочне розшуки скарбу. Ось тут ми і повинні не проґавити цей момент. Треба його взяти або тоді, коли він уже витягне скарб з води, — і це було б найкраще, — або ж під час пошуків. Тоді б ми знали місце і самі, звичайно, при допомозі водолазів, знайшли. Тепер вам зрозуміло, для чого ми покликали вас?

— Зрозуміло, — тихо промовив Юрко.

— Аякже! — вигукнув Сергій. — Щоб ми спіймали Дзвонаря на гарячому!

Капітан потер долонею чисто виголене підборіддя і незадоволено промовив:

— Ні, Сергію, не для того. Ловити Дзвонаря є кому. Цим займеться міліція! Зрозуміло?

— Зрозуміло, — розчаровано зітхнув Сергій.

— А ваше діло буде більш відповідальне. Ми порадилися і вирішили попросити вас свій вільний час проводити у точно визначених нами

місцях, звідки ви могли б побачити Дзвонаря. Ви будете ловити рибу чи купатися, — Дзвонар не зверне уваги на дітей.

— Що ж ми повинні робити, коли побачимо його? — спитав Юрко.

— Подати нашим людям знак, — вони будуть весь час поблизу. Але ж вони не знають Дзвонаря, а ви знаєте, і в цьому ваша перевага!

— Ми зробимо це, — твердо сказав Юрко.

— Я не сумнівався в цьому. А зараз гляньте на карту, — капітан узяв до рук указку. — Ось маршрут "Волги", на якій тікав бандит. Він починається на Підгірній. Ніде на цьому шляху аж до самого Дніпра Дзвонар не міг заховати клунок. До лісу машину вів шофер, — отже, цей відрізок виключається абсолютно. Від лісу до греблі просто ніде заховати. Та ми й обшукали там усе. Залишаються електростанція, гребля, а також плавні. Біля електростанції Дзвонар не міг зупинятися: тут охорона та й взагалі непідходяще місце. Про плавні я вже казав, — навряд чи віз би він туди скарб, розуміючи, що його ось-ось накриють… Залишається гребля, — капітан показав указкою на синю лінію. — Тут є такі місця, де, навіть не виходячи з машини, можна викинути клунок у воду. Досить тільки запам'ятати якусь примітну позначку — кілометровий стовп, деревце, камінь… Якраз ось цей відрізок і доручаємо вам. Згодні?

— Безперечно! — вигукнули друзі в один голос.

Сергій додав:

— Я і вночі можу чергувати!

— Навряд чи вночі Дзвонар насмілиться лізти під воду… А якщо потрібні будуть нічні пости, знайдемо когось із дорослих. Здається, все ясно?

— Ясно!

— Тоді поїдемо на натуру. Побачите ті місця, де будемо ждати гостя. Але перед тим хочу застерегти: про нашу розмову ніхто не повинен знати!..

ОЛЕНА КАЛІСТРАТІВНА УСМІХАЄТЬСЯ

Минуло два дні, але Дзвонар не появлявся. На третій день вранці трохи розчаровані троє друзів — Юрко, Сергій і Марта — йшли на дамбу.

Марта несла кошик з їжею, а Юрко і Сергій — вудочки.

На розі Залізничної Сергій раптом зупинився.

— Ти чого? — спитав Юрко.

— А знаєте — ми свині. Повернулися з подорожі — і ні разу не зайшли до Галинки. А вона ж так просила! Може, завернемо на хвилинку?

Юрко переглянувся з Мартою. Дівчина на знак згоди кивнула головою.

— Але як так, з порожніми руками, заходити не годиться, — сказала вона. — У мене ось є п'ятдесят копійок. Зайдемо до магазину — купимо цукерок чи шоколадку.

— У мене теж є гроші! — вигукнув Сергій, зрадівши, що його ідея знайшла підтримку в товаришів. — Цілий карбованець!

У Юрка нашкрябався в кишені теж якийсь дріб'язок.

Галина жила недалеко, і через кілька хвилин друзі вже прочинили хвіртку на її подвір'я. Загавкав собака.

На гавкіт з хати вийшла Олена Калістратівна.

Юрко, що йшов попереду, зупинився. Глянув — і не впізнав учительки. Замість суворого погляду, яким вона їх наділяла в школі, — щасливий усміх на немолодому, але якомусь несподівано розквітлому обличчі. Він не повірив сам собі і оглянувся на Марту й Сергія. Ті теж були здивовані і вражені.

Нарешті, Юрко відчув, що пауза затягується.

— Добрий день, Олено Калістратівно! — проголосив він поспішно.

— Добрий день.

— Ми до Галини...

— Бачу, бачу. Заходьте, дорогі гості. У нас велика радість!

— Яка? — прохопився попереду Сергій.

— Галинка почала ходити без милиць! Сама може перейти через кімнату. Лікар сподівається, що до школи піде першого вересня.

— Прекрасно! — зраділи Марта і Юрко.

— Ура! — вигукнув Сергій і почервонів.

Олена Калістратівна щасливо засміялася.

— Заходьте, будь ласка. У неї вже є гість.

Вона пішла попереду і відчинила двері до Галинчиної кімнати. Звідти долинув голос Хвостенка.

— Гм, Хвостенко! — аж наче прошипів Сергій. — Знову! І що йому тут треба?

Побачивши друзів, а серед них Сергія, Галинка спалахнула і поволі підвелася з стільця. Стояла вона твердо, тримаючись лівою рукою за бильце ліжка. В її голубих очах світилася радість.

— Ходжу. Ось дивіться! — і ступила кілька кроків по кімнаті.

— Обережно, донечко! — застерегла Олена Калістратівна.

— Не бійся, мамо, все буде гаразд!

Коли Олена Калістратівна зачинила двері, Галина запросила всіх сісти.

Друзі сіли, але почували себе ніяково в присутності Хвостенка, який не вимовив жодного слова.

Кмітлива Галинка перша почала розмову.

— Владик приніс мені "Графа Монте-Крісто". Читали?

— Я читав.

— Я теж.

Сергій мовчав, опустивши голову. Галинка глянула на нього своїми великими ясно-блакитними очима.

— А ти, Сергійку?

Сергій засопів.

— Не читав… Не траплялась мені.

— Так візьмеш, коли я прочитаю. Владику, можна, правда? — вона повернулась до Хвостенка.

Сергій сидів мовчки, відчуваючи, як починають паленіти його щоки.

Тим часом Хвостенко спокійно відповів:

— А чому ж, звичайно, можна. Таку книжку — просто гріх не прочитати!

— Ну, от і домовилися! — весело защебетала Галинка.

Вражений Сергій такої відповіді від Хвостенка не ждав після того, що трапилося на морі. Тому довгенько не міг отямитися і знайти, що сказати. Нарешті, коли мовчанка підозріло почала затягуватися, промимрив:

— Дякую… Прочитаю. Але нам уже час іти, бо ми забігли тільки на хвилинку.

— Чому так швидко? Посидьте! Пограємо в шахи або в доміно. Ну? — благально подивилася на Сергія Галинка.

— Ні, Галинко, ми поспішаємо, — підтримав друга Юрко. — Іншим разом пограємо.

Хвостенко теж підвівся.

— А ти, Владику? — спитала Галинка.

— Я теж піду…

Всі почали прощатися.

— Частіше приходьте! Буду ждати!

У дворі вони знову зустрілися з Оленою Калістратівною, яка несла від колонки відро води.

— Ви вже йдете? Так швидко?

— Ми ще зайдемо, — сказала Марта.

— Обов'язково! — додав Юрко і почервонів, помітивши на собі допитливий погляд учительки.

А Сергій, несподівано для всіх і, мабуть, ще більш несподівано для самого себе, випалив:

— Олено Калістратівно, ви вже нам з Юрком пробачте, будь ласка, ту нашу, ну, пам'ятаєте… нетактовність. Дуже просимо… Так вийшло негарно! Аж зараз соромно…

Він зніяковіло опустив очі. Щоки його паленіли. Чуб розвіявся і нагадував сорочаче гніздо.

Сергієві слова захопили всіх зненацька. Хвостенко аж рота роззявив з подиву. Не менше були здивовані Юрко і Марта.

Учителька поставила на землю відро. Однією рукою обняла Сергія за плечі й притягла до себе, а другою — скуйовдила його і без того розпатланий чуб. В її очах світилася материнська доброта.

— З тебе ще, видно, будуть люди, якщо ти й досі пам'ятаєш ту свою стару провину і просиш за неї пробачення! Я пробачаю, і не будемо більше згадувати старе!..

— Спасибі! До побачення! — вигукнув щасливий Сергій, і, випручавшись з її рук, шпарко припустив з двору.

Всі рушили за ним.

— До побачення, Олено Калістратівно! До побачення!

— Ходіть здорові!

Усміхнена вчителька ще довго стояла біля хвіртки і дивилася їм услід, аж поки вони не зайшли за ріг сусіднього будинку.

НЕСПОДІВАНИЙ ГІСТЬ

Дні минали за днями, а Дзвонар не з'являвся. Юрко вже звик вставати рано, лагодити вудочку і йти на Дніпро, до греблі. Тільки з острахом згадував, поглядаючи на календар, що ось-ось непомітно підкрадеться перше вересня — і доведеться сідати за парту. Хто ж тоді буде чатувати на Дзвонаря? Хто допоможе капітанові Федорченку?

Виходив з дому о дев'ятій ранку, на годину пізніше від матері. І хоча ніхто з них — ні він, ні Сергій, ні Марта — годинників не мали, не було такого випадку, щоб хто-небудь спізнився прийти на умовлене місце.

Сьогодні ранок видався сонячний, жаркий. Припікало через вікно так, що хоч зразу біжи до Дніпра і кидайся у воду. Про це якраз і думав Юрко, кінчаючи снідати.

Аж раптом пролунав дзвінок.

Підбіг до дверей, відтягнув засув і застиг від несподіванки: на площадці стояв батько.

Юрко сторопів.

— Здоров, Юрчику, — привітався батько. — До хати впустиш?

— Будь ласка, заходь, — сказав тихо, проковтнувши недожовану їжу. — Здрастуй!

Батько зайшов, і Юрко поспішно зачинив двері, ловлячи себе на думці, що йому не хочеться, щоб хтось дізнався про несподіваний батьків прихід.

У порожній квартирі гучно лунали їхні кроки.

Василь Петрович, видно, помітив збентеження сина і, лагідно усміхаючись, сказав:

— Ти боїшся, що мама повернеться і побачить мене тут?.. Не бійся, я ненадовго. Влаштувався працювати у вашому місті шофером. Глянь на вулицю: бачиш, яка красуня стоїть на тім боці! Новенька! Моя!

— То ти назавжди до нас?

— Може, й назавжди. Ти не проти?

— Я — ні…

— А мама?

— Мама — не знаю…

— Ти розповідав їй про мене?

— Розповідав…

— Ну?

— Не хоче й слухати!

Василь Петрович скрушно похитав головою.

— Шкода. Хоча я сам винен. Сам… — Він замовк і довго дивився у вікно. Потім хитнув головою, ніби скидаючи з себе важку задуму, обвів поглядом порожню кімнату і почав розгортати пакунок, що приніс з собою. — Ось, Юро, вам з мамою подарунки. Тобі — костюм, а мамі — відріз на плаття та духи.

— Добре. Дякую…

Юрко зашарівся. Костюм був, без сумніву, гарний. Але він дивився не на костюм, а на сувій матерії бордового кольору. Відріз на плаття! Мама любить бордовий колір… "Він мені до лиця", — не раз казала. І Юрко подумав, що мама буде задоволена таким подарунком.

— Ану, приміряй. Чи вгадав? — сказав батько, подаючи Юркові костюм. — Якщо замалий чи завеликий — обміняємо. Я домовився.

Юрко одягнувся.

Хотів подивитися на себе в дзеркало, але дзеркала не було.

Батько оглянув його зі всіх боків.

— Гарно! Твій розмір! Ну, носи на здоров'я…

Поки Юрко роздягався і складав костюм у кутку на газету, Василь Петрович обійшов кімнату, заглянув на кухню, у ванну.

— Юрко, — почувся з коридора його голос, — чи ти пам'ятаєш, що незабаром мамин день народження?

Юрко почервонів. Правду сказати, він зовсім забув про це. Але признатися батькові не захотів. Тому сказав твердо:

— Пам'ятаю!

— А що ж ти їй подаруєш?

— Ще не думав, — трохи знітився Юрко, бо й справді не думав про подарунок.

— Ти знаєш — у мене є ідея…

— Яка?

— Зробимо їй спільний подарунок! У мене є трохи грошей, і ми з тобою щось придумаємо. Але не зараз, бо я і так уже затримався. Тож заїду завтра чи післязавтра. Згода?

— Заїжджай.

— От і добре. Може, підвезти тебе?

— Ні, не треба. Я піду з товаришами до Дніпра.

— Тоді — бувай, — і батько, потиснувши Юркові руку, пішов.

Юрко деякий час стояв непорушний, схвильований батьковими відвідинами. Власне, чого йому хвилюватися, — подумав. — Адже сам хотів зустрітися з батьком. І зустрівся! І батько сподобався. Простий, щирий, привітний…

Звідки ж тривога, що якось непомітно, як прохолодний туман, закралася в серце?

НА ДАМБІ

Червоний поплавець застрибав, затанцював і раптом зник під водою. Юрко різким рухом підсік і поволі почав натягувати волосінь. Щось добряче піймалося на гачок!

Сергій сидів далеченько і нічого, звичайно, не бачив.

Тим часом вудлище забриніло ще дужче. Волосінь водило туди й сюди.

А вода забурувала, немов на глибині запрацював мотор.

— Не тягни! — почувся згори знайомий голос. — Тримай високо — нехай стомиться!

На дамбі стояв з велосипедом у руках Владик Хвостенко.

— Сам знаю! — сказав Юрко, міцно тримаючи вудлище. — Якщо волосінь не порветься…

— Поволі підтягуй до берега! — знову гукнув Хвостенко, а потім, кинувши велосипеда, хутко збіг униз, став поряд. — Я допоможу! Та не поспішай!

Юрко сердився. "І чого він прив'язався? Що йому тут треба? Причепився до нас, мов реп'ях! Тільки ми на греблю, — уже й Хвостенко тут! Невже щось підозрює?.."

Волосінь витримала. Юрко поволі, потихеньку підтягнув рибину до берега, на мілке. Вона, видно, стомилася, бо вже не рвалася і не била хвостом, а тільки в'яло опиралася, каламутячи під берегом воду.

— Підтягуй ще ближче! — прошепотів Хвостенко, похапцем скидаючи з себе штани і сорочку. — Під самий берег!

Він плигнув у воду і перегородив рибині шлях у море. Тепер, коли б вона й зірвалася, то не втекла б.

Юрко сміливіше потягнув, з води показалася сіра голова щуки.

— Тягни! Вже не втече! — щосили закричав Хвостенко.

Ще зусилля — і щука на березі. Але що то за щука! Такої Юрко ніколи не бачив — щонайменше п'ять кілограмів! Вона звивалася, била хвостом і роззявляла свого величезного рота.

Юрко схопив її за жабри, підняв. Вона сягала йому до самого пояса, та й то хвіст іще тріпався в піску.

Хвостенко виліз з води і мовчки почав одягатися.

В цей час долинув глухий рокіт мотора. З боку моря до них наближався човен.

Хвостенко завмер, прислухаючись. Потім кинув на пісок сорочку, яку ніяк не міг натягти на мокре тіло і раптом закричав:

— Гей, на човні, сюди! — і замахав руками.

— Що таке? Чого ти кричиш? — злякався Юрко.

— То мій човен! — радісно вигукнув Хвостенко. — Розумієш, хтось пливе на моєму човні! Я чую свій мотор!

Юрко миттю збагнув усе. На Владиковому човні міг пливти тільки Дзвонар. Кинувши щуку якомога далі від води, він підбіг до Хвостенка.

— Чуєш, не кричи!

— Чому б то?

— Я потім тобі поясню. Не кричи!

— Не заважай! Я хочу побачити того, хто пливе на моєму човні! — і знову закричав: — Гей, сюди!

Човен був ще далеко. Хтозна, чи почув Дзвонар той крик, чи ні, але, безперечно, міг почути.

Юрко кинувся до Хвостенка і затулив йому рота рукою.

— Не кричи, якщо хочеш мати свій човен! Чуєш?

Хвостенко заборсався, намагаючись вирватись із міцних обіймів.

— Ти що — здурів? Чи хочеш, щоб я пику набив? — прошипів він із злістю.

До них біг щодуху Сергій.

— Хлопці, що сталося?

— А-а, ви вдвох на одного! — закричав Хвостенко.

— Дурню, ніхто не хоче тебе бити! Очумайся і замовкни! Я все поясню! — вигукнув Юрко, відчуваючи, що не втримає Хвостенка.

— Що ти поясниш?

Юрко розвів руки — Хвостенко заточився і впав на пісок. Але зразу ж схопився і став насупроти хлопців, мов забіякуватий цап.

— На твоєму човні — Дзвонар! — тихо, але з притиском сказав Юрко, показуючи на море. — Дзвонар! Ти розумієш? Твій крик може сполохати його — і тоді човна поминай як звали!

— Н-не може бути! — не повірив Хвостенко. — Звідки ти знаєш?

— Я бачив його в порту Новому. То він украв твій човен на острові після того, як ми сполохали його в курені.

Хвостенко мовчав. Здається, він починав розуміти, яку важливу новину почув щойно.

— Що ж робити?

— Перш за все — не наполохати Дзвонаря, — сказав Юрко. — А по-друге, коли побачиш де його, сповістиш нас або капітана Федорченка. Ти його знаєш…

Тим часом Сергій, не звертаючи уваги на їхню розмову, в бінокль стежив за човном, що віддалявся. Дзвонар пильно придивлявся до греблі, тільки вряди-годи кидав бистрий погляд вперед, щоб не наскочити на зустрічне судно.

— Так, це він! — сказав Сергій. — Треба негайно сповістити капітана Федорченка!

РОЗМОВА ОПІВНОЧІ

Додому Юрко прийшов о десятій годині вечора. Розумів, що мама давно виглядає його і хвилюється. Але що він міг зробити? У другій половині дня, як і обіцяв, приїхав капітан. Він дуже зацікавився тим, що Хвостенко на слух міг упізнати роботу мотора на своєму човні.

— Ну, от, — помовчавши, сказав він, — настає вирішальний час. Бандит появився і, без сумніву, почне діяти. Поскільки ми знаємо, що він не зупиняється ні перед чим і без вагання може піти на вбивство, я забороняю вам виявляти себе, вступати з ним у контакт, розмовляти. Ваше діло — ловити рибу і спостерігати. Кожні десять хвилин мимо вас проїздитиме наша машина, в якій сидітиме в цивільному або Дубко або Соколов. Все, що помітите підозрілого, скажете їм… А Владику доведеться з нашими людьми почергувати і вночі. Згода? З матір'ю я домовлюся.

— Згода, — тихо сказав Хвостенко.

— От і гаразд. А сьогодні вже й додому пора.

Потім… Солодкий спогад примусив бентежно забитися серце. Попрощавшись із Сергієм, він провів додому Марту. Не йшов, а летів, мов на крилах, бо поруч була Марта. І хай він у темряві не бачив її лиця, зате чув голос.

Ось чому Юрко запізнився додому. Але матері про це не сказав. Та, власне, вона і не питала. Мовчки похитала головою, побачивши його обсмалене обличчя і вигорілий чуб, і сказала:

— Іди вечеряй, бродяго!

А коли Юрко вийняв із відра щуку і підняв перед собою, сплеснула руками.

— Лишенько! Що ж нам робити без холодильника! Ми й за тиждень з нею не впораємося!

Поки Юрко вмивався і вечеряв, мати поралася біля рибини, а коли він помив руки і, позіхаючи, попрямував до своєї кімнати, вона запитала, показуючи на підвіконня, де лежали батькові подарунки.

— Звідки це у нас?

По голосу Юрко зрозумів, що мама дуже схвильована.

— Це подарунки від батька, — відповів тихо. — Адже ти вже сама здогадалася!

— Він був тут?

— Був.

— Чого він приходив?

— Приніс подарунки, — відповів Юрко.

— Я не про те, — роздратовано кинула мати. — Чого він опинився в нашому місті?

— Він приїхав сюди назавжди…

— Цього ще не вистачало!

— Влаштувався тут на роботу в автогосподарстві. Працює на вантажній машині…

Мати довго мовчки дивилася на сина.

— Юрчику, — промовила тихо, але твердо, — завтра віднеси ті подарунки назад! Віднеси і віддай! Скажи, що ми від нього подачок не хочемо!

— Мамо! Але ж він від щирого серця! Як ти не розумієш?!

Мати підвела голову. Очі її гнівно блиснули.

— А де було його щире серце тоді? Коли покинув нас з тобою самих?.. Найтяжчі роки ми з тобою вже пережили, сину… А далі нам буде легше… — голос її тремтів, переривався. — Тепер він нам не потрібен!

З її очей бризнули сльози. Юрко розумів, які ті сльози пекучі й важкі. Бо не раз і не два за ті роки, відколи себе пам'ятає, бачив її в тузі й зажурі… Але хіба батько йому не потрібен?

— А мені батько потрібний! — сказав уголос, хоча знав, що завдасть цим матері болю.

— Юрчику!

— Так, мені потрібний! Чомусь ти думаєш тільки про себе, про свої болі й жалі, а що думаю я, — тебе не цікавить і не хвилює!

— Як не хвилює? Я для тебе живу!

— Я знаю. Ти живеш для мене, все мені віддаєш найкраще. Я ціню це. Але ти повинна і мене зрозуміти… Я не знаю, що сталося між батьком і тобою, але мені хочеться, щоб у мене, як у всіх, був батько! Щоб я міг його бачити, говорити з ним! Чому ти мені забороняєш це?

Мати сиділа, опустивши плечі, а на її зажурених очах бриніли сльози. Вона була вражена Юрковими словами і, очевидно, не знала, що відповісти…

Юрко схаменувся і замовк.

Вони сиділи, не дивлячись одне одному в очі. В квартирі стояла напружена тиша.

Нарешті, мати зітхнула і хустинкою витерла сльози.

— Гаразд, Юрчику, зробимо так: свій подарунок залиш. Ти вже, бачу, зовсім дорослий… То й роби, як знаєш… А мій — поверни! Мені нічого не треба! Так і скажи! Не треба!

Вона підвелася, виключила світло, і Юрко зрозумів, що розмову закінчено.

Сон як рукою зняло. На серці було тяжко. Знав, що й мамі не легше. Однак не міг виправдати її, не міг зрозуміти до кінця ті причини, які спонукали її до такої упертості.

Довго лежав з розплющеними очима непорушно, боячись потривожити матір, хоча знав, що і вона не спить. І тільки геть-геть з півночі відчув, як тіло його стало легким, мов пір'їна, — і він розставив руки, змахнув ними, ніби крилами, і, піднявшись високо над землею, полетів, полетів…

ОЗЕРЦЕ БІЛЯ ДАМБИ

Батько не здивувався, коли Юрко, сівши в кабіну, поклав йому на сидіння згорток. Тільки спитав:

— Дуже гнівалася?

— Дуже.

Батько включив швидкість — і машина рушила.

— Я знаю — мама горда. Але ми завтра привеземо такий подарунок, що вона не зможе його ні віддати, ні викинути. Я вже домовився...

— Що ж це? — спитав Юрко.

— Це таємниця. Навіть для тебе. Завтра, рівно о дванадцятій, будь дома. Я приїду в обідню перерву.

— А якщо я не зможу?

— Тоді залиш ключ сусідам і скажи, що я прийду за ним.

— Може, не треба? Мама знову розгнівається...

— Хай гнівається. Ти повинен знати, що ці подарунки я роблю на гроші, що належать тобі! Я висилав їх на ощадкнижку. Мама не захотіла скористатися з них. От я й вирішив якимось чином повернути їх вам. А там — що буде! Захоче мама, щоб я був з вами, — добре. Не захоче — нічого не вдію. Житиму сам. А ти приходитимеш до мене... Згода?

— Згода.

— От і добре. Навчу тебе машину водити, — станеш колись шофером. Непогана професія.

— Я теж уже думав про це.

— Ну, от бачиш! Поки у тебе канікули, виходь під час обідньої перерви — я ждатиму тебе… Домовились?

— Домовилися.

Юрко хотів сказати батькові, щоб зупинився, але ні Марти, ні Сергія на місці, де вони завжди ждали на нього, не було. Отже, він запізнився.

— Ти куди їдеш? — спитав батько.

— На той бік, по пісок.

— От і добре. Висадиш мене на дамбі.

— Гаразд.

Далі їхали мовчки. Кожен думав про себе. За віконцями кабіни швидко промелькнули квартали нового міста, почалася автодорога, що незабаром вивела до електростанції, а потім — на міст.

Зліва широко розлилося Дніпровське море. Ще здалеку Юрко впізнав Марту і Сергія. Вони чимчикували по обочині. У Сергія на плечі вудки, у Марти — кошик у руках.

Незважаючи на ранній час, на морі вже снувало багато вітрильників і моторних човнів. Понад берегом подекуди виднілися темні постаті рибалок. У небі гув вертоліт.

Порівнявшись з Мартою і Сергієм, Юрко попросив батька зупинитись. Легко зістрибнув з підніжки машини і повернув до друзів.

— Салют!

— Привіт!

— Чому не ждали?

— А чому запізнився? — відповів Сергій і штовхнув Юрка під бік.

Жартуючи, поволі йшли дамбою і уважно спостерігали за човнами, що снували по морю. Десь, може, серед них і човен Дзвонаря?

Тихий скрик Марти обірвав їхню розмову.

— Що таке?

Марта мовчки, самим поглядом показала на протилежний бік. Юрко і Сергій зупинились.

За дамбою простирався зелений, поріслий подекуди кущами верболозу луг, за ним, на віддалі півкілометра, блищала срібна стрічка води. А внизу привільно розкинулося невеличке озерце.

Через луг, до озерця, то зникаючи між кущами, то знову з'являючись, поспішав чолов'яга. Він був без сорочки, простоволосий, — і здалеку було видно густу кучму волосся на голові. В одній руці ніс вудочку і відерце, а в другій — чималу торбу.

Якраз ця торба і примусила Марту скрикнути. Червона, з білими поперечними смугами, вона відразу впадала у вічі. В такій самій торбі був у них аквалангі...

— Спокійно, друзі, — прошепотів Юрко. — Ходімо поволі! Сергію, дай бінокль! Ви почекайте тут, а я — на той бік.

Він швидко пригинці перебіг через асфальтне полотно і опинився біля кілометрового стовпа. Обережно визирнув. Чоловік простував собі до озера. З-за кущів час від часу з'являлася його кудлата голова. Та ось він вийшов на галявину.

Юрко підніс до очей бінокль: ніякого сумніву не було, то Дзвонар! І руда кучма спадає на лоба, на грудях татуїровка… І, безперечно, їхня торба з аквалангом…

По шосе пробігали автомашини, мотоцикли, автобуси, але Юрко не звертав на них уваги.

Прикипів поглядом до Дзвонаря, боячись пропустити жоден його рух.

Куди він прямує? Справді до озера? Чи перейде через дорогу і шукатиме скарб у морі?

Та ось Дзвонар обігнув озерце і сховався в кущах. Довгенько не показувався, і Юрко зрозумів, що він ладнає аквалангу. Тепер — дивись, Юрку, не проморгай!

Позаду почулося чиєсь сопіння. Зашарудів гравій: до нього по-пластунськи ліз Сергій:

— Хіба я можу байдики бити по той бік дамби, коли тут хтозна-що робиться, — бурмотів він, лягаючи поряд з Юрком.

— Це він! — прошепотів Юрко, хоча Дзвонар не міг почути його, бо був не менше як за двісті кроків.

— Я не бачу. Дай бінокль!

— Ти не туди дивишся. Ось тут, по цей бік озерця, в кущах. Глянь — виходить!

З кущів показався Дзвонар. Він був у повному спорядженні аквалангіста: на обличчі — маска, за спиною — два балончики з повітрям, на ногах — ласти. Швидко перейшовши піщану косу, шубовснув у воду.

— Ну, тепер — не гаймося! — скрикнув Юрко. — Ти біжи до будки вартового на мосту — дзвони в міліцію капітану Федорченку. А я чатуватиму на міліцейську машину і стежитиму за Дзвонарем…

Хлопці підхопилися і помчали в протилежні боки.

— Юрку, Сергійку! Ви ж куди? — долинув до них голос Марти.

Сергій не зупинився. До мосту було далеченько — і він щодуху погнав до нього. А Юрко махнув дівчині рукою:

— Дзвонар тут!

Марта кинула свій кошик і побігла за ним. Прилягли на дамбі, на краю насипу, стежачи за озером.

Дзвонар не появлявся. Тільки бульбашки на гладенькій поверхні води свідчили про те, що він на дні озера.

Ще здалеку Юрко впізнав міліцейський УАЗ і, схопившись на ноги, підняв руку.

Машина зупинилася, з неї вискочив капітан Федорченко і молоденький міліціонер.

— Він тут? — спитав капітан.

— Тут. Вам Сергій подзвонив?

— Сергій? — перепитав заклопотано капітан і, враз здогадавшись, про кого питає Юрко, додав: — Ах, так!.. Сергій побіг дзвонити! Молодці!

Він так і не сказав, звідки дізнався про Дзвонаря, а вдруге перепитувати Юрко не посмів.

Капітан тим часом пильно оглянув озеро.

— Він і досі під водою?

— Під водою, — відповів Юрко.

— Гаразд... Ви, — звернувся капітан до дітей, — залишайтеся тут! Без мого дозволу — нікуди не відлучайтесь! Зрозуміли?

— Зрозуміли, — тихо відповіли Юрко і Марта.

— Соколов, іди на той бік озера! Відріж йому відступ до човна! Головне — взяти бандита живим і захопити скарб. Виконуй! — наказав капітан і повернувся до міліціонера, що сидів у машині. — Передайте по рації всім постам, що об'єкт розшукано. Хай повертаються на базу. А Дубкові — виходити до озера, що побіля дамби. Ми будемо тут. Усе!

Сказавши це, капітан збіг униз і став стежити за дрібненькими бульбашками, що здіймалися на воді.

Тим часом бульбашки поволі стали віддалятися від берега, попрямували навкіс до протилежного. Капітан швидко попростував круг озера. Назустріч йому йшов міліціонер.

Дзвонар виринув з води, як морж з ополонки, — раптово. Не скидаючи маски, оглянувся і поволі побрів на мілке. Ішов зігнувшись, бо обома руками тримав невеликий, але важкий клунок.

Біля самого берега, стоячи по коліна в воді, скинув маску і ще раз оглянувся. Переконавшись, що поблизу нікого немає, швидко пішов до кущів.

І раптом — зупинився.

Клунок випав у нього з рук.

Він побачив капітана міліції і міліціонера, котрі вийшли з-за кущів.

— Громадянине Дзвонар, ви заарештовані! — голосно сказав капітан Федорченко, тримаючи в руці пістолет. — Ви знаєте за що: за втечу з тюрми, за крадіжку дорогоцінностей і за замах на життя вашого спільника по крадіжці Онуфрія Глечика…

Дзвонар якось поник, згорбився.

Тільки тепер капітан кивнув Юркові, Марті й Сергію, що повернувся від мосту, і діти миттю збігли на луг.

Із-за кущів виринув міліціонер Дубко.

— Все в порядку, товаришу капітан! — відрапортував він. — Зроблено так, як ви наказали!

— Добре, відведіть заарештованого до машини!

Дзвонар підняв голову. З нього стікала вода.

— Але ж я роздягнений... І потім — цей аквалангі... — Опустивши голову, побрів у супроводі міліціонера до дамби.

— Ну, друзі мої, — звернувся капітан до дітей, — а тепер подивимося, що в цьому клунку. Чи те, що ми шукали?

Клунок був вимазаний у глеї. До нього поприставали водорості і черепашки. Та коли капітан підняв його, почувся металевий передзвін. Він перерізав тугу, набряклу в воді зав'язку. З лантуха сяйнуло золотим блиском. Капітан обережно почав виймати одну річ за другою і класти на білий пісок.

Всі завмерли. Це були келихи, персні, вази, фібули, сережки, діадеми, блюда, злегка випуклий золотий круг, схожий на щит. По краю круга виднівся напис незнайомими літерами.

— Дубко, зараз поїдемо в місто. Треба негайно викликати з Києва учених, — наказав капітан. — Мені думається, що для них є тут багато чого цікавого...

Поки міліціонер виполіскував лантух, капітан уважно розглядав напис на щиті. Нарешті, промовив, ніби сам до себе:

— Побий мене грім, якщо це не грецький напис... Страшно подумати, що все це багатство могло б піти на переплавку у саморобному тиглі бандита і неука Дзвонаря!

Дубко приніс лантух. Капітан обережно склав у нього скарб, і всі гуртом рушили до машини.

ТРОЄ

Наступного дня Юрко зранку пішов до міліції і просидів там до вечора. Ждали вчених із Києва, і йому дуже хотілося дізнатися, що вони скажуть про скарб. Чий він? Скільки йому років? Якщо він справді грецький, то як потрапив на Подніпров'я? Що написано на щиті?

Але вчені не приїхали. Потелефонували, що будуть за день, тобто тридцять першого серпня. Розчарований Юрко втішав себе тим, що ждати недовго, що завтрашній день промайне швидко і він дістане відповіді на всі запитання. І добре, що це не першого вересня, коли доведеться сидіти на уроках!.. Дома його ждала велика несподіванка.

Відімкнувши двері, не зразу второпав, що в квартирі щось змінилося. Вона була обставлена новими меблями.

Посеред кімнати, за столом, сиділа мати.

Постать її була якась знічена, а байдужий погляд стомлено ковзав по підлозі.

— Мамочко! Ти хвора?

— Що це все означає? — замість відповіді, запитала мати.

Юрко розгублено оглянувся довкола.

— Н-не знаю…

— Як не знаєш?

— Це у мою відсутність батько привіз… — зовсім тихо проказав Юрко.

— Як же він посмів? Після всього, що сталося! — мати рвучко підвелася. — Ти віддав йому його подарунок?

Юрко підійшов і обняв її.

— Мамочко, рідна моя, заспокойся. Це тобі на день народження. І не батько, а я, тобто… це за мої гроші… — плутано пояснював він, сам все більше хвилюючись.

— Які твої гроші? Де вони взялися?

— Це ті гроші, що батько присилав на мене і яких ти через свою гордість не хотіла брати. Тож вважай, що це мій подарунок. Ти не можеш відмовитись від нього…

— Ось як ти говориш!

— А що ж — я вже дорослий! — з викликом сказав Юрко, бо в материних словах йому вчулася прихована іронія.

Мати раптом засмучено усміхнулась, від чого її обличчя стало враз добрим і красивим, і обняла його.

— Любий мій сину! Дорослий мій! А я все думаю, що ти маленький у мене…

— Думаєш!.. — буркнув Юрко, але вже лагідніше. — І ні в чому не зважаєш на мене. Ніби я й справді маленький. А мені вже чотирнадцять років!

Мати знову усміхнулась і поцілувала його в лоб.

— Ну, гаразд, гаразд! Я вже так не думаю. Однак ти ростеш у мене впертий, як твій батько…

— І зовсім батько не упертий, він добрий. Ми з ним зразу подружили. Він мене учитиме їздити на автомобілі…

— Он як!

— Мамо! — вигукнув Юрко. — Ну, чому ти думаєш тільки про себе! Чому гадаєш, що тільки тобі важко? А мені що? Легко?.. А батькові?..

На його очах показалися сльози. Мати вражено дивилася на зблідлого сина, ніби не вірила, що від нього чує такі слова. І їй уперше прийшла думка, що син і справді вже не дитина. І вона іншими очима подивилася на нього.

Уже тепер середнього зросту, він, безперечно ще підросте і буде високий. Плечі міцні, голова посаджена прямо, а на ній — каштановий чуб з мідним відблиском. Точно як у батька. Так схожий…

Вона зітхнула і підійшла до вікна, що виходило на вулицю. Розчинила його. І раптом завмерла — на протилежному боці вулиці, на тротуарі, стояв Василь Романюта…

Їх розділяла прірва довжиною у дев'ять нелегких років, і, здавалося їй, не було на світі такої сили, яка б змусила її зробити перший крок до примирення.

— Василю, Василю, що ж ти наробив! — шепотіли її вуста, а очі затуманювалися слізьми.

А він стояв, схиливши голову і дивлячись вздовж вулиці, і не бачив її. Здається, такий же, як і раніш, кремезний, чубатий. Тільки плечі ніби

трохи зсутулилися та скроні вкрилися ранньою сивизною. Мабуть, і йому нелегко далися ці дев'ять років.

Вона здригнулася: підійшов Юрко і став поряд з нею.

— Батько?! — вирвалося у нього, і в тому вигукові вчувалися і радість, і здивування.

Василь Петрович швидко підвів голову і знайшов їхнє вікно на другому поверсі. По тому, як він безпомилково відшукав його, можна було здогадатися, що, мабуть, не раз підходив сюди і подовгу дивився на нього.

Юркові здалося, що в його очах зблиснула сльоза.

Василь Петрович якось розгублено усміхнувся і помахав вітально рукою.

Юрко теж помахав.

Тільки мама не ворухнулась. Стояла бліда, мовчазна, міцно стуливши губи. І по її щоках текли сльози.

— Мамочко, я піду до нього, — прошепотів Юрко, потискуючи на підвіконні материну руку. — Ну?

Вона повернулась, довго дивилась, мов не розуміла його слів, потім сказала:

— Іди.

Юрко радісно крутнувся на одній нозі, грюкнув дверима і помчав униз по сірих цементних сходах...

ПЕРШЕ ВЕРЕСНЯ

В новому костюмі, підстрижений, з червоними гвоздиками в руці, Юрко рано вийшов з дому і швидко пішов вулицею Космонавтів.

Він поспішав. І не тому, що запізнювався, а тому, що робив чималий гак. На те у нього свої причини.

На розі Лугової і Першотравневої, біля кіоска, він зупинився і глянув уздовж Лугової.

Невже пройшла?

Серце його билося прискорено. Навіть руки спітніли від хвилювання.

Вулицями, поодинці й групками, йшли учні. Коли Юрко впізнавав знайомих, то миттю ховався за кіоск і ждав там, поки вони пройдуть.

Так він, нетерпляче визираючи з-за кіоска, простояв хвилин п'ятнадцять, аж поки не побачив вдалині знайому постать.

То була Марта.

Йшла вона, як завжди, швидко, і далеко чувся стукіт її туфельок. В руці — новенький портфелик.

Коли дівчина порівнялася з кіоском, Юрко виступив назустріч.

— Ой! — скрикнула вона від несподіванки. — Юрко? Здрастуй!

— Здрастуй! — і додав тихіше. — Ждав тебе…

— Не міг у школі ждати?

— Марто, візьми ось, — і Юрко простягнув букетик гвоздик.

— Але ж у мене є, — Марта показала на свій букет.

— То ж учителям. А це тобі… Розумієш?

Юрко почервонів: уперше в житті дарував квіти дівчині.

Марта теж зашарілася. Але щоб приховати зніяковілість, засміялась.

— Дякую, — сказала тихо і додала: — Ходімо! А то запізнимося!

— Нам запізнюватися сьогодні не можна, — сказав Юрко.

— Чому?

— Хай це буде секретом…

— Не хочу ніяких секретів! — трохи капризно сказала дівчина. — Заїкнувся — кажи зараз!

Юрко завагався. Але побачивши непідроблену зацікавленість в Мартиних очах, сказав:

— Ви ж учора з Сергієм не були в міліції…

— Я готувалася до школи, — а Сергій, мабуть, теж…

— А я був. З Києва приїхали учені, розглядали скарб. Кажуть, скарб неоціненної вартості. А особливо привернув їхню увагу щит. Вірніше, не сам щит, а напис на ньому… Сказали, що перед тим, як везти скарб до Києва, виставлять його для огляду в нашому місті. І знаєш де?

— Де?

— У нашій школі!

— У нашій школі? Чому?

— Тому що ми врятували його від загибелі! Серед учених — той професор, що вів розкопки. Він такий радий!..

На подвір'я школи зайшли разом. І ту ж мить Юрко пожалів, бо десятки цікавих очей звернулися до них, а з гурту восьмикласників почувся насмішкуватий Хвостенків голос:

— О, парочка — Сава та Одарочка!

Юрка пересмикнуло. Він стис кулаки і ладен був кинутись до насмішника, але Марта тихо сказала:

— Спокійно, Юрчику! Язик без кісток — хай меле! — і повернула до гурту дівчат.

До Юрка швидко наближався Сергій.

— Де ти пропадаєш? Тебе ждуть! Ходімо!

— Хто жде?

— Капітан Федорченко і вчені!

Сергій потягнув його крізь юрбу до головного входу в школу, де стояли на майданчику вчителі, а трохи осторонь — дві міліцейські машини. Біля машин Юрко побачив капітана Федорченка, міліціонерів

Дубка і Соколова, а також трьох учених — сивоголового сухорлявого професора і двох його молодих колег.

— А ось і наші робінзони! — вигукнув капітан Федорченко. — Здорові були, хлопці! Ходіть-но сюди!

Хлопці підійшли, привіталися.

— А де ж Марта і Хвостенко?

Хлопці переглянулись, здивовані тим, що капітанові потрібен також Хвостенко.

— А він для чого? — буркнув Сергій.

— Потім дізнаєшся! Розшукай обох — і приведи сюди!

Сергій побіг виконувати наказ і незабаром повернувся з Мартою і Владиком.

Пролунав дзвінок на лінійку.

Учні вишикувалися великим чотирикутником. Директор школи привітав усіх з початком навчального року, а потім додав:

— Зараз надаю слово представникові міліції капітанові Федорченку.

Капітан вийшов наперед.

— Дорогі учні, вчителі, батьки! — почав він. — Вітаю вас з початком нового навчального року! Бажаю міцного здоров'я та успіхів у навчанні!..

Пролунали оплески. І капітан повів далі:

— Мені хотілося б повідомити вас про те, як ваші товариші, учні 7-Б класу, тепер уже 8-Б, Юрко Романюта, Марта Кравченко, Сергій Лісовий та Владислав Хвостенко, допомогли знешкодити небезпечного злочинця і врятувати для держави і нашої історичної науки дуже цінний скарб. — Він коротко розповів про пригоди Юрка і його товаришів, а на закінчення сказав: — Зараз ви побачите цей скарб, і київський професор Іваненко дасть пояснення… Будь ласка!

В центр чотирикутника міліціонери Дубко і Соколов винесли стіл, накритий картатою скатертиною. До столу підійшов професор зі своїми колегами.

— Юні друзі! — професор відкинув назад сріблясту чуприну і поправив окуляри. — Я зразу приступлю до діла… Ось перед вами скарб, історичну і естетичну вартість якого важко переоцінити!

Він обережно зняв зі столу скатертину, і перед зачудованими поглядами сотень дітей, батьків та вчителів під промінням вранішнього сонця заряхтіло золотом справжнє диво: витвори були такої тонкої ювелірної роботи, аж не вірилося, що їх зробила рука митця, який жив не десятки, а сотні чи, може, тисячі років тому.

Професор виждав якийсь час, поки улігся гомін, викликаний несподівано чудовим видовищем:

— Зараз важко щось точно сказати про цей скарб: чий він, кому належав, коли захований у землю? Але дещо вже стало відоме із напису на цьому щиті, — професор підняв перед собою золотий круг розміром з решето і, тримаючи перед собою, показав усім. — Ось тут, біля обідка, є напис по-грецьки… "Хай цей щит волею богів захистить князя Ардагаста". Ми цей напис розуміємо. А нижче, у другому крузі, є ще один напис… Бачите? Я його не можу прочитати. Я підозрюю, що

поскільки цей щит належав давньослов'янському князеві Ардагастові, який жив у шостому сторіччі нашої ери і воював з Візантією, другий напис зроблено давніми слов'янськими письменами, так званими різами. Отже, це — білінгва, тобто двомовний напис. До сьогоднішнього дня ніхто не зміг прочитати жодної різи. А тепер, якщо моє припущення правильне, ми знайшли ключ, за допомогою якого прочитаємо і цей напис, і, можливо, інші. Зважаючи на цінність знахідки, Інститут археології нагороджує чотирьох ваших учнів, які допомогли врятувати цей скарб для науки, а саме: Юрія Романюту, Марту Кравченко, Сергія Лісового та Владислава Хвостенка — іменними годинниками. Прошу їх вийти сюди!

Це була несподіванка.

Герої цієї урочистої хвилини зніяковіли, переглядаючись, — хто ж вийде перший? Але першим виходити ніхто не посмів.

Допоміг Степан Бенедиктович.

— Ну, друзі, виходьте! Чого ж ви? Не осоромте 8-Б! — він підморгнув і підштовхнув Юрка. — Юрію, ну ж!

Вони вийшли і стали вряд.

Юрко торкався ліктем теплої Мартиної руки і від того почував себе ще більш щасливим. Він не зміг приховати усміху, коли помітив, як Сергій, що стояв біля Хвостенка, зробив кислу міну на обличчі. І раптом гаряча хвиля ударила Юрку в серце: він побачив на алеї, під каштанами, батька й матір. Вони про щось говорили. Забувши, що на нього звернуті погляди сотень очей, Юрко звівся навшпиньки і помахав їм рукою.

У відповідь його одночасно привітали дві руки…